

**Калюжний Р.А.,
Копан О.В., Марценюк О.Г.**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ПРАВА УКРАЇНИ:
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ**

Київ – 2013

УДК 351:002.6
ББК 32.737

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного авіаційного університету
(протокол № 9 від 21.06.2013 року)*

Рецензенти:

Швець М.Я. – доктор економічних наук, професор, Член-кореспондент Національної академії правових наук України;
Новицький А.М. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник.

Калюжний Р. А.

К16 Теоретико-методологічні засади інформаційного права України: реалізація права на інформацію: монографія / Калюжний Р. А., Копан О. В., Марценюк О. Г. – К. : «МП Леся», 2013. – 236 с.

У монографії розглядаються питання інформаційно-правового регулювання суспільних відносин. Досліджується механізм реалізації права на інформацію.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями інформаційного права.

ISBN 978-966-8126-89-0

ББК 32.737

© Калюжний Р. А., Копан О. В., Марценюк О. Г., 2013

З М І С Т

Вступ	6
Розділ 1. Інформаційна сфера та теоретико-методологічні погляди на формування правової системи регулювання інформаційних відносин	10
1.1. Державна інформаційна політика в умовах формування інформаційного суспільства	10
1.2. Сучасний стан українського законодавства в сфері інформаційних відносин	20
1.3. Зарубіжний досвід реалізації права на інформацію	35
Розділ 2. Законодавчі режими використання інформації та їх вплив на забезпечення прав людини	55
2.1. Поняття сучасного інформаційного ринку і режими доступу до інформації	55
2.2. Проблемні питання отримання та використання інформації з відкритим доступом	79
2.2.1. Відкритість інформації про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування як фактор демократизації суспільства	80
2.2.2. Право засобів масової інформації на доступ до інформації з відкритим доступом	92
2.2.3. Забезпечення прав людини, суспільства, держави при отриманні доступу до екологічної інформації	95
2.2.4. Особливості регулювання статистичної та іншої інформації з відкритим доступом	103
2.3. Права на інформацію з обмеженим доступом як субінститут права власності	113
2.3.1. Забезпечення права людини на особисту таємницю. Пріоритет прав людини при збиранні та використанні інформації про громадянина	117
2.3.2. Основні положення інформаційно-правових відносин в інституті комерційної таємниці	134
2.3.3. Загальні правила встановлення та зберігання банківської таємниці	146

2.3.4. Проблеми дотримання прав автора та власника у виключних правах, пов'язаних з інтелектуальною власністю. Режим обмежено оборотоздатної інформації.....	151
2.3.5. Захист пріоритету при здійсненні права громадян на таємну інформацію	157
Розділ 3. Проблемні питання державно-правового регулювання права людини на інформацію в Україні	169
3.1. Місце інформаційних відносин в державному управлінні та їх значення у забезпеченні демократизації суспільства...	169
3.2. Проблемні питання реалізації права на інформацію в правовій системі України	181
Додаток.....	201
Список використаних джерел	214

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВІФ – Всесвітній інформаційний форум

ВІП – Всесвітній інформаційний Парламент

ЗМІ – засоби масової інформації

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КП – комп'ютерні програми

ПЗ – програмне забезпечення

ІР – інформаційний ресурс

ІТ – інформаційні технології

ОБСЄ – Організація по безпеці і співробітництву в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ВСТУП

У сучасному світі важливі політичні, економічні, екологічні, інформаційні події безпосередньо впливають не тільки на міжнародно-правовий стан, а й на відповідні процеси у конкретній країні, а також на інтереси її громадян, діяльність політичних, соціально-економічних, соціально-культурних міжнародних і національних об'єднань. Впливові та взаємопов'язані процеси, що визначають життєдіяльність кожної держави, мають глобальний характер та отримали назву глобалізації.

В умовах глобалізації швидкими темпами формується новий тип людської формації – “інформаційне суспільство”. Однією з основних характеристик новітньої формації є швидкий обмін інформацією, розвиток усіх сфер людської діяльності за допомогою знань.

Наявність потужних інформаційних технологій, що, проникаючи в усі сфери суспільного життя, генерують не тільки нові можливості, але й загрози, вимагає існування єдиної взаємоузгодженої правової системи регулювання інформаційних відносин.

Особливістю управління інформаційною сферою є широкий спектр суспільних відносин, що охоплюються ним. Урегулюванню підлягають інформаційні відносини, які за правовим змістом забезпечують реалізацію основних прав людини, а також державні та міждержавні, міжнаціональні, міжконфесійні та інші відносини.

Відсутність єдиної правової системи регулювання інформаційних відносин, принципів і методики здійснення державної інформаційної політики, ефективного управління інформаційними ресурсами призводить до значного відставання України від темпів світового економічного та культурного розвитку, гальмування процесів інтеграції до міжнародного співробітництва.

Насамперед, ефективність державної інформаційної політики залежить від створення тотожної, узгодженої системи національного законодавства та її інтегрованості до міжнародно-правових стандартів. Теоретичне обґрунтування на відповідній науково-методологічній основі повинно бути покладене в теорію та практику багатопрофільного складного процесу формування українського інформаційного права та інформаційної державної політики.

За даними Держкомстату України, інформаційні відносини регулюються понад 300 законами України та постановами Верховної Ради України, указами та розпорядженнями Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також 1095 нормативними актами міністерств і відомств України [1].

Державна інформаційна політика передбачає реалізацію правових норм, які забезпечують можливості учасників правовідносин вільно реалізувати право на інформацію. Першочерговим завданням у галузі інформаційного права є встановлення основних міжнародних принципів права доступу громадян до інформації: презумпція відкритості та вільного доступу до інформації; повнота та достовірність інформації; своєчасність надання інформації; обмеження права доступу до інформації тільки відповідно до законних режимів доступу до інформації; право судового оскарження при забороні доступу громадян до інформації.

Невпинне якісне оновлення суспільства, побудова правової держави призводять до кардинальних змін міждержавних відносин і світогляду людей. На перший план виходить вирішення глобальних завдань – формування в Україні єдиної системи регулювання інформаційних відносин, систематизація та захист інформаційних ресурсів, побудова інформаційної інфраструктури, розроблення державної політики захисту персональних даних, протидії деліктним інформаційним правовідносинам. Першочерговим завданням, яке, очевидно, постає перед державою, є правова підтримка інформаційних процесів, включаючи гармонізацію міжнародного законодавства в системі вітчизняного права.

Реалізація права на інформацію, як елемент державної інформаційної політики, повинна забезпечувати розвиток інститутів демократії, прав людини і громадянина, підвищення економічної могутності держави, її міжнародного авторитету, підйом матеріального та культурного рівня життя громадян. Так, за результатами проведеного авторами опитування середньої ланки працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, рівень відкритості нормотворчості органів виконавчої влади задовольняє лише 13 % респондентів, а якість отриманої інформації від органів державної влади повністю задовольняє 16 % учасників дослідження. Слід зауважити, що неотримання громадянами повної інформації призводить до від-

повідного скорочення інформації від громадян, що надається для прийняття управлінських рішень і, як наслідок, прийняття органами державної влади хибних рішень.

Проблематика дослідження знаходиться, з одного боку, на стику теорії інформаційного та конституційного права, що підтверджує функціональну єдність державно-правової сфери, а, з іншого, – визначає об'єктивний зв'язок і взаємодію права і державної інформаційної політики.

Інтеграція України до світової спільноти об'єктивно вимагає посилення уваги до проблем, що виникають у площині інформаційних відносин. Для забезпечення реальної демократії та розвитку правової держави право людини на інформацію розглядається як один із головних елементів цього процесу.

Вдосконалення правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері набуває сьогодні особливого значення та розглядається як найголовніше питання демократичного, правового, економічного, соціального розвитку держави. Ця обставина вимагає проведення відповідних наукових досліджень, на підставі яких повинна оновлюватись та удосконалюватись практика правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері.

Розробка фундаментальної теорії розвитку інформаційних відносин при врахуванні сучасних світових модельних і національних законів, своєчасне встановлення чітких напрямів розвитку національного інформаційного законодавства при вирішенні наявних і майбутніх проблем установа пріоритету права людини на інформацію дозволить спростити процедуру входження України у світову спільноту правових, демократичних країн.

Існуюча значна сукупність нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини, потребує узгодженості, систематизації, тобто вимагає формування системи інформаційного права. Постає нагальна наукова задача – обґрунтувати на теоретичному рівні єдність у системі українського права інститутів демократії, інформаційних відносин, інституту прав і свобод людини та громадянина.

Необхідність наукового дослідження методологічних засад формування науки інформаційного права України в сучасних умовах і зумовила написання цієї роботи.

Слід зауважити, що наукові праці, тим чи іншим чином розглядаючи окремі питання розвитку інформаційного законодавства, не містять спеціальних монографічних досліджень теоретико-методологічних засад визначеної проблематики, єдності інституту прав людини з інститутами демократії. Між тим, вивчення теми, безумовно, вказує, що в сучасних умовах виникає не тільки теоретична, а й практична необхідність у науковому обґрунтуванні концепції реалізації прав суб'єктів інформаційних відносин як одного з головних чинників розвитку правової держави та гарантування розвитку інститутів демократії.

Метою, яку ставили автори, є комплексний аналіз теоретико-методологічних засад реалізації права на інформацію; наукове обґрунтування шляхів і методів розвитку інститутів інформаційного права у співвідношенні з інститутами демократії і прав людини, громадянина, а також розробка пропозицій та рекомендацій щодо необхідності забезпечення пріоритету права людини на інформацію в умовах демократизації суспільства, подальшого розвитку інтеграційних процесів.

Основна увага приділялася визначенню теоретико-методологічних засад інформаційного права, особливостей формування інформаційного права в Україні, дослідженню методології реалізації права на інформацію в Україні та встановленню особливостей методів інформаційного права, узагальненню досвіду зарубіжних країн щодо регулювання інформаційних відносин у сучасних умовах розвитку суспільства. Завданням роботи є прогноз особливостей регулювання інформаційних відносин у майбутньому при становленні нової формації – інформаційного суспільства, дослідження та об'єктивне висвітлення реального стану забезпечення права людини та громадянина на інформацію в правових інститутах українського інформаційного законодавства, аналіз проблем, що виникають у процесі регулювання інформаційних відносин, з акцентом на реалізацію права на інформацію, в тому числі у частині забезпечення гарантій прав людини на інформацію, надання пропозицій щодо їх удосконалення.

Розділ 1

**ІНФОРМАЦІЙНА СФЕРА ТА ОСОБЛИВОСТІ
РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН**

1.1. Розуміння інформації як соціокультурного середовища

Наукова методологія, в тому числі в галузі інформаційного права, передбачає в якості одного з найголовніших чинників наукового аналізу виявлення та встановлення понятійного апарату, а також вивчення правових характеристик концепцій розвитку визначеної сфери.

Значення загальної методики на цьому етапі наукового дослідження визначається тим, що подальше оперування матеріалами, що розглядаються, практично проводиться лише в межах установленної системи понять. Причому сама система передбачає, що відповідно до його призначення кожне окреме поняття має лише одне, притаманне лише йому, визначення.

Маючи це на увазі, попередньо потрібно дослідити розуміння інформаційної сфери в історичному, політичному та правовому аспекті їх розвитку.

Визначення поняття “інформаційне суспільство” є одним із головних аспектів розуміння нашого питання.

Сьогодні людство накопичує інформацію та знання дуже швидкими темпами. За підрахунками науковців, з початку нашої ери для подвоєння знань було потрібно 1750 років, повторне подвоєння мало місце до 1900 року, а третє – до 1950 року, тобто вже за 50 років, при цьому зростання обсягу інформації за ці півстоліття відбувалося 8–10 разів [1, 20]. Тобто, ще за 50 років накопичення інформації зросло більш ніж у 30 разів. Це явище вже отримало власну назву “інформаційний вибух”.

У 50-70-ті роки минулого століття стало очевидно, що людство вступає в нову епоху. Це обумовлено швидким розвитком техніки, в першу чергу, комп’ютерів, і, зрозуміло, науково-технічною революцією в цілому. Проблема існування та буття людини в новому “тех-

нічно оснащеному” та “інформатизованому” світі не могла обійти філософів сучасності, що викликало до життя концепцію “інформаційного суспільства”.

В середині 1970-х років відомі зарубіжні учені – Д. Белл, М. Портер, Й. Масуда, Е. Тоффлер та інші вперше визначили поняття “інформаційне суспільство” і відразу встановили найголовніший його принцип – “Якомога більше інформації і як можливо швидше!”.

У процесі створення механізмів правового регулювання відносин в інформаційному суспільстві потрібно враховувати таку якість інформації, як її універсальність, тобто проникнення в усі сфери соціального життя [2, 48, 51].

На правовому рівні стандартом визнається стаття 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [3], яка проголошує право кожної людини одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Наявність міжнародних і конституційних норм вимагає створення відповідних правових інститутів й механізмів реалізації права людини на інформацію.

Закріплене в ст. 34 Конституції України право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [4] не можна розуміти тільки як політичні права людини. Такий підхід становив би продовження тоталітарної ідеології та світогляду.

Регулювання у соціумі невід’ємне від установалення певних норм (правил) поведінки [5, 109].

На думку Е. Тоффлера, вимоги інформаційного суспільства при прискоренні перебігу життя, інтенсифікації процесу виробництва, швидке накопичення знань передбачають економічну значущість утрачених миттєвостей часу [6, 53]. За визначенням Й. Масуда, зміна цінностей є досить реальною, і вона матиме такий сильний вплив на людство, що значною мірою змінить наші концепції світу, мислення й спосіб поведінки [7, 103].

З виникаючої в наші дні глобальної єдності світу та людства фактично починається універсальна історія земної кулі, світова історія... Передумовою стає реалізована можливість всесвітнього спілкування [8, 93; 9, 12].

Жоден із філософів не мав сумніву, що життя людини буде суттєво змінене в межах нової формації [10, 11, 12]. Крім того, слід зазначити, що більшість із них проводили дослідження проблеми однобічно, чи то з політичної, чи то з економічної або соціальної точки зору. Це і визначило значну кількість різноманітних назв і визначень, про які згадує У. Дайзард [13, 72]. Зрозуміло, що неможливо обмежитись у визначенні виключно економічним аспектом, як це зробив А. Турен [14, 114], або соціальними факторами, як це існує в Ж. Єллюля, оскільки комплексні та багатовекторні зміни в житті суспільства охоплюють практично всі сфери людської життєдіяльності.

Доречним буде вказати на ознаки інформаційного суспільства. Становлення індустріального та постіндустріального суспільства, розвиток науки, виробництва, а також видавничої справи викликали великий бум інформації та нових знань. “Інформаційне суспільство” – це цивілізація, підґрунтям та існуванням якої є особлива нематеріальна субстанція, яка має умовну назву “інформація”, їй властива взаємодія не тільки з матеріальним світом людини, а й з його духовним розвитком [15, 8]. Остання властивість особливо важлива для розуміння сутності нового суспільства. З одного боку, інформація формує матеріальну облаштованість життя людини та виступає як інноваційні технології, комп’ютерні програми, телекомунікації (послуги) та інше, а, з іншого боку, – головним засобом міжособистісних відносин, постійно виникаючи, змінюючись і трансформуючись у процесі переходу від однієї людини до іншої.

Таким чином, інформація одночасно визначає соціокультурне життя людини, а також його матеріальне становище. В цьому полягає принципова новизна “інформаційного суспільства”.

На думку американського вченого Д. Белла, в ХХІ столітті вирішальне значення для економічного та соціального життя, для способів виробництва знань, а також для характеру трудової діяльності людини буде мати становлення нового соціального ладу, що ґрунтується на телекомунікаціях. Д. Белл визначає наступні аспекти постіндустріального суспільства, які він вважає найголовнішими для розуміння телекомунікаційної революції: підвищення ролі науки; вирішальне значення кодифікованого теоретичного знання для здійснення технологічних інновацій; перетворення нової “інтелектуальної технології” в головний інструмент системного аналізу та теорії при-

йняття рішень; бюрократизація інтелектуальної праці; зближення технічного та гуманітарного інтелектуалу [16, 57; 17, 402–403].

Т. Стоуньер стверджує [18, 214], що інструменти та машини, які являють опредметнену працю, в той самий час є опредметненою інформацією. Ця думка є вірною по відношенню до капіталу, землі та будь-якого іншого фактору економіки, в якій праця має речовий вигляд. Не існує жодного способу виробничого застосування праці, при якому не було б застосування інформації. Більше того, інформацію, подібно до капіталу, можна накопичувати та зберігати для подальшого використання. В інформаційному суспільстві національні інформаційні ресурси виступають основною економічною цінністю, найбільш потужним потенціальним джерелом багатств.

Загальновідомими вважаються три основні способи, за допомогою яких країна може збільшувати національне багатство:

- постійне накопичення капіталу (повільний, екстенсивний шлях);
- військові захвати територій (дуже сумнівний);
- використання нової технології, перероблення “не ресурсів” у ресурси.

Завдяки високому рівню розвитку технологій в інформаційній економіці, безперечно, перероблення не ресурсів у ресурси стає головним принципом створення нового багатства.

В розумінні Т. Стоуньера, інформація має специфічні якості [19]. По-перше, те, що інформація є ресурсом, яким можна без жалю ділитися. Якщо в мене є 1000 акрів землі, й з них я віддам комусь 500 акрів, у мене залишиться лише половина першої площі. Але якщо в мене є визначена сума інформації та її половину я віддам іншій людині, в мене залишиться все, що було. Якщо я дозволю будь-кому використовувати мою інформацію, зрозумілим вважається, що й він обов'язково надасть мені щось корисне. Тобто, в той час як угоди з приводу матеріальних речей призводять до конкуренції, інформаційний обмін веде до співробітництва.

Інша специфічна риса споживання інформації в тому, що, на відміну від споживання матеріалів чи енергії, яке призводить до збільшення ентропії (міра внутрішньої неупорядкованості системи – словник іноземних слів) у Всесвіті, використання інформації веде до протилежного ефекту – воно збільшує знання людини, підвищує ор-

ганізованість в оточуючому середовищі та зменшує ентропію [20, 84].

Т. Стоуньєр не тільки визначає поняття “інформаційне суспільство”, він також надає його розгорнуту характеристику, встановлює принципові відмінності нового суспільства від інших видів економічних чи соціальних цінностей. Вчений обґрунтовує думку про невідворотність і виключність нової стадії та докорінну зміну суспільства при її настанні.

На думку А. Турена [21] та М. Портера [22, 71; 23, 107–108], найбільш суттєвим у розумінні визначення “інформаційного суспільства” є наголос на нові економічні відносини. А. Турен підкреслює особливу важливість перебудови інвестиційної та управлінської політики під час телекомунікаційно-інформаційної революції.

Розуміння постіндустріального суспільства передбачає перехід інвестицій на інший, ніж в індустріальному суспільстві, рівень. Організація праці в індустріальному суспільстві стосується, головним чином, організації спілкування працівників між собою, що визначає рівень, на якому діє виробництво.

Інформаційне суспільство діє більш глобально на управлінському рівні, тобто в механізмі виробництва в цілому. Ця дія приймає дві головні форми.

По-перше, це нововведення, тобто здатність виробляти нову продукцію як результат інвестицій в науку та техніку.

По-друге, саме управління, тобто здатність використовувати складний обмін інформації, та застосовування комунікацій.

А. Турен особливу увагу звертає на те, що всі елементи економічної системи постіндустріального суспільства встановлюються діями самого суспільства. Ці дії не завжди приймають форму свідомої волі, встановлену людиною або групою людей. Тому вчений надає інформаційному суспільству додаткову назву – “програмуємо суспільство”, що вказує на здатність створювати моделі управління виробництвом, організацією, розподілом і споживанням. Новий вид суспільства утворюється на операційному рівні не за результатами природних законів або специфічних культурних характеристик, а як результат виробництва, завдяки дії суспільства самого на себе, його власним системам соціальної дії [14, 69].

Для розуміння проблеми цікавою є думка вченого Г. Кана, який встановлює різницю між поняттями “інформація” та “інтелект”. Якщо “інформація” призначена бути відносно формальною та доступною, то “інтелект” здебільшого розуміється як “військове мислення”. Визначення “інтелект” є більш об’ємним і специфічним, але менш офіційним й формальним. “Інтелектуальні” дані, звичайно, не можна включати до стандартних баз даних, у той час як інформація вміщує в собі дані, які очікуються від системи. Тому, коли до системи вводиться “інтелект”, це відбувається не завдяки механічному чи електронному програмуванню, а виключно завдяки випадковому (або запланованому) залученню потрібних осіб, у визначеному місті, у визначений час [20, 112].

Дослідження Г. Кана про розмежування визначень “інтелекту” та “інформації” є важливим для розуміння сутності “інформаційного суспільства”. Воно допомагає чітко виявити розбіжності між духовною (мається на увазі людський розум) і матеріальною (інформація) сферами життя нового суспільства. Підкреслюється, що сама по собі інформація, яка не забезпечена духовністю людей, не здатна рухати вперед людську культуру, сприяти прогресу суспільства.

Людство невідворотно вступає в інформаційну епоху. Значення інформаційної економіки постійно зростає, її частина, що виявляється в загальному робочому часі, для економічно розвинутих країн вже сьогодні складає 40–60 %. Очікується, що вона зросте ще на 10–15 %. Одним із критеріїв переходу суспільства від постіндустріальної до інформаційної стадії розвитку є відсоток населення, зайнятого в сфері послуг: – якщо в суспільстві більш 50 % населення зайнято в сфері послуг, це визначається як постіндустріальна фаза його розвитку; – якщо в суспільстві більше 50 % населення зайнято в сфері інформаційних послуг, суспільство вважається інформаційним.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувалися переходом людства на шлях від постіндустріального суспільства до інформаційного.

Важливим і суттєвим вважається те, що сама інформація та інформаційна технологія має не тільки загальний характер, а й багатоманітність. Американський економіст Ф. Хайєк доречно вказує, що інформаційна економіка далеко не тільки теорія. Не існує жодної галузі виробництва або сфери послуг, де б були відсутні переходи, перш за все, до інформаційної технології [36, 53].

Загальним визнається розуміння інформаційного суспільства, в якому виробництво інформаційних продуктів і надання інформаційних послуг переважає над усіма іншими видами соціально-економічної діяльності людей [24, 33].

При всьому різноманітті поглядів на побудову історичного розвитку суспільства можна виявити низку загальних характерних рис у всіх авторів:

- історія розподіляється на три основні глобальні етапи, які умовно можна назвати: “сільськогосподарський”, “індустріальний” та “постіндустріальний” (інакше інформаційний);
- розмежування між етапами встановлюється за ознаками існуючих у формації виробничих відносин та (або) взаємодії людини з природою (відповідно – через знаряддя праці; через машину чи техніку; через інформацію);
- перехід до наступного етапу розвитку людства завжди здійснюється шляхом науково-технічної революції, в ході якої змінюється середовище існування, та, яка, як наслідок, призводить до трансформації свідомості людей;
- заключним історичним етапом, який, на думку багатьох учених, вже існує, є “інформаційне суспільство” [25, 169].

Побудова інформаційного суспільства – закономірний і невідворотний результат розвитку цивілізації. Всі сфери суспільного життя пронизані різноманітними інформаційними відносинами. Суспільна формація наразі визначається ступенем використання сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, а динаміка розвитку суспільства – швидкістю передачі інформації.

Набирають темп процеси самоорганізації нового інформаційного суспільства, ноосферні механізми якого можуть стати своєрідними гарантими сценарію м'якого виходу з планетарної кризи. У будь-якому разі криза характеризується загибеллю багатьох параметрів порядку, ростом обсягу інформації та комунікативних зв'язків. Як наслідок – породжується фрагментарність сприйняття світу, криза самоідентифікації як особистості, так і соціальних груп, загострюється напруження в міжнаціональних і міжконфесійних відносинах, відносинах людини і природи, культури природничої та культури гуманітарної тощо [26, 19].

Закони розвитку великого, наднаціонального капіталу, який опирається на нові знання та інформацію, прискорюють наростання всіх форм нерівності. Виникає гостра проблема у напрацюванні й дотриманні у глобальному масштабі чітких правил, які б стали політичними та економічними запобіжниками на шляху скорочення фундаментальних прав більшості населення планети на життя, здоров'я, освіти, інформацію тощо [27, 17; 28, 63–65].

Процеси глобалізації ускладнили всю систему сучасних міжнародних відносин, але одночасно створили підстави та стимули для об'єднання держав і всього людства на ґрунті правових принципів й норм з метою виживання та розвитку людства [2, 114]. Глобалізація без опори на право як всередині національної держави, так і в міжнародних відносинах породжує свавілля та порушення прав людини, які зафіксовані у міжнародних документах і законодавстві різних країн.

Негативні наслідки глобалізації можуть бути мінімізовані, якщо всі процеси будуть у межах “правового поля”, яке повинно ґрунтуватися на принципах свободи, рівності, справедливості, забезпечення прав народів і прав людини [29, 7, 12].

На нинішньому етапі розвитку людства провідною стане та суспільна система, яка буде володіти інформацією кращої якості, освоювати її швидше, у більшому обсязі й ефективніше її використовувати.

Якість та ефективність інформації все більше починає визначати якість та ефективність економіки. За підрахунками російського академіка А. А. Харкевича, з метою підвищення промислового потенціалу вдвічі потрібне чотирикратне підвищення інформаційного потенціалу [28, 73].

У 2000–2001 роках були проведені Всесвітні Інформаційні Форуми (ВІФ) під егідою ООН і Всесвітнього Інформаційного Парламенту (ВІП). У 2000 році було прийнято Доктрину інформаційного розвитку людства у ХХІ ст., а 26 листопада проголошено щорічним святом – Всесвітнім Днем Інформації.

Сутністю інформаційного суспільства, за висновком Комісії Європейської Ради, слід вважати:

- суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних та комунікаційних технологій;

- суспільство знання, тобто суспільство, в якому головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею;
- глобальне суспільство, в якому обмін інформацією не буде мати ні часових, ні просторових, ні політичних меж: яке, з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а, з іншого, – відкриває кожному суспільству нові можливості для самоідентифікації [30, 6].

Таким чином, можна зробити перший проміжний висновок, що інформаційна сфера – особливо складне суспільне явище. Надати всеохоплююче визначення цього явища неможливо, а, може, взагалі й непотрібно. Але, виходячи із наукового завдання, не відкидаючи визначення, що зазначаються полемікою, оберемо найбільш доцільне.

Інформаційна сфера – це структурно розгалужена сукупність інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, інформаційних продуктів і правової системи регулювання інформаційних відносин, які при цьому виникають. Інформаційна сфера активно впливає на стан економічної, політичної, оборонної безпеки держави.

В інформаційну епоху без автоматизованих систем й інформаційних технологій, без інформативної індустрії неможливий економічний прогрес. В інформаційній сфері зайнята значна частина сучасного суспільства. Тому діяльність суб'єктів, причетних до інформаційної індустрії, повинна бути законодавчо урегульована.

Для вирішення наукового завдання важливим буде визначення правового інституту права людини на інформацію. В науковій літературі означене питання не отримало відповідної теоретичної розробки. Роблячи науковий аналіз на ґрунті діалектичного методу, доречно звернути увагу на складність цього інституту як за значним обсягом його регулювання в правовій системі, так і його комплексність.

Інститут права людини на інформацію – це сукупність міжнародних і національних норм, що встановлюють та гарантують межі вільної поведінки людини і громадянина в сфері створення, отримання, зберігання, використання, володіння й розпорядження інформа-

цією, а також норм, регулюючих статус авторів (творців), власників і користувачів інформації.

Відповідно до положення Загальної декларації прав людини, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року “всі люди народжуються вільними та рівними в своїй гідності та правах”. Вони наділені розумом і совістю й повинні спілкуватися один із іншим в душі братерства.

Права людини мають велике значення в житті суспільства, в розвитку нормативних зв'язків і взаємодії між індивідами та соціальними групами, між особою і державою, визначають загальні закономірності цих явищ, дозволяють координувати суспільні відносини.

Інформаційне спілкування у світі формується на таких фундаментальних цінностях, як демократія, права людини, ринкова економіка, освіта, культура, інформаційний і соціально-економічний прогрес.

Теорія прав людини сформулювала ті основні принципи, що стали пріоритетними орієнтирами в сучасному світі.

Ці принципи мають своє закріплення в Основному Законі України, який зосередив у собі стан розвитку прав людини в демократичних зарубіжних країнах, а також міжнародно-правові аспекти захисту прав людини.

Проблема інформаційних відносин вважається найбільш актуальною в умовах науково-технічної революції [27, 152]. Без глибокого усвідомлення інформаційної природи соціальних процесів, що відбуваються у сучасному світі (зокрема, як і у міжнародному публічному і приватному праві, так і у внутрішньому праві національних держав), сьогодні складно зрозуміти закономірності та перспективи власного національного правового і державного розвитку, взаємозв'язок суспільства й держави, управлінських і самоорганізуючих засад, неможливим є наукове планування і прогнозування цього розвитку [31, 16].

Оскільки інформація, що розповсюджується, є доступною для сотень мільйонів людей, вона стає все більш значною матеріальною силою, що впливає не тільки на технічні питання, а й на економіку в цілому, на соціальну сферу, на характер сучасної думки та мислення. В цьому проявляється складність та актуальність питання регулювання суспільних відносин у сфері отримання, зберігання та розповсюдження інформації.

Таким чином, швидкий розвиток інформаційної індустрії передбачає створення чітких правових умов регулювання цих суспільних відносин. На яких засадах буде відбуватися це регулювання, залежить не тільки від законодавців, а й, перш за все, – від науковців. Безумовно, першочерговим завданням є встановлення теоретико-методологічних засад науки інформаційного права для ефективного регулювання суспільних відносин в сфері інформації та інформатизації.

1.2. Деякі проблеми українського законодавства про інформацію

У 1993 році Комісією Європейської Ради проголошено шлях Європи до інформаційного суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на ґрунті використання послуг, які надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку [32, 3].

Україна прагне увійти до Європейського суспільства і, таким чином, до інформаційного суспільства, що викликає потребу в формуванні на науковому рівні теоретичних основ правового регулювання інформаційних відносин.

Мова йде не про свободу індивіда, не про протистояння їх автономних і незалежних прав і свобод, а про органічно цілісну свободу – свободу державно організованого народу, що включає в себе свободу окремих індивідів і сфер народного життя [33, 76].

В зв'язку з цим, у теорії права, правознавстві виникла необхідність створення методологічних основ нового напрямку досліджень. Предметом таких досліджень є інститути інформаційного права, а також процеси виникнення, зміни та припинення суспільних інформаційних відносин.

Перше питання, яке постає перед юридичною наукою – визначення статусу суспільних інформаційних відносин і засобів їх публічно-правового регулювання з метою зменшення, подолання, передбачення та запобігання юридичними засобами негативних проявів у інформаційному суспільстві та стимулювання бажаних для людини, держави, суспільства правил поведінки суб'єктів.

Найважливішим елементом при регулюванні суспільних відносин у демократичному суспільстві, який розглядається в науковому дослідженні, є встановлення пріоритету прав людини в сфері отриман-

ня, зберігання та розповсюдження інформації. За допомогою системного та порівняльно-правового методів проведемо науковий аналіз існуючого інформаційного законодавства України.

Свобода інформації належить до числа проблем, які стосуються сучасної демократії. Демократія працює лише у тому випадку, якщо індивідууми поведуться розумно та раціонально. Умовою раціональності є існування чесної, неупередженої інформації, яка слугує необхідною основою для прийняття рішень [34, 11]. Можна ставити знак рівності між забезпеченням прав людини та захистом демократії, забезпеченням послідовного запровадження у життя прав людини та нормальним функціонуванням демократичних інститутів, розвитком прав людини і розвитком демократичних основ [35, 292].

Основною формою закріплення норм суспільних інформаційних відносин є законодавство. Під категорією “інформаційне законодавство України” розуміються різноманітні нормативно-правові акти, що прийняті Верховною Радою України в формі законів України та постанов нормативного змісту, указів Президента України та постанов уряду, які регулюють суспільні відносини відносно інформації.

Практики та вчені вже давно висунули тезу про необхідність створення окремого взаємоузгодженого Кодексу про інформацію [39].

Інформаційне суспільство передбачає, що регулювання в сфері надання та використання інформації повинно здійснюватись за допомогою системи виключних прав та окремих спеціальних правових інститутів. Ми виходимо на нову стадію розвитку суспільства, яка вимагає встановити тотожні спеціальні правові заходи, що забезпечують інтереси осіб – учасників відносин з отримання, зберігання, обробки та надання інформації. Можна погодитись з думкою В. А. Дозорцева, який наголошує, що інформаційні відносини, як особлива гілка суспільних відносин, з’являються тільки при умовах, коли мають місце не одноразові акти оплатного повідомлення відомостей, а створена система комерційного розповсюдження відомостей, даних як товару, яка спирається на створену для задоволення громадських потреб систему спеціалізованих для цієї діяльності організацій, що утворюють особливу галузь економіки [37, 78].

Підсумки досліджень побудови інформаційного суспільства розвинутими країнами світу вказують, що перші кроки – це формування

правової основи, тобто вирішення проблем законодавчої підтримки та правового захисту ринку інформаційних продуктів і послуг.

Розвиток демократичних інститутів в Україні потребує значно більшого захисту, в тому числі, за рахунок упорядкованого руху інформації. Без створення правового простору в інформаційній діяльності, жорсткого регулювання інформаційної діяльності державних органів взагалі не можна говорити про реформи, а, можливо, і про демократичне суспільство в Україні. Забезпечення пріоритету прав людини в інформаційному просторі нормативно-правовими актами є головним завданням держави, яка прагне увійти в європейську сім'ю, побудувати демократичне суспільство.

Значне накопичення нормативного масиву в Україні в сфері інформаційного регулювання надало можливість політикам, науковцям, практичним юристам висловити думку про відокремлення інформаційного законодавства в окрему область – інформаційне право [26, 208].

Інформаційне законодавство має регулювати суперечність між потребами особи, суспільства та держави у розширенні вільного обміну інформацією та окремими обмеженнями на її поширення [38, 40].

Складність проблеми законодавчого регулювання процесів розвитку інформаційної сфери обумовлена тим, що ці процеси охоплюють різні комплекси не тільки юридичних, а й економічних і технічних проблем. Їх вирішення в найближчому майбутньому стане першочерговою задачею [39, 176; 40, 39].

Закони покликані не тільки юридично фіксувати суспільні відносини, що вже склалися або достатньою мірою сформувалися, але й активно формувати перспективні відносини, які визначатимуть вектор розвитку суспільства в майбутньому [41, 62].

Інформаційна діяльність – важлива сфера суспільного життя. Вона визначається як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб. Держава сприяє цьому, створюючи інформаційні служби, системи, мережі, бази і банки даних (ст. 12 Закону України “Про інформацію”). Інформаційна діяльність включає декілька напрямів: політичний, економічний, соціальний, культурний, екологічний, науково-технічний, міжнарод-

ний тощо. Потрібно зазначити, що незрозумілим є право осіб без громадянства законно отримувати інформацію.

У статті 14 Закону України “Про інформацію” містяться основні види інформаційної діяльності.

Одержання інформації – це одержання, придбання, накопичення документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою.

Використання інформації – це задоволення інформаційних потреб суб’єктів інформаційних відносин.

Поширення інформації – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації.

Зберігання інформації – це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Нині в Україні визнається право власності на інформацію громадян, юридичних осіб і держави.

Підставами для виникнення права власності на інформацію є:

- створення інформації своїми силами і за власний рахунок;
- договір про створення інформації;
- договір про умови переходу права власності на створену інформацію іншій особі (ст. 38 Закону України “Про інформацію”).

Згідно зі ст. 39 Закону України “Про інформацію” в нашій державі інформаційна продукція та інформаційні послуги суб’єктів інформаційної діяльності можуть бути об’єктами товарних відносин, а ціни на інформаційну продукцію встановлюються договорами.

Отже, інформаційні відносини – це суспільні відносини в сфері інформації, які включають питання її одержання, використання, поширення, правового захисту, права власності на неї, боротьби з комп’ютерною злочинністю, а також договірні відносини у сфері інформатики.

У статті 5 Закону України “Про інформацію” визначаються основні принципи інформаційних відносин:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації та свобода її вибору;
- об’єктивність, достовірність інформації;
- повнота і точність інформації;

- законність одержання, використання, поширення і збереження інформації.

Суб'єктами інформаційних відносин є громадяни України, юридичні особи, держава, а також інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації, особи без громадянства. Також особливим суб'єктом інформаційних відносин виступають засоби масової інформації. Засоби масової інформації активно формують суспільну думку, створюють політико-правовий, науково-технічний, економічний фон та наші уявлення про моральність, можливості та обмеження і самообмеження. Інформація є інтелектуальним досягненням народу та держави, складовою частиною побудови сучасної економіки, адміністративної системи, демократичних реформ.

До інформаційних відносин в Україні залучається широке коло учасників: автори, споживачі, розповсюджувачі, охоронці інформації (ст. 42 Закону України "Про інформацію"). Кожен учасник інформаційних відносин з метою забезпечення власних прав, свобод і законних інтересів має право на одержання інформації про:

- діяльність органів державної влади;
- діяльність народних депутатів;
- діяльність органів місцевого самоврядування і місцевої адміністрації;
- те, що стосується його особисто (ст. 43);

Разом із тим, учасники інформаційних відносин мають певні обов'язки:

- поважати інформаційні права інших суб'єктів;
- використовувати інформацію у відповідності з законом або договором;
- забезпечувати дотримання принципів інформаційних відносин;
- забезпечувати доступ до інформації всіх споживачів;
- зберігати інформацію в належному стані протягом установленого терміну і надавати її громадянам, організаціям, державним органам;
- компенсувати шкоду, нанесену при порушенні законодавства про інформацію (ст. 44).

За порушення законодавства про інформацію суб'єкти інформаційних відносин несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адмініст-

ративну або кримінальну відповідальність. Закон передбачає низку таких правопорушень:

- необґрунтована відмова від надання відповідної інформації;
- надання інформації, що не відповідає дійсності;
- несвоєчасне надання інформації;
- примус до поширення, або перепона поширенню чи безпідставна відмова від поширення певної інформації;
- поширення відомостей, що не відповідають дійсності, ганьблять честь і гідність особи;
- використання і поширення інформації щодо особистого життя громадян без їх згоди особами, внаслідок виконання своїх службових обов'язків;
- розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, особою, яка повинна охороняти цю таємницю;
- порушення порядку охорони інформації;
- навмисне знищення інформації;
- необґрунтоване віднесення окремих видів інформації до категорій з обмеженим доступом (ст. 47).

Закон України «Про доступ до публічної інформації» надає визначення публічної інформації [56]. Публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Також Закон зазначає основні гарантії доступу до публічної інформації та існуючі правові режими – публічна інформація з обмеженим доступом, конфіденційна інформація, таємна та службова інформація, особливо відокремлюючи доступ до інформації про особу.

Держава закріплює статус суб'єктів інформаційних відносин. У 1995 році було прийнято Закон України “Про інформаційні агентства” [42], які розглядаються як юридичні особи, що діють з метою надання інформаційних послуг. Це можуть бути будь-які установи (бюро, представництва, корпункти та інше), які збирають, обробляють, створюють, зберігають, готують інформацію до розповсюдження (ст. 5).

Права на заснування інформаційного агентства в Україні належать громадянам і юридичним особам України, а громадяни та юридичні особи інших держав можуть бути лише співзасновниками інформаційних агентств (ст. 9–10).

Основними видами продукції інформаційних агентств є: електронна, друкована, фото-, кіно-, аудіо- та відеопродукція (ст. 27).

До об'єктів інформаційних відносин належить документована або публічно оголошена інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах (ст. 8 Закону України “Про інформацію”).

Закон визначає інформацію державних органів та органів місцевого самоврядування одним із основних об'єктів інформаційних відносин у суспільстві та державі (ст. 21), а обов'язок цих органів інформувати про свою діяльність і прийняті рішення – як гарантію права на інформацію (ст. 10). Цим Законом закріплено й способи доведення відомостей до зацікавлених осіб:

- опублікування їх в офіційних друкованих виданнях або поширення інформаційними службами;
- опублікування в друкованих засобах масової інформації або публічне оголошення через аудіо та аудіовізуальні засоби масової інформації; оголошення під час виступів посадовою особою, а також безпосереднє доведення інформації до відповідних осіб (усно, письмово).

У теорії права ще недостатньо теоретично обґрунтовано засади концепції правового регулювання інформаційних відносин, що відчутно впливає на стан законодавства в даній сфері.

Сьогодні Україна має сотні законодавчих та інших нормативно-правових актів, що зорієнтовані на розвиток інформаційних процесів, захист національного інформаційного простору, прискорення інтегральних процесів у світовому інформаційному просторі. Найбільш суттєвими є Митний кодекс України [43], а також закони України: “Про основи державної політики в сфері науки та науково-технічної діяльності” [44], “Про інформацію” [45], “Про наукову та науково-технічну діяльність” [46], “Про телекомунікації” [47], “Про охорону прав на промислові зразки” [48], “Про авторські права та суміжні права” [49], “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальному захисту журналістів” [50], “Про порядок ви-

світлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в українських засобах масової інформації” [51], “Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності” [52], “Про Національну програму інформатизації” [53], “Про захист персональних даних” [54], “Про адміністративні послуги” [55], “Про доступ до публічної інформації” [56] та укази Президента України: “Про положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення” [57], “Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації” [58], “Про першочергові заходи щодо забезпечення доступу до публічної інформації в допоміжних органах, створених Президентом України” [59] та інші.

Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” [60] створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України, ратифікованих Україною міжнародно-правових документів.

Закон України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року закріплює право громадян України на інформацію, створює правові основи інформаційної діяльності [45].

Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [46] від 25 червня 1991 року визначає основи державної політики в області науково-технічної інформації, порядок її формування та реалізації в інтересах науково-технічного, економічного та соціального прогресу країни. Мета Закону – створити в Україні правову базу для отримання та використання науково-технічної інформації.

Метою іншого Закону України “Про телекомунікації” [47] є встановлення основ регулювання правових відносин стосовно захисту інформації в автоматизованих системах при умовах дотримання прав власності громадян України та юридичних осіб на інформацію та права доступу до неї, права власника інформації на її захист, а також встановленого поточним законодавством обмеження на доступ до інформації.

Закон України “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в українських засобах масової інформації” [51] від 23 вересня 1997 року, згідно з Конституцією України, визначає порядок всебічного та об’єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого

самоврядування засобами масової інформації та захист їх від монопольного впливу органів тої чи іншої гілки влади чи органів місцевого самоврядування, що становить органічну частину законодавства України про інформацію.

Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” [50] від 23 серпня 1997 року визначає правові, економічні, організаційні основи державної підтримки засобів масової інформації та соціального захисту журналістів.

Як складова частина законодавства України про свободу слова, інформаційну діяльність, можливості громадянина отримувати достовірну інформацію, ці закони України є частиною існуючої системи правового регулювання в інформаційній сфері. На жаль, система правового регулювання інформаційного простору недосконала, іноді суперечлива. Проблема її взаємоузгодження, забезпечення пріоритету прав громадян у праві на інформацію вимагає вирішення.

Створені закони є дуже важливими та необхідними для нормального розвитку інформаційного ринку України, але, оскільки кожен із законів розроблявся відповідними установами, виникає значна проблема звести їх в єдиний комплекс.

За даними Держкомстату України станом на 2008 рік інформаційні відносини регулюються 257 законами України та 290 постановами Верховної Ради України, 368 указами та 87 розпорядженнями Президента України, 1149 постановами та 206 розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також 1095 нормативними актами міністерств і відомств України [61, 480]. Як зауважував член Консультативної ради з питань інформатизації при парламенті України 4 скликання О. А. Баранов – інформаційному законодавству України притаманні: фрагментарність, неповнота, дублювання та, що є найгіршим, наявність протиріч в окремих нормативно-правових актах і нормах. Недосконале інформаційне законодавство, що є результатом спонтанності та хаотичності процесу його створення, сьогодні суттєво гальмує розвиток інформаційного суспільства [62, 35].

Ефективне функціонування сучасної економіки, побудованої на знаннях, є можливим тільки в умовах існування належної нормативно-правової бази, а це потребує прийняття пакету законів України, зокрема, про діяльність у сфері інформатизації, захист персональних

даних, про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо боротьби з комп'ютерною злочинністю) [27, 130].

Досвід і практика розвинутих країн світу вказує, що уніфікація законодавства в сфері інформації є необхідною, особливо це стосується законодавчої підтримки розробок технологій, накопичення та розповсюдження інформаційних ресурсів.

Уніфікація національного правового простору для більшості країн призводить до змін власного інформаційного законодавства. За звичаєм, такі зміни пов'язані – по-перше, з незахищеністю національних інформаційних мереж, відсутністю норм захисту інтелектуальної власності, гарантій від забруднення національного інформаційного простору шкідливою або недостовірною інформацією. По-друге, зміни в суспільстві при формуванні інформаційного середовища викликають появу нових сфер діяльності, які також потребують законодавчого врегулювання.

На сьогодні потребує уточнення поняття “інформаційний простір України”. На думку І. В. Арістової, інформаційний простір – це соціальне середовище, в якому здійснюється виробництво, збирання, зберігання, поширення і використання інформації та на яке розповсюджується юрисдикція України [63, 45, 46].

Сфера законодавчого врегулювання охоплює виробників інформаційних ресурсів, посередників при їх накопиченні в інформаційній мережі, а також суб'єктів-користувачів.

Під законодавче регулювання здебільшого підпадають такі інформаційні правовідносини як: захист особистих даних; захист комп'ютерних програм; авторських і суміжних прав; правовий захист баз даних та усіх типів електронних контрактів.

Ситуаційний підхід до формування інформаційного законодавства України, з точки зору когнітивного (пізнавального) аспекту, викликав низку проблемних питань відносно правового регулювання інформаційних відносин.

1. Відсутність легальної, чіткої, ієрархічної єдності законів, що призводить до суперечливого тлумачення та застосування норм права на практиці.
2. Різні закони та підзаконні акти, що регулюють суспільні відносини, об'єктом яких є інформація, приймалися у різні часи і, особливо, без узгодження понятійного апарату. Такі

нормативні акти не мають чітко визначеного змісту, недостатньо коректні. Термінологічні розбіжності, різне тлумачення однакових за назвою та формою визначень призводить до варіантного розуміння й застосування норм на практиці. Найбільш важливі терміни, які передбачають тільки одне визначення, мають різні визначення в різних нормативних актах. До них відносяться “таємна інформація”, “таємниця”, “документ”, “документована інформація”, “майно”, “власність”, “володіння”, “інтелектуальна власність”, “автоматизована система”, “суб’єкт суспільних відносин”, “учасники суспільних відносин”, “система інформаційних відносин” та деякі інші.

3. Значна кількість законів і підзаконних нормативних актів у сфері інформаційних відносин ускладнює їх пошук, аналіз та узгодження для практичного застосування.
4. Має місце розбіжність відносно розуміння структури та складу системи законодавства в сфері інформаційних відносин і підходів до їх формування. В окремих законах до системи законодавства залучаються норми, що встановлені в підзаконних актах. У практиці правозастосування це призводить до колізії норм, ігнорування норм закону на користь норм підзаконного акту.
5. Нові правові акти в сфері суспільних інформаційних відносин часто неузгоджені концептуально з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу.

На думку В. Д. Гавловського, в основу систематизації норм інформаційного права повинні покладатися пророблені юридичною наукою та перевірені практикою ґрунтовні принципи: об’єднання традицій та новацій правознавства; інкорпорація норм діючого інформаційного законодавства України в нову систему через агрегацію інститутів права; формування міжгалузевих інститутів права на основі зв’язків із галузевими інститутами [64, 27].

Важливим аспектом теорії інформаційного права є проблематика її підсистем – субінститутів. До таких субінститутів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері, потрібно віднести:

- визначення та правове закріплення головних напрямків та методів державної політики в сфері вибору спілкування, комунікації в державі та ін;

- регулювання суспільних відносин в сфері засобів масової інформації, встановлення їх розбіжностей та загальних рис, систематизація їх через агрегацію (преса, видавницька справа, радіо, телебачення тощо);
- забезпечення захисту журналістів, висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;
- забезпечення умов для розвитку та захисту всіх форм власності на інформацію та інформаційні ресурси (право власності на інформацію);
- організація та управління створенням та розвитком державних інформаційних систем та мереж, забезпечення їх сумісності та взаємодії в єдиному інформаційному просторі України;
- правове регулювання створення реальних умов для якісного та ефективного забезпечення необхідною інформацією громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і приватних організацій, об'єднань на основі державних інформаційних ресурсів, сучасних інформаційних технологій;
- забезпечення співвідношення інтересів суб'єктів суспільних інформаційних відносин в сфері національної безпеки, складовою частиною якої є інформаційна безпека, чітке встановлення можливих погроз безпеки суспільним інформаційним відносинам, регулювання захисту інформації, в тому числі в автоматизованих системах;
- забезпечення дотримання конфіденційності інформації про громадян, юридичних осіб, комерційної та банківської таємниці, забезпечення реалізації конституційних прав осіб на режими доступу до інформації, в тому числі до конфіденційної;
- державно-правова допомога формуванню ринка інформаційних ресурсів, послуг, інформаційних систем, технологій, з встановленням пріоритетів для вітчизняних виробників інформаційної продукції, засобів, технологій;
- державне стимулювання поліпшення механізму залучення інвестицій, розробка та реалізація проектів національної програми інформатизації та локальних програм інформатизації (установ, підприємств, організацій всіх форм власності, як центральної, так і місцевої влади та ін.);

- забезпечення правового режиму формування та використання національних інформаційних ресурсів, збирання, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження та надання користувачам інформації;
- правове регулювання стимулювання, створення та використання новітніх інформаційних технологій та ін.
- важливою складовою інформаційного права є формування в ньому юридичної деліктології в сфері інформаційних правовідносин на принципах гармонізації норм із галузевими деліктологіями: конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, трудового права.

Формування системи інформаційного законодавства висунуло проблему узгодженості його на міжнародному рівні, з урахуванням практики міжнародного права, особливо міжнародного публічного права. Потрібно враховувати сучасні тенденції, які призводять до формування міжнародного інформаційного права світової інформаційної цивілізації.

Таким чином, на думку багатьох українських учених та юристів, сьогодні національне інформаційне законодавство повинно бути систематизоване через кодифікацію – створення відповідного Кодексу. Новий Інформаційний кодекс повинен розвивати визначені Конституцією України положення інформаційних відносин і, в першу чергу, права людини на інформацію, інформаційну безпеку людини, підпорядкованість державних органів громадянам.

Безперечно, Кодекс об'єднає, гармонізує та узгодить норми і принципи суспільних відносин, вже визначені законодавством України, надасть змогу враховувати ратифіковані Україною нормативні міжнародні акти – угоди та конвенції міжнародного права, дозволить легалізувати позитивні звичаї в сфері інформаційних відносин і норми громадської моралі, загальнолюдські цінності, які закріплені в Статуті Організації Об'єднаних Націй, Декларації прав людини, рішеннях Європейської Ради та інших загальних міждержавних нормативних актах, що встановлюють стандарти, якими визначається цивілізованість кожної країни та світового суспільства [65, 50].

На думку С. Гордієнко, метою систематизації інформаційного законодавства України визначається створення чіткої структури правового регулювання суспільних відносин між суб'єктами щодо ін-

формації, забезпечення співвідношення потреб та інтересів людини, соціальних спільнот і держави [66, 72].

Досягнення проголошених у Конституції України ідеалів – демократичної правової соціальної держави, вимагає встановлення нової атмосфери відносин між державою, суспільством та особою, при якій громадянин, людина має можливість користуватися всім обсягом основних прав і свобод. Особа сприймається як індивідуальність, на дії людини можливо впливати тільки шляхами заохочення, переконання, особистої зацікавленості, а не засобами наказів чи примусу тоталітарної волі держави або колективу. Держава відповідальна перед особою за власну діяльність, за забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Сучасні умови вимагають законодавчого регулювання постійного та надійного зв'язку між органами публічної влади та широкими колами громадськості.

Необхідно пам'ятати, що ще нещодавно використовувалась століттями встановлена політика влади, яка мала на меті утримання народу в “темряві”, створення ореолу таємності про діяльність верхівки влади.

Потрібно підкреслити, що проблема доступу громадян до інформації завжди розглядається в двох аспектах:

- по-перше, саме право громадян на доступ до інформації як природне, демократичне право, яке повинно мати абсолютний характер права людини “Знати”;
- по-друге, право громадян на інформацію ми розглядаємо з позиції Закону, який визначає межі та реальні можливості громадян отримувати відкриту інформацію, законодавчі умови доступу до інформації з обмеженим доступом – тобто як відносне право, яке регулюється нормативними актами держави.

Існувало і завжди буде існувати протистояння, в якому громадяни відстоюють своє право “Знати”, а влада за об'єктивними та суб'єктивними факторами буде обмежувати таке право, з метою не обмежувати власну свободу. Тільки в дійсно демократичному, громадянському суспільстві цей конфлікт можна вирішити остаточно.

Важливим є окреме конституційне закріплення свободи думки, слова, масової інформації та права громадян на отримання інформації як взаємозв'язок і взаємопроникнення основних прав та свобод,

одночасно вказуючи на їх автономність, самостійність, “суверенність” [67, 488–489].

10 грудня 1948 року в Парижі прийнято Загальну декларацію прав людини. Надаючи характеристику цьому документу, В. Погорілко вказує на основні задачі та визначає важливість цього документу, який за всіх обставин був і залишається загальним надбанням людства, однією з найважливіших цінностей нинішнього, ХХ століття.

Правова сутність цього акту багатопланова, але вона має, насамперед, три найважливіші аспекти:

- найменші порушення будь-яких основних прав і свобод щодо будь-якої людини ведуть або можуть вести до порушення всієї системи прав і свобод й зрештою до трагічних акцій щодо всього людства;
- поряд із національними засобами забезпечення і гарантування прав, насамперед, національними конституціями, законами і судами (як основними гарантами прав), мають діяти міжнародно-правові способи і фактори недопущення, відвернення внутрішніх національних конфліктів, згубних для нації;
- визначаючи людину найвищою соціальною цінністю і поважаючи її права, народи світу завдяки Декларації мають сприяти не лише збереженню людини і людства, а й соціальному прогресові, поліпшенню умов життя при більшій свободі [68, 7].

Конституція (Основний закон) України в ст. 3 визначає людину найвищою соціальною цінністю, захист її прав та свобод є змістом діяльності всіх державних органів та посадових осіб [4]. Поняттям “вища соціальна цінність” не визначається жодний інший суб’єкт чи інша конституційна основа.

Таким чином:

- існуючі проблеми законодавчого регулювання в інформаційній сфері пов’язані з відсутністю системи українського інформаційного законодавства;
- відсутність тотожних, єдиних правил поведінки значною мірою негативно впливає на здійснення ефективних реформ у політичній, економічній, соціальній та інших сферах і, безумовно, перешкоджає розвиткові демократичних інститутів в Україні;

- при кодифікації українського інформаційного законодавства науковці та практики, в першу чергу, зобов'язані враховувати інтереси людини і громадянина як головний елемент демократизації суспільства;
- Конституція України, проголошуючи та визнаючи права і свободи людини, не розрізняє їх на основні та додаткові. Тим самим стверджується їх рівність, важливість.

Права людини – це нормативно визначені структуровані якості та особливості існування особистостей, що виявляють її свободу та є невід'ємними і необхідними способами її життя, взаємовідносин із суспільством, державою, іншими індивідами.

1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання суспільних інформаційних відносин

Законодавство України, як рівної та повноправної учасниці світового суспільства, повинно відповідати загально визнаним принципам і нормам міжнародного права, а також міжнародним зобов'язанням, що визначаються нашою державою обов'язковими в сфері прав людини.

Саме співвідношення конституційного та міжнародного права визначає проблему узгодження міжнародно-правового та внутрішньо-державного права людини на інформацію. Правове регулювання співвідношення міжнародних стандартів із нормами національного права надають змогу встановлювати реальний режим захисту прав людини на регіональному рівні.

Становленню механізмів захисту прав людини на інформацію в Україні присвячено дослідження А. Олійника [69], К. Белякова [70], О. Горової [71], В. Потехіної [72], С. Білоруса, Д. Лук'яненка [73], Н. Нижник [74] та ін.

Для розуміння основних наукових проблем необхідно розв'язати декілька завдань. По-перше, визначити співвідношення міжнародного та національного права відповідно до права людини на інформацію, тенденції впливу міжнародних норм на національні. По-друге, визначити тенденції розвитку національного інформаційного законодавства різних країн світу, встановити загальні риси його формування. По-третє, надати обґрунтовані пропозиції розбудови інформаційного простору України.

При розв'язанні наукових задач будемо використовувати наукові методи дослідження, серед яких найважливішими є системний, діалектичний, статистичний та порівняльно-правовий.

Закономірно виникає питання – яке право повинно домінувати в національному законодавстві : міжнародне чи українське?

Юридична наука встановлює три основні концепції співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, а саме: а) моністичну концепцію; б) дуалістичну концепцію; в) інтеграційну (універсальну) концепцію [69].

Відповідно моністична концепція передбачає верховенство міжнародного права над внутрішньодержавним або, навпаки, безумовний пріоритет національного права над міжнародним. Прикладом національної моністичної концепції є право інтелектуальної власності, яке передбачає захист прав автора тільки в національному режимі та за умови надання такого захисту іноземцям, якщо інша країна передбачає та надає тотожний захист українським громадянам.

Дуалістична концепція визнає однакову юридичну силу міжнародного та національного права за принципом – наступне правило відміняє попереднє. Таке визнання передбачає в конкретних випадках застосовувати міжнародні чи національні норми з метою справедливого забезпечення прав людини.

Найбільш розповсюдженою є концепція інтеграції міжнародних норм в національне законодавство, або конституційне закріплення відсильних норм. Конституція України стверджує, що “чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України” [4].

Формально Україна не визнає пріоритету міжнародного права над нормами українського права, але міжнародні зобов'язання України, як учасниці Організації Об'єднаних Націй, вимагають від всіх органів державної влади використовувати міжнародні норми у сфері дотримання прав людини. В той же час, українська судова практика свідчить про приклади винесення судових рішень у конкретних юридичних справах, пов'язаних із захистом прав людини з посиланнями на норми міжнародного права. Тобто, ні моністична, ні дуаліс-

тична концепція співвідношення міжнародного та внутрішнього права не притаманні українському праву.

Універсальна або інтеграційна концепція значно спрощує процес уніфікації, процедуру приведення у відповідність норм національного і міжнародного права.

Згідно із сучасним міжнародним правом усі держави зобов'язані дотримуватися загально визнаних принципів і норм, а також міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, в тому числі інформаційних. Конференція з людського виміру ОБСЄ [75] підкреслює, що права людини визначаються безпосередньою та законною опікою всіх держав-учасниць і не відносяться виключно до внутрішньої компетенції зацікавленої держави.

Слід зауважити, що юридична практика не визнає загальнообов'язковість рішень міжнародного чи європейського суду для держав. Але Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) щодо визнання гідності, рівності та невід'ємності прав усіх членів людської сім'ї, що становлять основу свободи, справедливості та загального миру, захищається особливим міжнародним примусом і передбачає обов'язковість рішень Міжнародного Суду з таких питань для всіх суб'єктів національного права.

Особливість забезпечення права людини на інформацію полягає в специфічних властивостях інформаційного продукту. Існуюча в Україні післявоєнна (соціалістична) класифікація прав при розподілі на політичні, економічні, соціально-культурні права не може відповідати сучасним правовідносинам.

Право на інформацію належить до всього переліку прав і потребує систематизації законодавства, приведення його до необхідної узгодженості й стабільності. Доцільно усунути негативні явища: застарілі та суперечливі норми, неузгодженість правового матеріалу, прогалини в праві та неповноту правового регулювання, але без зміни кваліфікаційного підходу до визначення прав людини – виконання такого завдання майже неможливе.

Інформація, що висвітлює політичну діяльність, надає переваги для участі громадян в управлінні справами держави, тобто реалізацію політичних прав громадян. Але право на інформацію можна визнавати не тільки політичними правами. Ефективна економічна діяльність людини неможлива без наявності повної та своєчасної інфо-

рмації про політичні явища. Інформація про соціальний статус людини, його творчі здібності переважно розглядається як соціальні права, але одночасно можуть бути визнані як особисті, політичні чи економічні права. В будь-якому правовому змісті право власності на інформацію повинно розглядатися в єдиній тотожній системі національного права України.

Суб'єктивне право людини на інформацію – це межі вільної поведінки суб'єкта в інформаційних відносинах щодо створення, отримання, зберігання та розповсюдження інформації, що обмежені конституційними нормами, які прямо визначені в Основному Законі нашої держави.

Т. Маунц, представник німецької класифікаційної системи прав людини (ФРН, Австрія, Данія, Швеція та ін.), запропонував відокремити права людини і права громадянина [76, 147–149, 153–155]. Право людини на інформацію відноситься до загальнолюдських прав. Кожна людина має право на створення, отримання, зберігання, використання будь-якої інформації за умови не заподіяння шкоди іншим суб'єктам, а також встановлюється кримінальна заборона для фізичних і посадових осіб на заподіяння інформаційної шкоди. Цікавим є факт, що за Кримінальним кодексом Данії [67] майже 90 % кримінальних злочинів пов'язуються з інформаційними відносинами. В Україні такий відсоток становить 2 % [77].

Англо-американська система класифікації прав людини визнає першочергові (права 1-го покоління), другочергові (права 2-го покоління) за часом їх правового закріплення та значності.

Сучасна юридична наука з 90-х років ХХ століття визнає нові права, що передбачають колективні або солідарні права (права 3-го покоління), формування яких почалося після другої світової війни [79, 229; 80, 39]. Право людини на інформацію в цій системі природно відносять до глобальних, загальнолюдських прав. Глобальна інформаційна система повинна передбачати можливість отримання та користування будь-якої інформації при ідентифікації самої людини та обов'язковості жорсткої юридичної відповідальності за порушення конфіденційності інформації про особу.

Парламент Великої Британії послідовно створює інформаційну національну систему відповідно до вимог інформаційного суспільства. США як засновник глобалізаційного процесу прийняли на себе

роль ініціатора уніфікації законодавства у сфері інформаційного продукту [72]. Відстоюючи свої інтереси, ці країни закликають створювати міжнародні модельні закони для зменшення бар'єрів щодо просування власних технологій та інформаційних товарів.

Таким чином, більшість розвинутих країн світу визначають необхідність використання інтеграційної концепції співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права відносно захисту права людини на інформацію [80, 214; 81, 431]. Про це свідчить прийняття Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства 22 липня 2000 року [82], Декларація Принципів побудови інформаційного суспільства – глобальна задача нового тисячоліття [83] та інших міжнародних документів.

Створення власної сучасної української інформаційної системи як частини єдиної правової системи, захист прав людини у цьому процесі є невідкладним завданням як науки, так і законотворчості. Людина, її інформаційні права будуть цілком захищені за умови виконання наступних правил. По-перше, невичерпний перелік прав і свобод людини одночасно має повний та вичерпний перелік конституційних заборон. По-друге, система передбачає реальні механізми обмеження та прямі заборони для всіх суб'єктів щодо протиправного й свавільного втручання в інформаційні права. По-третє, людина повинна мати ефективні засоби самозахисту від втручання в її законні інформаційні інтереси.

Таким чином, здійснюючи захист конституційного права людини на інформацію, Україна повинна дотримуватися інтеграційної концепції співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, враховувати світовий досвід захисту права людини на інформацію при формуванні національного законодавства.

Необхідним буде встановлення основних міжнародних принципів права доступу громадян до інформації:

- презумпція відкритості та вільного доступу до інформації;
- повнота та достовірність інформації;
- своєчасність надання інформації;
- обмеження права доступу до інформації тільки відповідно до законних режимів доступу до інформації;
- право судового оскарження при забороні доступу громадян до інформації.

Концепція створення української правової інформаційної системи повинна враховувати глобальні процеси побудови нової формації – інформаційного суспільства та відповідати загальним правилам прав третього покоління, захищати загально визнані права людини на інформацію.

Умовно можна визначити декілька етапів становлення права людини на інформацію. Шлях від природного, звичаєвого права людини на інформацію до стадії його нормативного, позитивного оформлення пов'язаний як із з'ясуванням його місця та ролі в системі інших прав людини та іншими інститутами права, так і з встановленням співвідношення національного та міжнародного права.

Перший крок становлення законодавства права людини на інформацію в міжнародному та національних системах права пов'язаний з його визнанням у правових актах.

Легітимація права людини на інформацію була здійснена при прийнятті Загальної Декларації прав людини Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [84] та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що був прийнятий та відкритий для підписання, ратифікації та приєднання 16 грудня 1966 року. Міжнародне визнання права людини на інформацію набувало значення і в Європі з прийняттям Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Перші міжнародні акти проголошували право людини на інформацію в системі інших прав людини. Однак поступово проблема права людини на інформацію набуває самостійного значення. Таким чином, початковий етап становлення законодавства про права людини на інформацію визначається прийняттям міжнародних актів у межах загального інституту прав людини.

Перші кроки розвитку міжнародного інформаційного законодавства та встановлення пріоритету прав людини пов'язані з усвідомленням значення ЗМІ та реалізацією права на інформацію. У 1970 році проголошується Європейська Декларація про засоби масової інформації та права людини, прийнята Асамблеєю Ради Європи. У 1967 році на Стокгольмській конференції приймається Конвенція про створення Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності (ВОІВ), що набула чинності у 1979 році.

Міжнародна спільнота приділяє значну увагу міжнародному захисту права інтелектуальної власності, вільному поширенню інфор-

мації незалежно від кордонів, правовому забезпеченню діяльності засобів масової інформації.

Так, стаття 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [3] проголошує, що кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватись своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів.

Найважливішими міжнародно-правовими актами в період становлення інституту права людини на інформацію стають Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм щодо незаконного відтворення їхніх фонограм (від 29 жовтня 1971 року), Брюссельська Конвенція про розповсюдження сигналів, що несуть програми і передаються через супутники (від 21 травня 1974 року), Декларація керівних принципів з використання мовлення через супутники для вільного розповсюдження інформації, розвитку освіти і розширення культурних обмінів (від 15 листопада 1972 року), Декларація про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації в зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму і апартеїду та підбурювання до війни (від 28 листопада 1978 року), Страсбурзька Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (від 28 січня 1981 року).

Розбудова демократичної країни в інформаційній сфері передбачає зміну завдань при забезпеченні обігу інформації в державних управлінських структурах на проблеми, пов'язані з формуванням національної інформаційної інфраструктури та накопичення інформаційних ресурсів, що використовуються одночасно і на рівних умовах як органами державного управління, так і всіма суб'єктами інформаційних відносин.

Інформаційні відносини при демократичному режимі управління активно формують суспільну думку, створюють політико-правовий, науково-технічний, економічний здобуток, формують наші уявлення про моральне, дозволене та заборонене і є інтелектуальним здобутком народу та держави, складовою частиною сучасної економіки та демократії.

Проблеми встановлення пріоритету права людини на інформацію в демократичних країнах дещо схожі. **На першому етапі** формуван-

ня національного законодавства вирішуються проблеми, пов'язані із розробкою та прийняттям нормативних актів, що декларують та легітимують право людини на інформацію в цілому. На законодавчому рівні встановлюється термінологія, визначаються види режимів доступу до інформації, окреслюються межі діяльності засобів масової інформації.

Одночасно перший етап передбачає розвиток нормативної бази права інтелектуальної власності, особливо таких об'єктів творчості як програм для електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), баз даних, що використовуються у процесі інформатизації. Нормативно забезпечується інформаційна діяльність статистичних, бібліографічних, екологічних проектів.

Для США перший етап збігається з серединою 60-х років ХХ століття як найбільш активною законодавчою діяльністю в сфері регулювання інформаційних відносин. Серед багатьох нормативних актів найбільш відомий Закон "Про свободу інформації" 1966 року та низка законів (Звід законів США) щодо охорони інтелектуальної власності та особистих (персоніфікованих) даних.

Становлення інформаційного законодавства в більшості європейських країн відбувається з середини 70-х до початку 80-х років ХХ століття. Суспільні інформаційні відносини у Німеччині регулюються Федеральними законами: "Про захист персоніфікованої інформації від протиправних дій у процесі обробки даних" від 27 січня 1977 року, "Про порядок опублікування інформації" від 3 серпня 1977 року, "Про порядок ведення інформаційних реєстрів" від 9 лютого 1978 року, та іншими нормами законодавства стосовно захисту інтелектуальної власності. Федеральний Конституційний Суд Німеччини у 1983 році формулює право кожного на так зване інформаційне самовизначення.

Захист особистих даних, захист інформації в комп'ютерних системах і захист авторських прав розпочинається у 1973 році у Швеції, в 1978 році – у Данії, Франції, Норвегії [69].

Для пострадянських країн перший етап розвитку інформаційного законодавства припадає на початок 90-х років ХХ століття. Російська Федерація у 1993 році приймає Федеральний закон "Про інформацію, інформатизацію та захист інформації", "Про правову охорону програм для електронно-обчислювальних машин та баз даних". У

цей час приймається більшість законів про захист інтелектуальної власності та захист персональних даних. У Росії з 1996 року розпочався законодавчий процес розробки і прийняття правових норм, які регулюють відносини у таких сферах, як розвиток та використання інформаційної інфраструктури і телекомунікації; доступ до інформації; захист інформації в телекомунікаційних мережах; захист громадян, суспільства, держави від неправдивої, недобросовісної та шкідливої інформації. У Росії створено Судову палату з вирішення інформаційних спорів при Президентові РФ [85, 51].

Уніфікація правового простору для більшості країн призвела до змін у національному інформаційному законодавстві. Такі зміни пов'язані, по-перше, з необхідністю захисту інтелектуальної власності, створення національних інформаційних систем, створення національного інформаційного простору та захисту його від шкідливої (забороненої) чи перекрученої інформації. По-друге, зміни викликаються появою нових сфер соціальної діяльності, формуванням інформаційного середовища.

Із зростанням значення преси влада впроваджує контроль над видавничою діяльністю. Перші закони про авторське право були інструментами державного нагляду за друком і засобами масової інформації [72, 12].

Державне регулювання (ліцензування) мовних компаній у країнах світу було обумовлене обмеженою кількістю вільних частот мережі. Приводом державного втручання в діяльність компаній зв'язку стало те, що вони були природною монополією.

Реалізація права громадян на відкриту інформацію встановлює нові проблеми законодавчого регулювання діяльності засобів масової інформації, взаємовідносин публічної влади і громадянського суспільства, що визначає початок другого етапу формування інформаційного законодавства.

В національному праві демократичних країн значний розвиток законодавства щодо прав людини на інформацію пов'язаний з проблемами законодавчого регулювання діяльності ЗМІ, взаємовідносин публічної влади і громадянського суспільства. Тобто, потребують вирішення гострі конфлікти, що виникають між урядовими структурами та ЗМІ, які вимагають широких гарантій відкритості влади.

Важливого значення набувають наукові дослідження, прийняття декларацій, проголошення принципів. Так, значний вплив на формування національних інформаційних законодавств мають Тулуарська декларація, прийнята керівниками незалежних інформаційних структур у травні 1981 року в рамках Міжнародної конференції “Голос свободи”, Йоганесбурзькі принципи “Національна безпека, свобода самовиявлення та доступ до інформації” від 1 жовтня 1995 року; Рекомендації Ради Європи “Європа та світове інформаційне суспільство”, схвалені в Брюсселі 26 травня 1994 року. Саме останнім документом введено в обіг термін “інформаційне суспільство”.

В міжнародному праві розпочинається етап закріплення норм, що забезпечують відкритість політичної влади демократичних держав та особливої охорони персоніфікованих даних, установлення пріоритетів для засобів масової інформації при отриманні суспільно важливої інформації. Саме відкритість діяльності урядів визнається головним чинником розвитку інститутів демократії.

Міжнародно-правові документи набувають статусу Директив, Принципів і Рекомендацій. Вирішальними для національних законодавств стають Керівні принципи ООН регламентації комп’ютеризованих картотек, що містять дані особистого характеру (від 14 грудня 1990 р.), Керівні принципи щодо забезпечення доступу до екологічної інформації та участі громадськості в процесі прийняття рішень у галузі охорони навколишнього середовища (від 25 жовтня 1995 р.).

В Європі значна увага приділяється розвитку свободи слова, що має закріплення в політичній декларації про засоби масової інформації в демократичному суспільстві, прийнятій 4-ю Європейською конференцією міністрів з політики в області засобів масової інформації (м. Прага 7–8 грудня 1994 р.) та в політичній декларації 5-ї Європейської конференції міністрів з політики в області ЗМІ (м. Салоники, 11–12 грудня 1997 р.). Значний вплив на регулювання міжнародних відносин мають Директиви Парламенту та Ради Європи, серед яких Директива Ради Європейського співтовариства про правову охорону комп’ютерних програм (91/250/ЄЕС) (від 14 травня 1991 р.), Директива 95/46/ЄС “Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних” (від 24 жовтня 1995 р.), Директива

96/9/ЄС “Про правовий захист баз даних” (від 11 березня 1996 р.), Директива 97/66/ЄС “Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання в особисте життя в телекомунікаційному секторі” (від 15 грудня 1997 р.).

На **другому етапі** для США притаманна активна боротьба американської спільноти із надзвичайною таємничістю документів органів державної влади. Війна у В’єтнамі та Уотергейт наочно продемонстрували приховані загрози для демократії за допомогою перевищеної таємності, відсутності повної офіційної звітності. Найбільш значимим нормативним актом у США було прийняття у 1976 році Закону “Про відкритість уряду”. Одночасно законодавчо вирішуються питання захисту персоніфікованих даних при використанні сучасних технологій. Вносяться значні зміни до кримінального законодавства, що пов’язане з боротьбою з комп’ютерною злочинністю.

У ФРН умовно другий етап формування інформаційного законодавства пов’язують з прийняттям у лютому 1986 року Закону щодо боротьби з економічною злочинністю, де закладається правова база боротьби із злочинами в інформаційній сфері й, в першу чергу, з комп’ютерною злочинністю. Додатковий захист персоніфікованих даних забезпечує прийняття 20 грудня 1990 р. Федерального закону ФРН “Про удосконалення обробки даних і захист інформації”, згідно з яким закріплюється статус і форми діяльності Федерального Уповноваженого щодо захисту даних.

Для пострадянських країн відповідний етап розвитку інформаційного законодавства припадає на початок ХХІ століття, коли значної зміни набуває кримінальне законодавство, розуміється необхідність прозорості та відкритої діяльності владних структур при більш посиленому режимі захисту персоніфікованих даних і забезпеченню пріоритету права людини на інформацію.

Розроблена Державним комітетом зв’язку та інформатизації України програма “Електронна Україна” має інтегрувати існуючі українські програми інформатизації в єдине ціле, але залишається тільки проектом [86]. На думку О. Степанова, найважливішим є те, що в межах розвитку “електронної держави” у взаємовідносинах влади і населення повинна формуватися культура не “підкорення”, а “участі” в суспільних відносинах громадян, які безпосередньо залу-

чаються у процес розробки та прийняття рішень з використанням мережі Інтернет [87, 118].

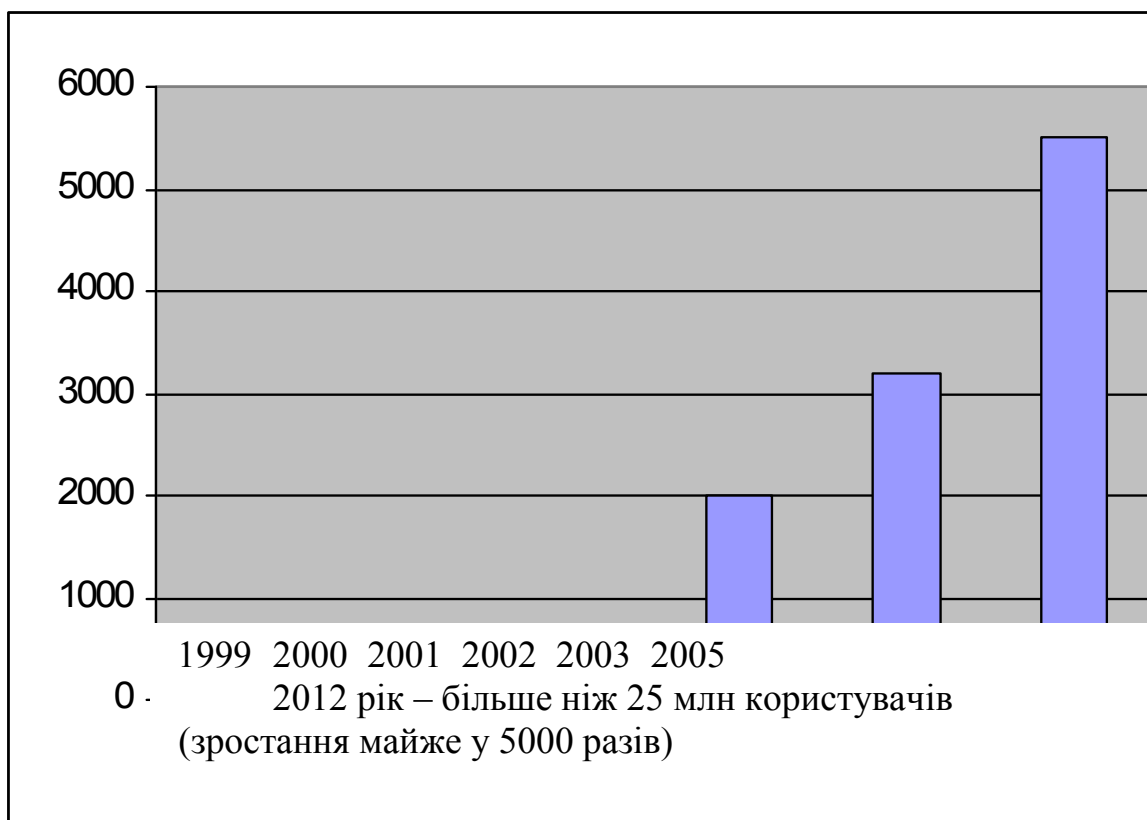
У розділі 13 державної Програми інтеграції України до Європейського Союзу від 14 вересня 2000 року зазначається, що “лише кілька сегментів інформаційного ринку України знаходяться на рівні, що відповідає світовому”. Процес формування українського інформаційного законодавства на другому етапі поки що залишається не систематизованим, не поступовим і наразі не вважається пріоритетним для законодавця. Невизначеність важливості розвитку українського інформаційного законодавства залишається і після прийняття Закону України “Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18 березня 2004 р. [88].

Використовуючи загальний порівняльний метод, можемо визначити розвиток відкритості державних інформаційних ресурсів і розвиток власного інформаційного продукту в Україні. Як приклад, за дослідженнями Е. Талапіної, місце Франції в “електронній” Європі оцінюється як середнє, незважаючи на те, що вже станом на 1 березня 2003 року було створено 5399 публічних сайтів (за 10 років кількість зросла майже у 30 разів), існувало 1328 формулярів “онлайн” (а це більше 84 % від усіх існуючих), діяло 3500 пунктів публічного доступу до мережі Інтернет [89, 69].

Як зазначає Н. Кушакова, в Україні бракує електронних видань у галузі юриспруденції, правових сайтів, юридичних електронних консалтингових компаній. Відсутність серйозної уваги до законодавчого регулювання інформаційної сфери, насамперед до створення глобальних державних програм, гальмує її розвиток, зокрема, стримує інформатизацію вітчизняної юридичної науки [90, 96; 91; 92].

Кількість українських користувачів Інтернету збільшилася до 25 млн осіб (54 % населення). Такі результати наводяться в звіті українського порталу Bigmir.net «Глобальна статистика українського Інтернету» за березень 2012 р. Згідно зі звітом, таке зростання зумовлене використанням нової географічної бази IP-адрес, яка дозволила точніше визначити кількість користувачів УАнету. Географічно, як і раніше, лідирує київський регіон. Його частка серед користувачів склала 58,02 % від загальної аудиторії. Далі, в порядку убудання, йдуть такі регіони: Донецьк, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Львів,

Крим, Луганськ. Їхня сумарна частка становить 29,64 %. На решту регіонів припадає 11,62 %. Слід зазначити, що всі користувачі, провайдером яких є "Укртелеком", відносяться до київського регіону. В Житомирському та Івано-Франківському регіонах найменша активність – усього 0,17 % і 0,22 % відповідно, у Чернівецькому регіоні – 0,33 %. Нагадаємо, кількість користувачів у Росії зросла до 43 млн осіб (37 % населення країни). За даними Internet World Stats, у 2009 році Інтернетом користувалися 52 % населення Європи і 74 % – США і Канади. В цілому в світі мережею Інтернет користуються 24 % людей.

Кількість активних користувачів в українському сегменті мережі Інтернет [83]

На самому початку ХХІ століття найбільша частина розвинутих країн світу перебували у стадії індустріальних суспільств, а найбільш розвинуті з них (головним чином, країни "великої сімки") – у стадії переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства [93, 33].

Науковці доречно звертають увагу на нові проблеми, з урахуванням темпів технічного прогресу, за якими не встигає процес міжна-

родно-правового регулювання відносин щодо збирання, передачі та використання персоніфікованої інформації у глобальній телекомунікаційній мережі Інтернет [94, 11; 95, 48].

Характерною ознакою **третього етапу** є розробка міжнародних модельних законів щодо розвитку інформаційного права, забезпечення пріоритету права людини на інформацію та її глобальну інформаційну безпеку, вільне поширення суспільно важливої інформації, захист інформаційних інтересів людини, суспільства, держави.

Найзначнішими документами стає Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, що затверджена Резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року, Декларація Конференції Головуючих осіб національних парламентів “Парламентське бачення міжнародного співробітництва на зорі третього тисячоліття” Нью-Йорк, штаб-квартира ООН, 30 серпня–1 вересня 2000 року (Декларацію схвалено Постановою Верховної Ради України № 2447-III від 24.05.2001р.), Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки, затверджені Резолюцією 57/239 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 2002 року та Декларація принципів Побудови інформаційного суспільства — глобальна задача в новому тисячолітті від 12 грудня 2003 року.

Про розвиток європейських інформаційних відносин свідчать численні документи Ради Європи, серед яких Будапештська Декларація про європейську політику в області нових інформаційних технологій від 6–7 травня 1999 року.

Свобода інформації проголошена ООН основним правом людини і критерієм усіх інших свобод.

На національному рівні прикладом впровадження стандартів пріоритету прав людини 3-го етапу розвитку інформаційного законодавства є нормативний акт “Принципи інформування суспільства”, що прийнятий національною комісією США по бібліотеках та інформатиці у 1990 році. Особливість документу полягає в тому, що серед усієї інформації урядових структур відокремлюється категорія суспільно-необхідної інформації, яка відноситься до національного надбання, а також одночасно зобов'язує виконавчу владу мати Урядовий покажчик такої інформації з обов'язковим наданням визначеної інформації за вимогою журналістів. Не меншого значення мають

доклади Клінтона–Гора про національну інформаційну інфраструктуру, що розповсюджуються з 1993 року.

Рух за зменшення державного тиску на журналістів у США призвів до прийняття Закону про телекомунікації 1996 року, згідно з яким контроль держави за мовними кампаніями значно зменшився. Одночасно виникає та набуває поширення мережа Інтернет як альтернативний засіб комунікації, а, можливо, нова система, що повністю замінить старі засоби комунікації.

Норми міжнародних договорів застосовуються в сфері правового регулювання прав і свобод людини та громадянина, а також органами влади в процесі здійснення ними управлінської діяльності в галузі міжнародного співробітництва.

Національні інформаційні відносини повинні корелюватися із загальними світовими тенденціями та збігатися на якомусь етапі розвитку з міжнародними правовими нормами і стандартами у цій галузі.

У США, лідера в сфері інформаційних технологій, формуванню інформаційного суспільства приділяється величезна увага. Національна інформаційна політика сприймається не як данина моді, а як завдання, без виконання якого можна втратити конкурентоспроможність країни. Це загрожує падінням рівня життя громадян, втратою передових економічних і технологічних позицій [96, 19; 72, 12].

Єдиним аргументом на користь збереження контролю за новітніми технологіями з боку органів державної влади залишаються конституційні норми, спрямовані на захист прав людини, недопущення “шкідливої” інформації.

У сфері права ЗМІ, у свою чергу, не можна не звернути увагу на проблему передачі інформації, під якою слід розуміти будь-які повідомлення, що несуть певне змістовне навантаження. Дані повідомлення аж ніяк не повинні бути у певній вербально-візуальній формі – комп’ютерні дані також являють собою один із видів інформації. Однак масовою інформація стає саме в момент її “передачі”, її “масового оприлюднення”.

Загалом, американська система була побудована на наданні свободи інформації з наголосом на те, що повинна бути створена певна структура органів, які займаються координацією діяльності суб’єктів інформаційного простору.

Таким чином, масова інформація в США, її визначення набуває змісту лише у той момент, коли ця інформація стає доступною для суспільства.

Тому сама концепція інформаційного розвитку в США, якщо розглядати її у загальному вигляді, являє собою трикутник, внутрішню частину якого заповнюють будь-які повідомлення, інформація взагалі, а на верхівках цього трикутника зосередились ЗМІ, владні структури та безпосередньо суспільство. Лінії, котрі з'єднують ці вершини між собою – це і є масова інформація – вона курсує між цими трьома вершинами, і певна її частина одної з цих вершин може бути на якийсь час призупинена (ЗМІ отримав повідомлення, однак вирішив їх не публікувати – інформація залишилась, але чи стала вона масовою?). Безсумнівно, що дана картина носить дещо спрощений характер, та вона більш-менш доступно, наочно дозволяє уявити загальну концепцію інформаційного простору США [97].

Розвиток процесів інформатизації, формування інформаційного суспільства виявляє недостатність існуючих ресурсів регулювання інформаційних відносин на національному рівні. Вирішення проблеми права на інформаційні ресурси та інформаційне забезпечення відносно до держави в цілому зосереджується на інститутах суверенітету та права власності, реалізується через інституції міжнародних контактів й участі держави у вирішенні планетарних і глобальних проблем.

Усе більшого значення набуває практика прийняття міждержавних актів: договорів, пактів, конвенцій з приводу окремих видів інформації, інформаційна співпраця. Третій етап передбачає розробку загальних питань про механізми формування та розвитку світового інформаційного простору, створення модельних законодавчих актів. Вирішуються, в тому числі, проблеми транскордонного теле-радіомовлення, міжнародного супутникового інформаційного обміну.

США та Японія є лідерами світового науково-технічного прогресу. Причин їх глобальної першості (в тому числі й політичних) – багато. Та ось одна з головних – частка інформаційного сектору в створенні ВВП у кожній із них близька до 40 %. У Росії цей показник не досягає й 2 %. Така сама ситуація і в Україні [94, 24].

У національному законодавстві третій етап розвитку законодавства про право на інформацію полягає в значній необхідності вста-

новлення права пріоритету людини на інформацію, забезпечення безумовного захисту персональних даних. Але при цьому головним є питання про обов'язковість встановлення ідентифікації особи на біологічному рівні. Відповідні закони вже прийнято парламентами Великої Британії та США.

Отже, як видно з наведених прикладів, у багатьох країнах світу розроблено спеціальні програми розбудови інформаційної інфраструктури, спрямовані на об'єднання в єдиний інформаційний простір та створення уніфікованої законодавчої бази.

Зміни в інформаційному законодавстві кожної країни пов'язані, по-перше, з незахищеністю національних інформаційних мереж, відсутністю норм захисту інтелектуальної власності та гарантій від забруднення національного інформаційного простору шкідливою або недостовірною інформацією.

По-друге, ці зміни зумовлюються також появою при формуванні інформаційного середовища нових сфер діяльності, які також вимагають урегулювання. Сфера законодавчого регулювання охоплює як виробників інформаційних ресурсів, так і всіх суб'єктів господарчої інформаційної діяльності.

З поступом інформатизації суспільства та появою комп'ютерних програм (КП) постало питання про їх ефективний правовий захист. У цілому можна виділити три типи правової охорони комп'ютерних програм: за допомогою патентів; за допомогою авторського права; за допомогою положень, спрямованих проти порушень промислових секретів. У США, наприклад, до початку 1980-х років інтереси виробників комп'ютерних програм захищалися законодавством про комерційну таємницю та положеннями договірної права.

Загалом, на міжнародному рівні комп'ютерні програми було віднесено до об'єктів авторського права, які, незалежно від засобу та форми вираження, охороняються як літературні твори згідно зі ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, лише на початку 1990-х років. Це закріплено у Договорі Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 20 грудня 1996 р., Директиві Європейського співтовариства 91/250/ЕЕС про правову охорону комп'ютерних програм від 14 травня 1991 р., угоді Світової організації торгівлі про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності 1994 р.

Спочатку така форма правової охорони задовольняла потреби виробників комп'ютерних програм. Але з розвитком інформаційних технологій суттєво розвинулась галузь використання комп'ютерних програм. США першими, на початку 1970-х років, почали адаптувати своє патентне законодавство до вимог розробників ПК. У жовтні 1971 р. в патентну класифікацію США введено новий клас 444 “Програмовані пристрої обробки даних, методи і процедури обробки даних”. А сьогодні в Америці патент видається не тільки на винахід, який має в собі комп'ютерну програму і відповідає вимогам патентоспроможності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність), а й на саму комп'ютерну програму, якщо вона записана в реальному середовищі, наприклад, на дискеті. Спеціальні правила з експертизи винаходів, пов'язаних з комп'ютерними програмами, встановлено також патентними відомствами Австралії, Канади, Японії [98, 109].

Певні проблеми також постають при розгляді питання про Інтернет-відносини. Серед фахівців існує вкрай негативне ставлення до ідеї правового регулювання відносин, що виникають в Інтернет-середовищі. В Мережі було розповсюджено “Декларацію незалежності кіберпростору” (автор – Джон Барлоу), в якій проголошувалося право на свободу Інтернет-простору та принцип невтручання жодної країни у регулювання Інтернет-відносин. Утім, такий дещо “ідеалізований” підхід останнім часом зазнав значного тиску. Порушення особистих і майнових прав, навіть злочинні дії, показали, що Інтернет не може бути тільки зоною свободи людини і з необхідністю стає об'єктом правового втручання [99, 125].

Особливим видом ЗМІ є телебачення, що формувалося на Заході в умовах завоювання всіма ЗМІ свободи інформації. В ідеології неолібералізму закладено постулат, що інформація – це товар, а рух товарів має бути вільним. Проте, на Заході дуже жорстко контролюється ринок тих продуктів, які змінюють поведінку споживача. Сьогодні, після двадцяти років інтенсивного дослідження, встановлено, що телепродукція – це товар, подібний до духовного наркотику. Як засвідчили соціологічні дослідження середини 80-х рр. ХХ століття, середня американська родина проводила біля телевізора більше семи годин на добу. Наприкінці 1990-х рр. ця прихильність дещо зменшилась, але не набагато. З цього випливає, що продукція телебачення

не може поставлятися на ринок безконтрольно. Держава зобов'язана захищати свободу споживача, обмежувати цей ринок, або вводити цензуру. Якщо вона цього не робить, то стає співучасницею однієї із сторін, що і є корупцією. Суть останньої полягає у тому, що телебачення “платить” державі своєю підтримкою у доступний йому спосіб: маніпулюванням суспільної свідомості [100, 48].

Загальновідомо, людство поступово входить в інформаційну добу, не до кінця усвідомлюючи глибину змін. Впливами інформаційних процесів переймаються здебільшого інтелектуали, намагаючись спрогнозувати наслідки, визначити вигоду та потенційну небезпеку. Зокрема, професор американського університету Сан-Хосе (Каліфорнія) Д. Галл застерігає лідерів комунікативного поступу від виникнення прірви між суб'єктами цього руху на різних континентах. Як вважає науковець, егоїзм комунікативної верхівки може призвести до системної глобальної дискримінації [101, 67]. Необхідна спільна динаміка просування, щоб у всіх кінцях світу людству однаково були доступні плоди інформаційної цивілізації.

Потрібно зауважити, що А. Дж. Тойнбі попереджає про можливість розпаду національної культури при умові насильницького вторгнення “чужої” культури [102, 25]. У той самий час Р. Ієринг наголошує найтяжчим гріхом народів замкненість, оскільки вищим законом історії є спілкування [103, 6].

Світовий комунікативний поступ – явище багатогранне. В ньому поєднуються різноманітні аспекти, провідним серед яких є медійний. Мас-медіа за допомогою технологічних каналів поширюють нові цінності, системи. Це поступово змінює світ, утверджує вищі стандарти людського співіснування. Скажімо, розпад Радянського Союзу стався не через війни. Навпаки, Друга світова війна загартувала імперію, гонка озброєнь стимулювала опанування нею космічного простору, розвиток ядерної фізики. Вирішальним у зникненні СРСР з карти світу можна вважати інформаційний чинник. Саме медійна хвиля прорвала “залізну завісу”, сколихнула масову свідомість, заангажовану компартійною ідеологією.

Під медійним впливом упала “берлінська стіна”, що розділяла десятиліттями Німеччину. Зазнав краху диктаторський режим у Румунії. Інформаційну мотивацію мали також заворушення китайських студентів у 1989 році, що закінчилися кривавою розправою на площі

Тянь-аньмень. Вважається, що наслідком цього конфлікту стали демократичні зрушення в Китаї.

Отже, медійному чиннику підвладні великі простори, йому під силу радикальні зміни політичних систем та ідеологій [104, 44].

Таким чином, виходячи із проведених досліджень, можемо зробити декілька висновків.

Міжнародні зв'язки та міжнародне право приділяють інформаційним відносинам усе більшої уваги. Міжнародні норми, що приймаються Організацією Об'єднаних Націй та Радою Європи, набувають вирішального значення при формуванні національного інформаційного законодавства.

Розуміння інтеграції України до світової спільноти повинно передбачати новий підхід до права людини на інформацію, в тому числі до встановлення національної кваліфікації системи прав людини. Перехід до визнання кваліфікаційної системи прав людини трьох поколінь стає вимогою часу.

Враховуючи активну законодавчу діяльність розвинутих країн світу щодо завершення третього етапу розвитку національних інформаційних законодавств, українська юридична наука та практика повинні уважно й глибоко вивчати досвід інших країн як у практичній, так і в законодавчій сфері, науково обґрунтовано надавати прогнози розвитку українського інформаційного законодавства для завершення власного другого етапу розвитку. Важливим у процесі вирівнювання національних інформаційних законодавств стане визначення пріоритетною універсальної (інтеграційної) концепції співвідношення міжнародного та національного права.

РОЗДІЛ 2

ЗАКОНОДАВЧІ РЕЖИМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Поняття сучасного інформаційного ринку і режими доступу до інформації

Сучасний інформаційний ринок – явище складне та різноманітне. Вивчаючи поняття та систему інформаційного ринку, потрібно наголосити на його багатоманітності, багатогранності, що не є простою арифметичною сумою існуючих елементів, а виступає якісно новим системним утворенням. Більше того, інформаційний ринок як нове суспільне явище набуває такі нові риси, які або взагалі відсутні у складових елементах системи, або характеризуються відповідними значними змінами. Про можливість таких системних змін зауважив В. Г. Афанасьєв [105, 112].

Проблеми сучасного інформаційного ринку досліджувались і досліджуються не тільки вченими-юристами [106], а й філософами, економістами, соціологами, політологами, істориками, які розглядають проблеми в якості інструментарію при вивченні власних спеціальних проблем [107].

Проблеми правового регулювання інформаційного ринку є предметом наукових досліджень О. А. Баранова, І. Л. Бачило, О. А. Гаврилова, Н. П. Колдаєва, В. М. Лопатіна, О. А. Лукашової, Є. Г. Лук'янова, С. В. Полєніної, Є. В. Сурко та інших науковців.

В Європі на основі інформаційних технологій формується інформаційний ринок, відбувається стандартизація доступу до баз адміністративних даних, підключення до транс'європейської сітки даних.

На засіданні Ради Європи в Лісабоні 23–24 березня 2000 року було поставлене завдання: для досягнення більш конкурентоспроможної та динамічної економіки у світі якнайшвидше використати можливості нової економіки та, зокрема, мережі Інтернет. Так, було покладено початок Програми e- Europe (“e-Європа”), яка є центром дія-

льності ЄС щодо формування інформаційного суспільства. Дії мали фокусуватися навколо трьох основних об'єктів:

1. Дешевий, швидкий, безпечний Інтернет.
2. Інвестиції в людей і вміння.
3. Стимуляція використання Інтернету.

Реалізація концепції “е-уряду” увійшла у число ключових тем плану дій програми “е-Європа”.

Крім широко відомих термінів, почали вживатися нові поняття, що тільки отримують власне наукове обґрунтування та законодавчу базу. До таких понять можна віднести наступні: “електронна торгівля” (e-trade), “електронний бізнес” (e-business), “електронна економіка” (e-economy), “електронний суд” (electronic court – e-court) та ін. [108, 82].

В Україні інтегрованість інформаційних систем управлінців лише на стадії обговорення. Розвитку цього процесу заважають як відсутність правової, так і технічної бази.

У Росії цей процес затримується тому, що лише 65 % комп'ютерів управлінців об'єднані в мережі й лише 3 % інтегровані до інформаційних систем вищого рівня [107, 42].

Незважаючи на це, в Росії вже декілька років тому з'явився термін “електронний уряд”, або, точніше, “електронна влада”. Основою такої державної влади мають стати закони про свободу і захист інформації з тим, щоб визначити обов'язки державних органів надавати інформацію (також електронну) та відповідальність за невиконання цих обов'язків. Так, Закон про свободу доступу до інформації в США був прийнятий у 1966 році, Закон про свободу інформації в Англії – в 2000 році.

Визначення електронного урядування формується фахівцями, виходячи з різних принципів. Одні автори віддають перевагу визначенням описового характеру – які саме зміни відбуваються в суспільстві й окремих його структурах завдяки впровадженню електронного урядування. Інші обирають прикладний аспект електронного урядування – і просто перелічують різні застосування окремих його інструментів. Є також короткі технічні визначення, які акцентують увагу винятково на застосованих технологічних рішеннях і специфічних програмних продуктах, і економічні, що орієнтовані на максимальну ефективність управління державою. Кожний принцип прави-

льний, оскільки у свій спосіб відображає конкретний аспект функціонування електронного урядування [109, 9; 110, 20].

Сучасний український інформаційний ринок за характером даних можна умовно розподілити на декілька напрямів. На думку В. Гавловського, В. Цимбалюка, В. Кашпур такі напрямки можна визначити як сектори, до яких відносять: 1) ділову інформацію, до якої належать біржова та фінансова інформація, економічна та статистична інформація, комерційна інформація, інформація комерційних пропозицій та політичні, економічні, військові новини; 2) юридичну (нормативну) інформацію; 3) бібліотечну інформацію для спеціалістів і першоджерела; 4) соціально-побутову та 5) інформацію технічних та програмних засобів для автоматизації управлінської діяльності [111, 23].

Встановлений розподіл у цілому визначає комерційний інформаційний ринок, але потрібно зауважити, що названі сектори, охоплюючи майже всі види інформації з обмеженим доступом, тільки згадують про відкриту, масову інформацію і зовсім не обумовлюють комерційну цінність таємної інформації.

Сучасний інформаційний ринок не може не вміщувати інформацію про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, конфіденційну інформацію, державні таємниці, екологічну інформацію та інші види відкритої (абсолютно чи відносно) інформації та інформації з обмеженим доступом. Усі перелічені види, разом із тим, що вони мають комерційну цінність, мають власні особливості при регулюванні інформаційних суспільних відносин і при нових економічних, політичних умовах потребують принципово нових форм регулювання. Головним чинником демократизації суспільства при створенні інформаційного правового простору (поля) виступає закріплення в нормативних актах пріоритету прав людини і громадянина при отриманні, зберіганні, використанні (розповсюдженні) інформації [112, 3].

Згідно із Законом України “Про інформацію”, під інформацією розуміються відомості про осіб, предмети, факти, явища та процеси незалежно від форми їх надання [45]. Але потрібно визнати, що в правовому полі залишається не будь-яка інформація, а тільки та, що складає інформаційні ресурси та системи, тобто окремі документи чи масиви документів (або такі відомості, які можна такими називати),

які знаходяться в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, базах даних та ін.). Фактично замість права на інформацію розглядається право на документи, в яких вміщується інформація або їх сукупність. Тільки інформація, що встановлена в формі документа, може включатися до складу інформаційних ресурсів.

Як вказує В.О. Калятін, для того, щоб відповідний об'єкт був визнаний документом, він повинен бути зафіксованим на матеріальному носії та мати реквізити, що дозволяє ідентифікувати інформацію [113, 334].

Визнання власності на інформацію виключно як власність на документи не витримує перевірки. Авторське право та інші види неписьмової інформації, що набувають об'єктивної форми, також захищені чи повинні бути захищені законодавством.

За методом структурно-функціонального аналізу визначимо правові режими доступу до інформації, їх вплив на формування українського інформаційного законодавства та на розвиток національних демократичних інститутів.

Доступ фактично є певною дозвільною процедурою, яка полягає в отриманні згоди компетентного органу (особи) на одержання документа чи інформації, отримання якої безпосередньо пов'язане з можливістю реалізації права на інформацію та, відповідно, обмежує це право [114, 27].

Розподіл інформації на види передбачає різні види інформаційних ресурсів, а, відповідно, й режими доступу до них. Крім того, за належністю інформаційних ресурсів відповідним суб'єктам можна розподілити інформаційні ресурси на державні та недержавні.

Як самостійний інститут права, інформаційне право повинно розглядатися об'єктивно в системі українського права, що визначає розбудову правової держави, а також забезпечити в цій системі пріоритет прав людини як необхідну умову демократизації українського суспільства.

Серед науковців беззаперечним вважається теза про невідповідність поточного законодавства про інформацію сучасним правовідносинам, наявність значних прогалин в законодавстві, понятійному апараті, неузгодженість регулювання інформаційних правовідносин [115; 116; 117].

Відсутність узгодженої галузі та розвинутої науки інформаційного права гальмує розвиток українського права взагалі, вносить безлад при регулюванні інформаційних відносин. Наприклад, норми Конституції України визначають заборону на окремі види інформації, а також встановлюють у законодавстві юридичну відповідальність за власність на таку інформацію. На жаль, в інформаційному законодавстві дифамаційна інформація взагалі не розглядається. Для забезпечення конституційного права людини на інформацію при створенні інформаційного Кодексу України дифамаційна інформація повинна бути відокремлена в окремий субінститут, мати власне наукове обґрунтування та законодавче закріплення.

Українське законодавство є досить суперечливим щодо визначення права власності на інформацію, відсутні правові механізми щодо введення інформації в цивільний обіг [118, 17].

Суб'єктивне право на інформацію – гарантована державою можливість фізичних та юридичних осіб і держави (державних органів) вільно одержувати, використовувати, поширювати та зберігати відомості, необхідні їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій, що не порушує права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [119, 19; 120].

Демократичне суспільство передбачає для людини наявність негативних прав. Людина має право робити все, що прямо не заборонено законом [4]. Права людини можуть бути обмежені тільки згідно з Конституцією України і виключно в межах, установлених Основним Законом. Це має пряме відношення до права людини на інформацію, як матеріального права людини вільно отримувати, зберігати, використовувати інформацію, окрім відомостей, поширення і використання яких прямо заборонено Конституцією України.

Згідно із Законом України “Про інформацію”, держава встановлює різні режими доступу до інформації. Стаття 28 Закону закріплює, що “режим доступу до інформації – це передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації” [45].

Бажано звернути увагу на відмінність методів інституту власності на інформацію від методів загального інституту власності, де передбачається володіння, користування, розпорядження власністю. В

майбутньому інформаційне суспільство має змінити наукову думку про методи інституту власності, які встановлені за ознаками римського права, але це знаходиться в межах інших наукових досліджень.

Відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації”, встановлені форми режимів – публічна інформація, публічна інформація з обмеженим доступом, конфіденційна інформація, таємна та службова інформація, особливо відокремлюючи доступ до інформації про особу [56]. Існуючий розподіл режимів інформації зрозумілий, виправданий, але не повний.

Наприклад, розглянемо проблеми розповсюдження авторської продукції. Найбільші зловживання відбуваються в сфері господарчого обігу компакт-дисків, що порушує права автора. В правовому розумінні – це авторська інформація, що захищена законом, але таку інформацію не можна віднести до конфіденційної, а, тим більше до державної таємниці. Цивільний кодекс України встановлює для об’єктів цивільних прав власний режим – обмежено оборотоздатні [121], але саме ця норма не знаходить свого відображення в інформаційному праві, а, в більшості, і в інститутах права інтелектуальної власності.

Іншим прикладом є розпалювання міжрелігійної чи міжнаціональної ворожнечі. Закордонні засоби масової інформації або окремі українські політики для власної користі створюють чи поширюють інформацію, яка пропагує пріоритет певної релігії, міжнаціональні непорозуміння та інші заборонені Конституцією України відомості. Встановлення в інформаційному Кодексі режиму дифамаційної інформації забезпечить недоторканість прав людини, попередить можливі правопорушення в цій сфері.

Таким чином, з метою ефективного регулювання інформаційних правовідносин необхідне наукове обґрунтування та законодавче закріплення всіх різноманітних інформаційних об’єктів і режимів доступу до них за умови визнання матеріальної власності на інформацію.

Режим відкритої інформації. Відповідно до Конституції України, законів України “Про інформацію” [45], “Про доступ до публічної інформації” [56], та інших законодавчих актів до основних видів відкритої інформації відносимо масову, правову, екологічну, статистичну, соціологічну, довідково-енциклопедичну інформацію та ін-

формацію про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування.

Вирішальним елементом встановлення режиму доступу є право чи обов'язок власника інформаційних ресурсів надавати інформації статус відкритих ресурсів або визначати на підставі Закону режим обмеження доступу до інформації.

Важливо, що доступ громадянина до відкритої інформації:

- не може бути обмеженим;
- отримання громадянином відкритої інформації відбувається безоплатно;
- користування відкритою інформацією громадянин здійснює на свій розсуд;
- відмовляти в доступі до відкритої інформації з будь-яких причин неможливо.

Відповідно до Закону України “Про інформацію” до категорії документованої інформації, доступ до якої обмежувати заборонено, відносять:

- законодавчі та інші нормативні акти, що встановлюють правовий статус органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань, а також права, свободи та обов'язки громадян, порядок їх реалізації;
- документи, що містять інформацію про надзвичайні ситуації, екологічну, метеорологічну, демографічну, санітарно-епідеміологічну та іншу інформацію, необхідну для забезпечення безпечного функціонування населених пунктів, виробничих об'єктів, безпеки громадян та населення;
- документи, що містять інформацію про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, про використання бюджетних коштів та інших державних та місцевих ресурсів, про стан економіки та потреб населення, за виключенням відомостей, віднесених до державної таємниці;
- документи, що збираються у відкритих фондах бібліотек, архівів, інформаційних системах органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань, організацій, які являють суспільний інтерес або необхідні для реалізації прав, свобод та обов'язків громадян [45].

Таким чином, Закон встановлює види інформації, режим доступу до яких є абсолютно відкритий. Слід враховувати слушну думку Д. М. Прокоф'євої, що “відкрита інформація” – це, по-перше, інформація, на розповсюдження та використання якої немає обмежень, а, по-друге, – інформація, доступ до якої не може бути обмежено [122, 25].

Матеріальна цінність відкритої інформації створюється, як правило, за рахунок бюджетних коштів, і право власності на інформацію належить народові України. Право отримувати, зберігати, використовувати відкриту інформацію не може бути обмежене. Громадяни України та юридичні особи мають право безкоштовно отримувати та використовувати відкриту інформацію для власних потреб.

Законодавчо потрібно встановити форми отримання відкритої інформації, відповідальність за її збереження від перекручень та умови отримання такої інформації за платню чи суб'єктами, що не є громадянами України.

Режим інформації з обмеженим доступом. У визначених Законом випадках може встановлюватися інформація, режим доступу до якої може бути обмеженим. Це стосується, наприклад, зібраної державними органами інформації щодо окремих видів діяльності юридичних осіб, яка обов'язково надається до компетентних органів. Розповсюдження такої інформації службовцями, як і будь-якими іншими суб'єктами, заборонене.

Історичні передумови формування інституту інформації з обмеженим доступом досліджені О. Самойловою [123, 77–79].

Права людини на отримання конфіденційної та таємної інформації:

- передбачають особливий режим, який складається з набуття додаткових особливих обов'язків громадян у разі ознайомлення людини з вказаною інформацією;
- при створенні інформації, яка являє собою або вміщує державну таємницю, громадянин зобов'язаний не завдавати шкоди державним інтересам, у свою чергу, держава має відшкодувати власнику витрати на створення і компенсувати можливі прибутки при невикористанні державної таємниці;
- громадянин повинен мати абсолютне право на ознайомлення з інформацією, яка зібрана органами державної влади про нього,

отримувати її безперешкодно і безкоштовно, заперечувати її правильність, повноту, доречність тощо;

- громадянин повинен знати у період зібрання інформації, які відомості про нього і з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються;
- громадянин повинен мати можливість отримувати і набувати необхідну йому інформацію (в тому числі оплатну) про себе в державних органах влади і розпоряджатися цією інформацією на свій розсуд;
- гарантування кожному, що зібрана інформація про особу не надається іншим особам, державним органам та установам без відповідних законних підстав;
- передбачають сувору заборону для службовців розповсюджувати інформацію про особу, що стала їм відома внаслідок службової діяльності, наявність реальних юридичних санкцій при порушеннях цієї норми.

Закон України “Про інформацію” закріплює перелік відомостей та офіційних документів, які не підлягають обов’язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитам:

- інформацію, визнану в установленому порядку державною таємницею;
- конфіденційну інформацію;
- інформацію про оперативну та слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду у тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, розслідуванню чи дізнанню, порушити право людини на справедливий та об’єктивний судовий розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров’ю будь-якої особи;
- інформацію, що стосується особистого життя громадян;
- документи, що становлять внутрішньовідомчу службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами та інше), якщо вони пов’язані з розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю;
- інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернено запит, може не надавати для ознайомлення документ,

якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права вирішувати питання щодо її розсекречення;

- інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств [45].

Якщо в документі вміщуються відомості, що зазначені вище, роз'яснення такого документа та надання копій обмежуються частиною документа, яка не вміщує даних, доступ до яких обмежено.

Фізична чи юридична особа, яка на законних підставах отримала з державних інформаційних ресурсів інформацію, може в подальшому використовувати її для створення похідної інформації з метою її комерційного використання та розповсюдження.

Таким чином, право на отримання інформації реалізується та гарантується встановленим режимом доступу до інформаційних ресурсів. Також потрібно зазначити, що окремі види інформації не є статичними, тобто вони можуть замінювати належність до окремого виду інформаційних ресурсів. За наявності визначених умов, один вид інформаційних ресурсів може переходити в інший.

Наприклад, державна таємниця, через чітко встановлені Законом строки, втрачає гриф таємності, тим самим переходить з інформаційних ресурсів з обмеженим доступом до відкритої інформації. Комерційна, банківська таємниця чи конфіденційна інформація за бажанням власника стає відкритою. Одночасно, відкрита інформація про діяльність підприємства може перейти до інформаційних ресурсів з обмеженим доступом при отриманні військового замовлення.

Власність на інформацію з обмеженим доступом цілком належить суб'єкту, який створює, зберігає, може використовувати чи поширювати інформацію. Законодавство покладає обов'язок саме на власника інформації встановлювати режим доступу до інформації, забезпечувати заходи зберігання конфіденційної інформації, а також право використовувати та поширювати інформацію на власний розсуд. Держава, інші суб'єкти інформаційних відносин у жодних випадках не втручаються у володіння, користування, розпорядження конфіденційною інформацією. До конфіденційної інформації відносимо інформацію про особу, медичну, комерційну, банківську таємницю, таємницю сповіді та іншу інформацію професійного характеру.

Режим обмежено оборотоздатної інформації. За змістом конституційної норми – ст. 54 Конституції України – встановлюється право власності на окремі об’єкти інформаційних правовідносин чітко визначеним фізичним або юридичним особам при умові обов’язкового державного регулювання умов і форм використання та розпорядження об’єктом. З одного боку, власник має всі права на об’єкт, що вміщує інформацію, та має право вільно створювати, використовувати, зберігати і поширювати інформацію, в тому числі платно. З іншого боку, держава зацікавлена у створенні такої інформації, її використанні будь-якими суб’єктами з метою розвитку науково-технічного прогресу та зростання економічної могутності країни. Саме тому держава примусово охороняє права власників обмежено оборотоздатної інформації і встановлює режими доступу використання такої інформації [124, 24].

Поява інформації – один з етапів розвитку категорії “виключних прав”, який передбачав ще Г. Шершеневич, коли вказував, що зміст категорії виключних прав буде поступово зростати внаслідок подальшого ускладнення економічної системи і створення нових економічних відносин [125, 70–71].

Усі об’єкти авторського права та суміжних прав, що набули об’єктивної форми, захищені примусовою силою держави, як і всі об’єкти права промислової власності при наявності патенту чи свідоцтва. Тобто, інформація, що стає загальновідомою і доступною іншим суб’єктам, охороняється особливим державним примусом. Наявність обмежено оборотоздатної інформації визнається як одержання та зберігання такої інформації. Не дозволяється використовувати та поширювати зазначену інформацію будь-яким суб’єктам, крім власника та в деяких випадках, що встановлюються законодавством, державою або третіми особами без мети отримання прибутку.

Режим обмежено оборотоздатної інформації встановлюється для всіх об’єктів інтелектуальної власності.

Режим державної таємниці. В законодавстві України найбільш розробленим визнається інститут державної таємниці. Встановлені на правовому рівні статуси державних органів влади та чітко визначені зрозумілі процедури, що в правовій площині визначають таємну інформацію і можливості та порядок її отримання.

Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України і які визнані у порядку, встановленому Законом, державною таємницею та підлягають охороні з боку держави [126].

Створення таємної інформації можливе будь-яким суб'єктом, що передбачає право і обов'язок держави платно вилучити таку інформацію у власника, гарантувати збереження матеріальних інтересів автора. Необхідно зауважити, що і в тоталітарному режимі, незважаючи на порушення прав людини, винагорода за створення таємної інформації завжди була і є достатньо високою та обов'язковою. Це означає, що будь-яка держава дуже зацікавлена у створенні інформації, що становить власність держави і створює умови політичного, економічного, військового, інформаційного та іншого пріоритету держави в міжнародних відносинах.

Отримання таємної інформації становить окремий, законодавчо визначений режим. Кожен громадянин України може отримати доступ до таємної інформації. Держава визначає можливості кожної особи отримувати будь-яку таємну інформацію, але обсяг, умови використання встановлюються відповідними державними органами. Держава встановлює, а суб'єкт погоджується на обмеження власних свобод при отриманні державної таємниці; держава передбачає сувору юридичну відповідальність за умисну чи необережну втрату державної таємниці (державної інформаційної власності).

Новелою Кримінального кодексу України 2001 року є розмежування злочинів проти національної безпеки України за суб'єктивною стороною. Розмежування злочинів стосовно розголошення державної таємниці забезпечує та гарантує дотримання прав людини в сфері користування державною таємницею, а також при необачному, помилковому чи випадковому отриманні таємної інформації.

Особливо це важливо при сучасному швидкому розвитку технологій та технічного оснащення. При створенні єдиної державної інформаційної системи, як того вимагає демократичне суспільство, виникає необхідність додаткового захисту таємної інформації, що знаходиться у виключному користуванні Президента України, Верховної Ради України, Верховного Суду України та деяких інших де-

ржаних органів. Оскільки із змісту ст. 6 Закону України “Про державну таємницю” не зрозуміло, саме які державні органи та їх підрозділи повинні зберігати таємну інформацію – такий перелік необхідно встановити законодавчо.

Втручання хакерів у системи вищих державних органів США загальновідомі. Латентність таких злочинів в Україні обумовлюється тимчасовою закритістю української державної влади та відсутністю єдиної системи інформаційного державного обміну. Розвиток інформаційного суспільства та демократії, інтеграція України до світової спільноти обов’язково призведуть до створення єдиної державної системи із зрозумілими реальними засадами правового регулювання.

При посиленні на інформаційну безпеку держави ми розуміємо не дії щодо знищення каналів зв’язку або пошкодження об’єктів. Інформаційна безпека передбачає захист інформації, що належить до державної таємниці й знаходиться у користуванні суб’єктів державного управління, контролю, зберігання з метою захисту від несанкціонованого отримання, використання, перекручення, знищення тощо таємної інформації.

Дифамаційна інформація. Режим існування дифамаційної інформації не має чіткого правового закріплення. Однак, можливість створення, зберігання, використання, розповсюдження дифамаційної інформації, її фактичне матеріальне значення в системі суспільних відносин існує завжди незалежно від волі суб’єктів або, навіть, суспільства.

Дифамація – це загальноприйняте у більшості країн світу юридичне поняття, під яким розуміється правопорушення у вигляді розповсюдження або проголошення слів або публікація відомостей, що не відповідають дійсності та ганьблять честь, гідність та ділову репутацію потерпілого [127, 12].

Володіння, користування, розпорядження – тобто майнові та немайнові права на дифамаційну інформацію – це права, які держава визнає неправомірними, а користування цими правами – протиправними і встановлює кримінальну, адміністративну, цивільно-правову відповідальність.

Держава визначає неможливість будь-якими суб’єктами, в тому числі державними органами влади, створення, використання, розповсюдження дифамаційної інформації, а також суворо переслідує суб’єктів за такі діяння.

За змістом конституційних норм, норм кримінального, цивільного, адміністративного права, дифамаційна інформація входить до кола конституційних забороняючих норм, що вимагає додаткового наукового обґрунтування, законотворчого визначення та законодавчого закріплення дифамаційної інформації в системі українського права [128, 45].

Необхідно надати державі правові механізми для боротьби із розповсюдженням продукту інформаційної індустрії порнографічного, націоналістичного та іншого змісту [129, 87].

Без усебічного регулювання суспільних інформаційних відносин неможливе функціонування інформаційного суспільства, а, тим більше, захист законних прав, свобод людини і громадянина.

Права людини не є вичерпними, що встановлено ст. 22 Конституції України [4]. Обов'язки громадян теж встановлюються лише в Конституції України та є вичерпними. Держава визнає в Основному Законі всі вичерпні обмеження вільної поведінки людини, громадянина, в тому числі в інформаційних відносинах.

Свобода вираження поглядів є однією з основних опор демократичного суспільства, однією з основоположних умов для прогресу та розвитку кожної людини [130, 15]. Але виникає потреба захисту не тільки “ідей” чи “інформації”, які сприятливо сприймаються у суспільстві, а й захисту суспільства від шокуючої, образливої, принижуючої інформації. Демократичне суспільство передбачає вимоги плюралізму, толерантності, лібералізму, але не можна однобічно визнавати правові можливості певного кола осіб, у тому числі, нібито з метою захисту прав людини.

Міжнародно-правовими нормами, відповідними нормами Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлені заходи державного примусу щодо захисту конституційних норм, і, як частини цих прав, відповідно, до використання інформації. Сучасні суспільні відносини вимагають наукового обґрунтування та визначення місця і форм дифамаційної інформації відповідно до конституційних приписів.

Розглянувши співвідношення відкритої, обмежено оборотоздатної інформації та інформації з обмеженим доступом, можна визначити режим дифамаційної інформації.

За змістом конституційних норм до дифамаційної інформації відносимо:

- інформацію про нерівність конституційних прав за будь-якими ознаками;
- інформацію, спрямовану проти національної безпеки;
- інформацію, спрямовану проти національного здоров'я;
- інформацію, спрямовану проти приватної власності;
- інформацію, спрямовану проти громадського порядку, та неправдиву інформацію.

Встановлена класифікація обумовлена наступною нормою конституційного права.

Стаття 24 Конституції України закріплює рівність конституційних прав і свобод громадян, а також їх рівність перед Законом. “Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками” [4].

Таким чином, держава забороняє створення, зберігання, використання та розповсюдження **будь-якої інформації, що порушує встановлену рівність конституційних прав і свобод**. Власність на таку інформацію державою не визнається, а використання, розповсюдження чи поширення такої інформації переслідується за Законом.

Так, стаття 161 Кримінального кодексу України встановлює виправдано досить жорсткі санкції за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або за образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [78].

Наявність, тобто створення, зберігання дифамаційної інформації як власності суб'єкта держава визнає небажаною, не визнає таку власність цінною і не припускає можливості переходу такої власності у інформаційний товар чи інформаційну послугу. Як для виду забороненої власності в інформаційно-правовому обігу, держава встанови-

ла суворі санкції за поширення чи використання інформації про нерівність конституційних прав громадян за будь-якими ознаками. Фізичні, юридичні особи, державні органи влади, органи місцевого самоврядування повинні утримуватися від створення, зберігання дифамаційної інформації. Законодавче встановлення дифамаційної інформації про нерівність громадян за будь-якими ознаками цілком відповідає конституційним нормам інститутів прав людини та інформаційного права.

Інформація, що спрямована проти національної безпеки. Національна безпека України – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [131].

Свобода кожної людини обмежується свободою та безпекою інших осіб, суспільства в цілому. Дії громадян, іноземців, юридичних осіб, держав не повинні становити внутрішню чи зовнішню загрозу інтересам громадян, суспільства, української держави.

Національна безпека передбачає політичну, економічну, інформаційну та іншу безпеку країни від зовнішніх і внутрішніх загрожуючих факторів.

Небезпека національним інтересам – це практичні дії однієї держави, юридичних, фізичних осіб щодо завдання шкоди національним інтересам іншої країни, тобто процес безпосереднього практичного завдання шкоди національним інтересам держави, реальна можливість негативної дії на об'єкт, зокрема, соціальний організм, у результаті якої йому може завдатися яка-небудь шкода, погіршуватися його стан, у результаті чого розвитку об'єкта надається небажана динаміка або він набуває небажаних параметрів [132, 11].

Безпека має дві різнопланові моделі. По-перше, забезпечити безпеку від зовнішніх і внутрішніх загроз. Інформаційна безпека передбачає політичні, економічні, матеріальні, організаційно-технічні та інші гарантії захисту інформаційних інтересів людини, суспільства, держави. Це вимагає наявності як технічних систем захисту, так і системи правових гарантій цього захисту. По-друге, обов'язок не завдавати загрози громадянам інших країн, іншим спільнотам чи державам. Держава визнає неможливість і забороняє правовими засобами фізичним чи юридичним особам втручання в безпеку інших громадян, спільнот чи держав.

Змістом національної безпеки України є не тільки захист держави та її політичних інститутів, а й прав, свобод людини, матеріальних і духовних цінностей суспільства. Тому існування України, як суверенної та стабільної в усіх відношеннях держави, її самозбереження, прогресивний розвиток і безпека неможливі без розробки й впровадження цілеспрямованої системної політики захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз [133, 4].

У статті 37 Конституції України прямо встановлено заборону політичним силам проводити діяльність, у тому числі інформаційну, що спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ін. Також Основний Закон України наголошує на обмеженні прав людини на свободу думки та слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань в інтересах національної безпеки [4].

Наукова теоретична розробка національної інформаційної безпеки досліджується досить активно, але ні в науці, ні в практичній діяльності не існує єдиних підходів до формування інформаційного законодавства в сфері національної безпеки.

На сьогодні норми конституційних інформаційних відносин у сфері дифамаційної інформації проти національної безпеки вирішують норми кримінального права. Більше 20 приписів Кримінального кодексу України забезпечують регулювання інформаційних відносин у сфері інформаційної національної безпеки України. Серед них можна визначити I розділ Особливої частини – “Злочини проти національної безпеки України”, а також злочини проти політичних прав громадян – ст.ст. 158–160 Кримінального кодексу України.

Особливе місце займає заборонена **інформація, що спрямована проти національного здоров’я**.

Охорона здоров’я – один із пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров’я в Україні та забезпечує її реалізацію [134]. Від здоров’я нації залежить добробут самої держави. Слід згадати, що здоров’я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів [126].

Національне здоров'я – це фізичне, душевне та соціальне благополуччя кожного громадянина і нації в цілому. Досягнути здоров'я нації можливо лише при піклуванні кожного громадянина про власне здоров'я, здоров'я оточуючих, при спрямованій діяльності держави на економічне, екологічне та соціально безпечне існування громадян; забезпечення розумних, здорових умов життя і праці; забезпечення реальної можливості надати якісну допомогу кожному членові суспільства.

Найголовнішою небезпекою для здоров'я нації, людини є екологічна небезпека. Держава здійснює заходи щодо збереження та відновлення навколишнього природного середовища, контролює через моніторинг стан екологічного забруднення, зобов'язана повідомляти населення про екологічно небезпечні зони, продукти чи товари [135; 136; 137; 138].

Екологічна інформація за режимом доступу відноситься до відкритої інформації і фактично не відноситься до дифамаційної інформації. Встановлена законодавча норма обов'язкового сповіщення про екологічну небезпеку, поширення інформації про можливі негаразди і можливі заходи безпеки передбачає сповіщення та ознайомлення кожного громадянина про екологічний стан довкілля. Мова може йти про створення інформації, яка перекручує чи приховує істинну інформацію про стан екології та можливі засоби застереження від пошкодження здоров'я, що повинно відносити до дифамаційної інформації.

Правдива і відкрита інформаційна політика держави в сфері екологічної інформації безпосередньо впливає на здоров'я нації, тривалість життя громадян країни, забезпечує своєчасність економічних, санітарно-оздоровчих та інших заходів як головних чинників здоров'я нації. Створення та використання неправдивої або перекрученої екологічної інформації створює безпосередню небезпеку навколишньому природному середовищу і, найголовніше, життю та здоров'ю нації, і тому передбачається особлива правова охорона відкритої екологічної інформації.

Кримінальну відповідальність передбачено за створення (перекручення) або неправомірне зберігання (приховування) службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосфе-

рного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослин й тваринний світ, а також стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою [78].

З метою забезпечення прав людини на відкриту екологічну інформацію новелою в законодавстві буде встановлення юридичної відповідальності за створення неправдивої інформації, перекручення чи приховування відомостей про обов'язкові та можливі профілактичні заходи захисту від екологічної небезпеки.

Також, найбільш небезпечним і загрозливим елементом дифамаційної інформації проти національного здоров'я визнається створення, розповсюдження чи перекручення інформації щодо немедичного використання наркотичних засобів.

Саме створення, розповсюдження інформації про небезпеку наркотичної залежності, свідоме зниження рівня загрози немедичного вживання наркотичних засобів, підроблення документів на їх отримання потрібно визнавати пріоритетним напрямом боротьби держави за національне здоров'я.

Дифамаційна інформація передбачає заборону створювати чи розповсюджувати інформацію про будь-яке "безпечне" використання наркотичних засобів чи пропагування їх вживання. Кримінальне законодавство переслідує протиправні діяння щодо незаконного введення в організм наркотичних засобів, а також схиляння певної особи до немедичного вживання наркотичних засобів, незаконне публічне вживання, організацію або утримання місць для незаконного вживання, незаконний обіг підроблених документів на отримання наркотичних засобів, незаконну видачу рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин [78].

На особливу увагу потребує регулювання суспільних відносин, пов'язаних з поширенням продукції, що пропагує культ насильства, жорстокості та сексуальної розпусти [139, 116]. З метою охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення законодавчо обмежується право на ввезення, виготовлення або розповсюдження інформаційних товарів, що пропагують культ насильства і аморальності, вміщують інформацію порнографічного характеру [78]. Крім кримінальної відповідальності, повинні враховуватися також норми дифамаційного права. Закріплені в Конституції України [4]

фундаментальні положення потрібно враховувати при визначенні структури дифамаційної інформації проти національного здоров'я.

З метою захисту конституційних прав і свобод громадян інформація, що спрямована проти національного здоров'я, потребує окремого закріплення в інституті інформаційного права в якості дифамаційної інформації.

Інформація, що спрямована проти приватної власності. Приватна власність та її захист забезпечує життєві потреби людини, цивілізовані стосунки між суб'єктами конституційних правовідносин, стимулює економічний, політичний, інформаційний розвиток держави. Існування права власності вимагає від держави створювати розумні та зрозумілі демократичні правила поведінки. Приватна власність є головною економічною основою розвитку суспільства.

Правова держава визнає і зацікавлена у розвитку інституту приватної власності, що становить її політичний та економічний капітал. Фізичні та юридичні особи зацікавлені мати у власному розпорядженні приватну власність, у тому числі інформаційну, так як це становить самостійність і незалежність кожної особи. Тобто, приватна власність розглядається не тільки як економічний добробут, а також як політичний та соціальний капітал.

Тільки економічно незалежна людина може мати і вільно виявляти будь-які власні погляди без будь-яких обмежень чи принижень перед іншими політичними силами. Саме економічну незалежність осіб намагаються знищити тоталітарні країни.

Розглядаючи приватну власність як економічний капітал, розуміють, що заможна людина має кращі умови існування та обов'язково збагачує державу. Наявність приватної власності, нарешті, забезпечує культурний та духовний розвиток нації. З набуттям великого чесного капіталу значний розвиток набуває благодійність, меценатство, які правовими засобами підтримуються державою і суспільством.

Інформація про приватну власність повинна відноситись до дифамаційної інформації. Ані держава, ані інші фізичні чи юридичні суб'єкти, в тому числі засоби масової інформації, не мають права створювати, поширювати, зберігати, використовувати інформацію про приватну власність громадян. Як елемент конфіденційної інформації, вона може поширюватися лише за бажанням, а не за згодою власника інформації.

Стаття 41 Конституції України гарантує непорушність права приватної власності. В інформаційному праві, з метою захисту прав людини, фактично це означає, що всі суб'єкти повинні утримуватися, під загрозою державного примусу, від збирання, зберігання, поширення інформації про приватне життя та приватну власність громадян.

Приватна власність не може ототожнюватися з комерційною діяльністю або відкритою інформацією.

Комерційна діяльність, як способи, форми та умови проведення бізнесу, може бути визнана комерційною таємницею і розглядається як конфіденційна інформація.

Інформація про приватну власність є видом дифамаційної інформації, що визначає неможливість будь-яким суб'єктам, у тому числі державним органам влади та засобам масової інформації збирати, зберігати, розповсюджувати відомості про приватну власність з будь-якою метою чи мотивами.

Заборона втручання у приватну власність не є абсолютною.

По-перше, якщо власність пов'язана з отриманням прибутку, то інформація про фіксовані податки, екологічні та статистичні показники, умови праці робітників визнається загальнодоступною як режим відкритої інформації.

По-друге, Основний Закон України встановлює виключну можливість примусового відчуження об'єктів права власності [4], що детально врегульовано в законодавстві [121]. Тобто, при настанні певного юридичного факту – суспільної необхідності – відомості про власність і власника також можуть стати відкритими.

По-третє, відомості про приватну власність визнаються відкритими при неправомірних діяннях суб'єкта.

По-четверте, дифамаційна інформація про приватну власність не розповсюджується на державних службовців з часу вступу на державну службу. Конституційна норма ст. 42 встановлює, що підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб державної влади і місцевого самоврядування обмежується законом.

Доцільним буде встановлення законодавчої новели про режими таємниці інформації про приватну власність. Особи, що призначаються на посади в державних органах влади чи місцевого самоврядування, свідомо втрачають правовий захист на таємницю інформації.

ції про приватну власність, в тому числі на деякий час після припинення державної служби чи служби місцевій громадськості. Під час виконання службових обов'язків, тобто використання політичної влади від імені народу – вся інформація про приватну власність, що набувається службовцем, є відкритою.

Правові норми повинні забезпечити дійсний демократизм, відкритість влади, захист прав і законних інтересів як можновладців, так і кожного платника податків. Також для журналістів стають зрозумілими правові кордони свободи в сфері висвітлення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, забезпечення прав людини на інформацію про приватну власність.

Саме такий правовий спосіб розумів законодавець, передбачаючи встановлення умов законодавчого обмеження використання власником свого майна для здійснення підприємницької діяльності [121].

Захист інформаційної приватної власності також потрібно розуміти при скоєнні кримінальних злочинів – порушення недоторканності житла, порушення недоторканності приватного життя, шахрайство, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою та інші [78].

Будь-яка інформація про приватну власність може надати значні переваги суб'єкту або заподіяти значну шкоду, тому особливе місце в режимі дифамаційної інформації має норма для всіх суб'єктів права, що забороняє використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [78].

Інформація, що спрямована проти громадського порядку та неправдива інформація. В інтересах охорони громадського порядку законом можуть бути встановлені обмеження свободи світогляду – наголошує ст. 35 Конституції України. Закон встановлює заборони та обмеження щодо створення, поширення, використання інформації, яка порушує спокійні умови життя людей на виробництві, у побуті, при правомірному задоволенні духовних, культурних та інших потреб.

Громадський порядок – це сукупність суспільних відносин, що забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільно-корисної діяльності, відпочинку, побуту і нормальної діяльності підприємств, організацій, установ [140, 293].

Детальна наукова розробка та законодавче врегулювання режиму дифамаційної інформації, що спрямована проти громадського по-

ряду, визначаються значною сферою застосування та складністю регулювання суспільних відносин.

У сучасному українському суспільстві під час політичної боротьби застосовуються способи та прийоми, які не тільки потрібно визнати аморальними, а й такими, що загрожують громадському порядку. Під час виборчих перегонів, а іноді для досягнення вузьких політико-корпоративних інтересів у засобах масової інформації з'являються матеріали, що пропагують уседозволеність, аморальність, нехтування патріотичними та громадськими обов'язками, моральними принципами, зневажливе ставлення і відкриту неповагу до органів та представників державної влади [141, 159].

Відсутність законодавчого інституту дифамаційних норм в інформаційному праві дозволяє нехтувати обов'язками компетентні правоохоронні органи, які зобов'язані застосовувати примусову силу держави як до опозиції, так і до владної більшості при порушенні конституційних прав громадян в інформаційних відносинах.

На сьогодні встановлено юридичну відповідальність за створення, поширення, використання дифамаційної інформації, спрямованої проти громадського порядку і яка може призвести до групових порушень громадського порядку (ст. 293), масових зворушень (ст. 294) або містить заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295) [78].

Захист моральності, громадського порядку в цілому забезпечується Кримінальним кодексом і Кодексом України про адміністративні правопорушення, знаходить закріплення у відповідних нормах, що забороняють відкриту неповагу до суспільства у вигляді хуліганства, нехтування моральними принципами та пропагування жорстокості чи розпусти, уседозволеність і зневага до патріотичних й громадських обов'язків у вигляді наруги над могилою, нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури, розповсюдження неправдивої інформації у вигляді завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності або інші неправдиві повідомлення [78; 142].

До іншого блоку неправдивої інформації, режиму дифамаційної, відносимо створення та використання хибної інформації чи незаконне ненадання інформації, що гарантує виконання встановлених, загальновизнаних і гарантованих правил. Більшість з таких правил

охороняється нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення. До них відносимо ухилення від виконання обов'язкових дій – ухилення від медичного огляду [142] або створення умов для умисного приховування обов'язкової інформації [142].

Українська нація висловлює наміри інтегруватися до європейської та світової спільноти. При наявності в Україні однієї з найкращих і демократичних конституцій Європи виникає необхідність створення єдиної системи конституційного законодавства з метою ефективного правового регулювання суспільних інформаційних відносин у сучасному інформаційному суспільстві.

Основний Закон України встановив основні принципи та приписи для регулювання інформаційної сфери, що знайшло своє відображення у кримінальному, цивільному та адміністративному праві. Але створення інформаційного кодексу з урахуванням усіх існуючих режимів доступу до інформації забезпечить реальний розвиток демократії, права та свободи людини і громадянина.

Таким чином, тенденції щодо розвитку демократично-правових інститутів права людини на інформацію на сучасному етапі пов'язані зі зростанням важливості регулювання сфери інформаційних відносин за умови глобалізації. Причому мається на увазі не кількісна, а саме якісна сторона суспільно-правового явища. Це дає змогу зробити висновок, що характер регулювання інформаційних суспільних відносин і встановлення права людини на інформацію буде визначатися наступними основними ознаками:

- значним впливом міжнародно-правових актів на національне інформаційне законодавство;
- встановлення конституційних режимів доступу суб'єктів до інформаційних ресурсів, у тому числі, появою в українському інформаційному законодавстві режимів обмежено оборотоздатної та дифамаційної інформації;
- встановлення реальних режимів відкритості інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, особливого значення при якому набуває відкритість уряду;
- особливою охороною конфіденційної інформації міжнародно-правовими та національними засобами, що забезпечують пріоритет людини в інформаційних суспільних відносинах.

Інтегрування України у світове інформаційне поле, як зазначають науковці й політики, залишається досить слабким. Діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадян в інформаційній сфері не має системного характеру. Існуюча ситуація заважає розвитку українського суспільства, гальмує економічні та політичні процеси. Ліквідувати прогалину можливо прийняттям Інформаційного кодексу, як складової частини конституційного права, з урахуванням зазначених у Конституції України демократичних принципів і закріплених основних прав та свобод громадян.

2.2. Проблемні питання отримання та використання інформації з відкритим доступом

За умов відповідальності держави перед особою за свою діяльність, утвердження та забезпечення прав і свобод людини – виникає історична необхідність постійного, надійного зв'язку між органами публічної влади і широкими колами громадськості, зростає вага інформаційних відносин.

Даючи характеристику найбільш значному прояву ідеології взаємовідносин особи та влади, А. Оболонський визначив персоцентризм, де індивід є найвищою точкою, “виміром” усіх речей, та системоцентризм, де індивід або взагалі відсутній, або розглядається як дещо додаткове, здатне надати більшу чи меншу користь лише для досягнення такої собі надособистої мети [143, 5].

Сьогодні є загальновизнаним, що рівень цивілізованості й демократизму відносин між владою і громадськістю значною мірою визначається ступенем “відкритості” влади. У цивілізованому суспільстві особа розглядається однозначно з двох позицій: як громадянин і як платник податків. Виходячи з цього, за особою, як повноправним громадянином своєї держави, безумовно визнається право на участь в управлінні державними і громадськими справами, а як за платником податків – його право бути обізнаним про те, на які потреби і наскільки ефективно використані сплачені ним кошти.

Поєднання цих двох аспектів вимагає необхідність постійного інформування населення про всі сторони життєдіяльності держави та оперативного сприйняття і реагування її органів на звернення і пропозиції з боку громадян, тобто здійснення на практиці принципу, що

історично іменується у вітчизняній політико-правовій науці принципом гласності.

Важливою рисою суб'єктивного права на інформацію є можливість користування соціальними благами [144, 188]. Свобода совісті, свобода думки – це наданий людині божественний вогонь, джерело духовної сили, кожного життєвого руху, кожного розумного устрою – саме це надає людині знання [145, 83].

Перспективні плани уряду України визначають такі критерії управлінських пріоритетів у XXI столітті: легітимність, законність, прозорість, відповідальність і чесність, ефективність, узгодженість, адаптація, партнерство і консультування [146; 147, 435–437].

Зрозуміло, що сам процес реалізації відповідних прав відбувається, так чи інакше, у прямій залежності від особистих задатків, здібностей людини, її фактичного статусу; тому фактичні результати реалізації однакових за своїми стартовими показниками прав людини не можуть бути однаковими [148, 77].

Встановлена в Декларації прав людини 1789 р. [149] розбіжність між правами людини і правами громадянина фактично визначила різницю між людиною як приватною особою (членом громадянського суспільства) та політичною людиною – громадянином, членом держави. В межах такої розбіжності стаття 15 Декларації закріплює право суспільства контролювати діяльність усіх посадових осіб: суспільство має право вимагати звітності у кожній посадовій особі за довірену йому частину управління.

Достатньо проблематичним у сфері права на інформацію є відсутність сучасної системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, нормотворчої, правозастосовної діяльності, що негативно позначається на ефективності оприлюднення нормативно-правових актів [150, 151].

2.2.1. Відкритість інформації про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування як фактор демократизації суспільства

Інформаційна революція не може не зачепити сферу політичних відносин. З одного боку, ми будемо мати позитивний результат у вигляді неймовірного розширення можливостей кожної людини брати

безпосередню участь у прийнятті державних демократичних рішень, закріпленні індивідуальної демократичної свободи. З іншого боку, виникає загроза всебічного контролю правлячих структур над людьми, маніпулювання ними та їх думками. Нарешті, інформаційна революція вплине на саму людину, спосіб його мислення, життя, професійну діяльність, самопочуття. Зрозуміло, все буде залежати від спрямованості соціального контексту інформатизації людського життя, щільно пов'язаної з демократичними чинниками, духовністю.

Конституція України проголосила, що кожному громадянину гарантується право на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань (ч.1 ст. 34), закріпила право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч.2 ст. 34), право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та до посадових і службових осіб (ст. 40), право кожного знати свої права і обов'язки (ч. 1 ст. 57).

Водночас Основний Закон встановив, що засідання Верховної Ради України проводяться відкрито (ч. 1 ст. 84), Президент України звертається з посланнями до народу про внутрішнє та зовнішнє становище України (п. 2 ст. 106), а одним із принципів судочинства є принцип гласності судового процесу та його повна фіксація технічними засобами (п. 7 ч. 3 ст. 129).

Усе це дає підстави стверджувати, що принцип гласності дістав в Україні певне конституційне закріплення. Однак практика його реалізації ще досить далека від досконалості, особливо в стосунках між особою та органами публічної влади.

Необхідним чинником та умовою ефективного державного управління у сфері забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина є наявність повної та достовірної інформації про практику реалізації цих прав і свобод.

Удосконалення законодавства потребує вивчення громадської думки, збирання й аналізу інформації, що надходить від громадян, їхніх думок, оцінок, побажань, зауважень відносно майбутніх правових норм.

З цієї точки зору принцип гласності виступає як надійний правовий гарант реалізації основних прав і свобод громадян. Адже, з од-

ного боку, гласність надає можливість одержувати оперативну, повну й достовірну інформацію про стан справ у сфері забезпечення декларованих прав людини і громадянина, а, з іншого, – зобов'язує владу постійно інформувати громадськість про здійснення та перспективні кроки щодо втілення в життя проголошених гуманістичних ідеалів. У підсумку це призводить (повинно призвести) до налагодження стійких взаємних інформаційних зв'язків між державою і громадським суспільством, розбудови розвиненої інформаційної інфраструктури.

Згідно зі статтею 29 Закону України “Про інформацію” доступ до відкритої інформації забезпечується шляхом:

- систематичної публікації її в офіційних друкованих виданнях (бюлетенях, збірниках);
- розповсюдження її засобами масової комунікації;
- безпосереднього надання її зацікавленим громадянам, державним органам і юридичним особам [45].

Відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації” саме право на доступ до публічної інформації гарантується:

1. обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом;
2. визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє;
3. максимальним спрощенням процедури подання запиту та отримання інформації;
4. доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством;
5. здійсненням парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації;
6. юридичною відповідальністю за порушення законодавства про доступ до публічної інформації [56].

Порядок і умови надання громадянам, державним органам, юридичним особам, представникам громадськості зведень за запитами встановлюється цим законом чи договорами (угодами), якщо надання інформації здійснюється на договірній основі.

Обмеження права на одержання відкритої інформації забороняється законом.

Переважним правом на одержання інформації користуються громадяни, яким ця інформація потрібна для здійснення своїх професійних обов'язків.

Місце й роль принципу гласності у загальному механізмі забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина найбільш концентровано виявляється в його функціях.

По-перше, принцип гласності виконує гносеологічну (пізнавальну) функцію, оскільки надає можливість пересічним громадянам отримувати повну інформацію про нормативно-правові акти, що стосуються їх правового статусу, і, таким чином, знати свої права та обов'язки, а державі в особі її органів і посадових осіб – мати повну картину про стан справ у сфері прав людини.

По-друге, принцип гласності виконує правозахисну функцію, оскільки його реалізація робить громадян досить обізнаними щодо шляхів та правових засобів захисту своїх прав і свобод, є фактором запобігання правопорушенням, а у випадку їх скоєння – робить інформацію про правопорушення надбанням громадськості і змушує компетентні органи до більш рішучих та інтенсивних дій.

По-третє, принцип гласності виконує комунікативну функцію, оскільки передбачає необхідність налагодження ефективного спілкування між усіма суб'єктами політичної системи, у тому числі й з проблем реалізації прав і свобод громадян.

По-четверте, принцип гласності виконує стабілізуючу функцію, оскільки сприяє налагодженню порозуміння між владою і суспільством, запобігає виникненню “необґрунтованих сподівань” з боку громадян.

Нарешті, принцип гласності виконує й контрольну функцію, адже дозволяє громадянам та їх об'єднанням контролювати всі форми владної діяльності держави.

За своїм демократичним потенціалом вітчизняне законодавство не поступається світовим стандартам, однак значна кількість його норм досі залишається високими деклараціями, не отримуючи повноцінної реалізації, особливо у відносинах між органами публічної влади і пересічними громадянами.

Насамперед, це стосується проголошеного у ч. 2 ст. 34 Конституції України права на інформацію, зокрема в тій його частині, де називається право на вільне збирання інформації.

Гарантії права на інформацію, передбачені ст. 10 Закону України “Про інформацію”, загалом не діють, і, перш за все, тому, що провідна таких гарантій – створення механізму здійснення права на інформацію – перебуває лише на стадії первісного становлення. Відсутня й відповідальність за порушення законодавства про інформацію.

Слід зауважити, що саме суспільство може бути не тільки середовищем існування прав і свобод людини та громадянина, а й, завдяки своїм потенційним можливостям, – гарантом прав і свобод людини та громадянина [151, 135].

Ми вже звикли до того, що держава є самостійним суб’єктом цивільних правовідносин і несе відповідальність за власні дії чи бездіяльність [121]. Але питання про відповідальність держави за порушення конституційних прав громадян, у тому числі інформаційних, не вирішене.

Від імені держави діють органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом [121]. Порушення норм права державою одночасно призводить до порушення їх органами державної влади. Потрібно визнати, що не кожне порушення органами державної влади прав громадян повинно відносити на рахунок всієї держави. Якщо таке порушення є поодиноким і суперечить загальній політиці держави, воно повинно визнаватись як порушення закону з боку державного органа, а не держави в цілому.

Правопорушенням з боку держави доцільно вважати тільки ті діяння, що здійснюються систематично групою державних органів влади, як представників держави, і мають характер політики держави.

Вищі державні органи влади можуть виконувати лише організаційну діяльність, а безпосереднє виконання – інші органи держави. Тому вищі органи державної влади можуть приховувати власну організаційну діяльність, спрямовану на порушення прав громадян, приймати “таємні” рішення на здійснення тих чи інших дій, перекладаючи провину за діяння на підлеглих. Додаткові перевірки редакцій, вилучення “на перевірку” документації призводить до закриття незалежних або “небажаних” інформаційних видань.

Об’єктивна сторона інформаційних правопорушень державою може мати прояв у бездіяльності. Держава, запроваджуючи політику, може не виконувати власні обов’язки з реалізації прав громадян на

інформацію, що встановлені загально визнаними нормами та національною Конституцією.

Проголошуючи відкритість інформації про діяльність органів державної влади, держава не створює матеріально-технічні та організаційні умови для отримання громадянами необхідної інформації про діяльність державного апарату. Наприклад, при державних органах США створено спеціальні підрозділи, відповідальні за накопичення всієї існуючої документальної відкритої інформації в електронних базах даних і надання цієї інформації громадянам [152, 19].

Система накопичення, систематизації та розповсюдження інформації, що існує в органах державної влади та місцевому самоврядуванні, повинна бути “схожою” на бібліотечну та передбачати вільний доступ до неї громадян.

На сьогодні найбільш гострою проблемою щодо реалізації принципу гласності є проблема “відкритості” органів державної влади і місцевого самоврядування, оскільки їх діяльність ще досі здійснюється на засадах адміністративно-бюрократичного апарату радянських часів. Так, згадана стаття 10 Закону України “Про інформацію” закріпила обов’язок органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування інформувати про свою діяльність та прийняті рішення.

Вказано і шляхи, якими така інформація має доводитись до відома зацікавлених осіб (ч. 3 ст. 21 Закону України “Про інформацію”). Однак на практиці жоден із перелічених у Законі шляхів інформаційного обміну не використовується владними органами в достатній мірі. Органи влади не звикли почуватися “слугами народу”. Інформація про їхню діяльність є вкрай кучою, обмеженою і переважно тенденційною.

Головним джерелом такої інформації для більшості населення є опубліковані нормативні акти та періодичні статті в пресі або репортажі по телебаченню.

Досі для широкого загалу залишається невідомою структура і штати вищих органів державної влади, не кажучи вже про центральні та місцеві. Не проглядається прагнення чиновників виправдати перед платниками податків сам факт свого існування. Загалом відсутня (або просто не розповсюджується) статистика про роботу органів влади, з якої б пересічний громадянин міг зробити висновок про ефективність їхньої діяльності, особливо у сфері забезпечення основних прав і свобод.

Законодавство повинно бути спрямоване на те, щоб не людина була вимушена вимагати і шукати необхідну їй інформацію про діяльність органів влади, а навпаки – самі органи та посадові особи були зобов'язані надавати широку і правдиву інформацію про себе, щоб отримати відповідні кошти на своє утримання на наступний бюджетний рік або втриматись на займаній посаді.

Зрозумілою та доцільною є пропозиція Ю. Тодики, В. Серьогіна, що вже давно настав час переводити гласність з політико-ідеологічної у прагматично-фінансову та організаційну площину [153, 22]. З цією метою доцільно було б розробити і прийняти спеціальний закон “Про відкритість органів влади”, в якому детально розписати всі сторони інформаційних відносин у сфері здійснення публічної влади. У цьому законі необхідно було б закріпити чітку періодичність статистичних звітів цих органів та їх основні показники, зокрема, кількість прийнятих правових актів (у тому числі – нормативного характеру); розмір штатів; сума коштів, використаних на утримання апарату; кількість дисциплінарних стягнень, накладених на співробітників апарату; питання, що були предметом розгляду; кількість отриманих і розглянутих звернень, заяв і скарг громадян та ін.

Необхідно встановити обов'язковість попереднього публікування у друкованих засобах масової інформації порядку денного сесії Верховної Ради України, засідань Кабінету Міністрів України, сесій місцевих Рад, обов'язковість ведення та оперативного публікування їх стенограм. Поки що стенограми засідань ВРУ неможливо дістати навіть у наукових бібліотеках, а про стенограми засідань інших органів влади годі навіть питати. На примітивному рівні досі перебуває соціологічна та статистична служба, а результати навіть тих невеликих за обсягом і широтою предмета досліджень, які проводяться в Україні, переважно залишаються поза межами доступу громадськості, обнародуються через засоби масової інформації лише після відповідної “вказівки” владних органів, коли самі ці органи вважають за потрібне довести їх до відома населення [148, 24].

Фактично мова йде про створення єдиної державної інформаційної системи, так званий “електронний уряд”, коли вся інформація стосовно використання політичної влади створюється у владних структурах з метою постійного ознайомлення з нею зацікавлених громадян.

Механізм режиму доступу до правової інформації пов'язаний з рядом проблем. Дослідження академіка В. В. Ільїна доказують, що до 70 % інформації про існуючі нормативно-правові акти, які визначали права та свободи людини, в радянські часи було приховано від народу [154, 64]. Сьогодні цей відсоток залишається на попередньому рівні [155, 75].

По-перше, грубі порушення законотворчого процесу призводять до серйозних порушень, таких як, направлення Верховною Радою України на підпис Президенту України іншого Закону, ніж прийнятий парламентом:

- багаточисельні зміни законодавства поглинаються власною хвилею;
- внесення багаточисельних поправок до законів не встигають оприлюднювати, деякі з них відсутні навіть на офіційних сайтах Верховної Ради України;
- законодавець усе частіше передає виконавчій владі важелі, які встановлюють регулювання тих чи інших законів, тим самим відбувається профанація законів, фактичне знищення більшості положень самих законів. Прикладом є рішення Конституційного Суду № 6-рп/99 від 24 червня 1999 року [156, 831–837] у справі “про фінансування судів”, коли законодавець Законом України “Про Державний бюджет України на 1999 рік” фактично дозволив виконавчій владі підкорити і контролювати судову владу через надання урядового фінансування.

В даному випадку Верховний Суд України відстояв головний принцип демократії – принцип розподілу влад. Але, на жаль, більшість діючих законів України, які встановлюють соціальний захист громадян України, фактично знищено. В першу чергу, це стосується соціального захисту службовців силових структур, що грубо порушує конституційний лад держави, так як порушує ч. 5 ст. 17 Конституції України.

По-друге, на рівні регіонів щорічно до 80 % нормативних актів державної влади і місцевого самоврядування, що безпосередньо впливають на права та свободи громадян, не проходять обов'язкову реєстрацію в Міністерстві юстиції України. Об'єктивними та суб'єктивними причинами цього є:

- звичайний непрофесіоналізм чиновників, які відповідальні за належне оформлення документів;
- відсутність фондів і можливостей для оприлюднення прийнятих рішень органами державної влади місцевого рівня та місцевим самоврядуванням;
- побоювання чиновників різного рівня при проведенні юридичних і лінгвістичних експертиз прийнятих документів, небажання “доводити” документи до гідного професійного рівня;
- небажання афішувати непопулярні, а іноді протиправні дії місцевої влади.

Закони підлягають обов’язковому опублікуванню. Неопубліковані закони не мають юридичної сили. Будь-які нормативно-правові акти, що стосуються прав, свобод та обов’язків людини, не можуть бути застосовані, якщо вони не опубліковані офіційно для загального ознайомлення.

На сьогодні існують визначені законом офіційні джерела законодавства: “Голос України”, “Відомості Верховної Ради України”, “Офіційний вісник України”. Але немає жодного видання на рівні області, району, міста. Відсутня відповідальність посадових осіб за невиконання вимог Конституції про оприлюднення відомостей, що стосуються прав, свобод, обов’язків людини.

Кожна людина повинна мати гарантоване право передавати, виробляти та розповсюджувати інформацію будь-яким законним способом, тобто робити її відомою суспільству. Розповсюдження інформації не може бути лише монополією держави. Для цього має бути створена реальна можливість невтручання держави в діяльність вільних засобів масової інформації. В бюджетах потрібно передбачити окрему графу для фінансування державних засобів масової інформації, але разом з тим створити надійний механізм невтручання державних службовців у їхню діяльність. Варто наголосити, що й офіційні засоби масової інформації належать народу, який утримує їх за власні кошти, а не посадовим особам держави. Тому ми, як платники податків, зацікавлені в існуванні, перш за все, офіційних засобів масової інформації.

Кожна людина за бажанням може утворювати власні засоби масової інформації. Вони повинні бути офіційно зареєстровані та на свій ризик відповідати перед законом за надання інформаційних по-

слуг. Потрібно мати як захист вільних виробників інформації, так і надійні джерела правового контролю за їх діяльністю.

В Україні взагалі не врегульовані питання користування комп'ютерною інформацією як засобом спілкування, тим більше як засобом масової інформації. Найпростіше вирішення цього питання – “повідомча” реєстрація власників, які бажають надавати інформацію через “Інтернет”. Зареєстровані таким чином нові засоби масової інформації можуть мати підтримку та захист Закону.

Засоби масової інформації мають бути захищені від свавілля чиновників існуванням конкретних норм кримінальної відповідальності за незаконне втручання в діяльність незалежних засобів масової інформації, а також негайним звільненням із посад за переслідування журналістів. Це закріплено в міжнародних актах, які вже багато років ждуть своєї ратифікації нашим парламентом.

Засоби масової інформації не можуть “досаждати” державі та уряду. Вони освітлюють політичну боротьбу, тому потрібно привчити, щоб державні органи самі шукали підтримки своєї політики з боку суспільства і, в першу чергу, через засоби масової інформації. Необхідно створити не забороняючі норми, які призведуть до звуження демократії, а забезпечити вільну опозиційну думку. Незалежне телебачення та мовлення не зобов'язані узгоджувати друковані матеріали (в Україні заборонена цензура), вони можуть самі обирати цікаву інформацію та самостійно будувати відносини з міжнародним інформаційним простором [141, 96].

Сьогодні правова культура посадових осіб дуже на низькому рівні. Вони не звикли вирішувати питання правовими засобами. Стосується це всіх гілок влади. Це погіршується відсутністю реальної відповідальності за відступи від правових норм, особливо в сфері забезпечення прав людини.

На низькому рівні юридична культура самих громадян, які не звикли відстоювати свої права, використовуючи правові форми судового захисту, зверненню в державні органи влади з петиціями та скаргами в порядку адміністративного провадження.

Однак доступ до правової інформації включає в себе не тільки можливість вивчення всіма зацікавленими особами законів і правових норм. Поняття доступу вимагає та охоплює також правозастосовну практику, в доступності до якої знайшли б своє відображення

принципи гласності відправлення правосуддя та публічних судових актів. На жаль, сьогодні реалізація цього принципу має усічений характер, оскільки створювані бази даних можна використовувати тільки в службових відносинах, встановлені перешкоди для загального ознайомлення.

Поняття доступу громадян до правової інформації охоплюється та встановлюється конституційною нормою, як обов'язок органів державної влади, місцевого самоврядування, а також посадових осіб “забезпечити кожному можливість ознайомлення з документацією та матеріалами, що безпосередньо стосуються їх прав і свобод”.

Але наявність припису “якщо інше не передбачено законом” багатьма державними органами тлумачиться не на користь громадян. Пояснення з цього приводу Конституційного Суду України, як правило, невідоме органам державної влади або трактується прямо в протилежний бік. Особливо це має місце при ознайомленні людини з матеріалами слідства по кримінальній справі або запити щодо такої кримінальної справи.

Органи державної влади, в тому числі прокуратура різних рівнів, відмовляє громадянину тільки на підставі, що “вони самі подивилися матеріали і вважають це достатнім”. Неосвічений громадянин отримує таку ж саму відповідь і в спеціалізованих медичних закладах. Відсутність правового механізму доступу до такої інформації на сьогодні усуває можливості контролювати діяльність органів державної влади, надають можливості посадовим особам скоювати дії, які визначаються як злочинні. Тобто, іде приховування злочинів з боку посадових осіб, начебто з урахуванням державних інтересів.

Крім того, в демократичному суспільстві обов'язково виникає необхідність утворення фактографічних, відкритих загальнодержавних баз даних: про зареєстрованих фізичних осіб та їх юридичний стан, про майновий стан посадових осіб та витрати на утримання державного апарату всіх рівнів, про права на нерухомість, у тому числі права на земельні ділянки, про видання цивільних дипломів і посвідчень, про споживчі стандарти, санітарні норми й багато іншої інформації, опублікування якої є обов'язковою. Розвиток цих баз даних суттєво спрощує та створює більш надійні правові процедури.

Необхідно встановити основні принципи права на доступ до інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування:

- презумпція відкритості та вільного доступу до інформації;
- повнота та достовірність інформації;
- своєчасність надання інформації;
- обмеження права доступу до інформації тільки відповідно до законних режимів доступу до інформації (обмежено оборотоздатної, конфіденційної та таємної інформації);
- особиста юридична відповідальність посадових осіб при порушенні права доступу до інформації.

Законодавство має передбачати порядок реалізації права доступу до інформації:

- ознайомлення з офіційними документами, що вміщують запитовану інформацію;
- отримання копій відповідних документів або витяг з них;
- отримання довідки, що вміщує запитовану інформацію;
- отримання усної відповіді по суті запиту;
- отримання відомостей про джерело оприлюдненої інформації в офіційних виданнях.

Потрібно зафіксувати наступні права споживача (користувача):

- обирати будь-яку форму запиту, що передбачена Законом;
- не обґрунтовувати необхідність отримання запитованої інформації, якщо таке обґрунтування не пов'язане з уточненням суті запиту;
- при отриманні відповіді в усній формі вимагати письмової відповіді;
- оскаржувати дії органів, установ, організацій, їх посадових осіб, що порушують право доступу до інформації та порядок його реалізації.

При цьому користувач зобов'язаний дотримуватися порядку та умов доступу до інформації, не створювати хибну інформацію і не перекручувати отримані відомості при їх використанні.

Також до головних факторів створення кращих умов при регулюванні суспільних інформаційних відносин, з якими погоджуються практики-юристи, відносять:

- можливість отримати не тільки метадані – дані про зміст і місцезнаходження даних, що цікавлять користувача (споживача), а й самі тексти відповідних актів;
- урахування та своєчасну передачу багаточисельних змін і додатків, можливість отримати новітній документ, в який внесено всі діючі модифікації документу;
- надання не тільки законодавчих, а й відомчих актів, які, як правило, не публікуються для повідомлення тих, кого притягують до відповідальності за їх порушення.

2.2.2. Право засобів масової інформації на доступ до інформації з відкритим доступом

Варто зауважити, що в більшості випадків проблема доступу до інформації виникає відносно прав засобів масової інформації та журналістів. На світовому рівні вперше пріоритет прав засобів масової інформації закріплено в Конвенції про захист прав людини та основних свобод, що прийнята в Римі 4 листопада 1950 року. Стаття 10 Конвенції закріплює право вільно отримувати інформацію без будь-якого впливу з боку публічної влади та незалежно від державних кордонів [3]. Тлумачення цієї статті з приводу її застосування належить Європейському Суду з прав людини (Страсбург, Франція), який наголосив важливість доступу до офіційної інформації.

Окремо встановлено, що громадськість має право на отримання інформації, що являє суспільний інтерес, а засоби масової інформації мають привілеї в сфері свободи інформації і слова, оскільки їх роль полягає в тому, щоб інформувати громадськість з питань, що становлять суспільний інтерес, а громадськість має право на отримання такої інформації.

Масова інформація є одним із головних засобів формування національної та міжнародної суспільної думки, невід'ємним компонентом зовнішньої та внутрішньої політики [157, 488].

Засоби масової інформації та журналісти виступають в якості посередників між державою і громадянами. Для реалізації покладених на журналістів обов'язків законодавець надав журналістам додаткові права на збирання та отримання інформації. Статтею 34 Конституції

України встановлено право кожного громадянина, незалежно від його професійної належності, шукати, отримувати, передавати, виробляти та розповсюджувати інформацію будь-яким законним способом. Журналістам держава надає додаткове право, пов'язане з професійними обов'язками, – право запитувати інформацію.

Журналісти частіше стикаються з ситуацією необґрунтованої відмови в доступі до інформації. Законодавство не має жодних механізмів впливу на чиновників, які необґрунтовано відмовляють у наданні відкритої інформації, в тому числі й засобам масової інформації.

Фактично права журналіста на отримання інформації за Законом України “Про друковані засоби масової інформації (пресі) в Україні” тільки задекларовано описом цих прав [60]. Вирішуючи таким чином питання, законодавець не визначає взагалі процедуру реалізації права журналіста.

Закон України “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в українських засобах масової інформації” [51] зобов'язує органи державної влади та місцевого самоврядування надавати засобам масової інформації повну інформацію про власну діяльність через відповідні інформаційні служби органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечити журналістам вільний доступ до інформації, крім випадків, передбачених законом, не здійснювати жодного тиску та не втручатися в діяльність засобів масової інформації.

В зв'язку з обов'язком органів державної влади забезпечувати можливість отримання громадянами (в тому числі журналістами) повної та достовірної інформації про свою діяльність, користувачі (громадяни, організації, громадські об'єднання, органи влади) мають рівні права на доступ до державних інформаційних ресурсів і не зобов'язані обґрунтовувати перед власниками цих ресурсів необхідність отримання інформації, яка цікавить користувача.

Органи державної влади повинні забезпечувати умови для оперативного надання користувачу документованої інформації. Практика сьогодення свідчить, що органи державної влади, до яких звертаються громадяни, журналісти або засоби масової інформації не відповідають на запити. При цьому найчастіше мотиви відмови-відповіді обґрунтовуються таємністю роботи органу державної влади чи відсутністю інформації. Також часто зустрі-

чаються випадки надання неповної, неточної, перекрученої інформації або, найчастіше, інформації, яка не вміщує відповіді на поставлені питання. Засоби масової інформації можуть проводити власні розслідування та аналіз діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, давати оцінку та коментувати. Але реальні можливості далеко не безмежні. Закон не припускає розбіжностей або змішування змісту офіційної інформації коментарями журналістів.

На фоні повної безвідповідальності посадових осіб за порушення права людини на інформацію – всі законодавчі права людини є тільки деклараціями.

Ми маємо прикрі приклади, коли йдуть з життя громадяни, які працюють у сфері створення журналістської інформації, коли журналістські розслідування призводять до самогубства деяких чиновників, які готували та поширювали неправдиву інформацію з метою виправдання неправомірних дій органів державної влади, як це сталося в липні 2003 року з помічниками Тоні Блера. Складні стосунки з пресою склалися при звільненні заручників у Москві.

Створення реально відкритого громадянського суспільства, до якого прагне весь світ, й надалі буде вимагати нових жертв. Тільки за умови компетентного, професійного й всебічного висвітлення правдивої інформації про стан подій ми можемо мати відкрите суспільство, в якому здійснюється реальний контроль за всіма посадовими особами.

Як проміжний висновок зазначимо, що відкритість інформації про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, як фактор демократизації суспільства, вимагає:

- виконання органами державної влади міжнародно-правових і національних приписів стосовно відкритості інформації про власну діяльність. Вирішення цього питання має відбуватися в ході адміністративної реформи в Україні;
- встановлення законодавчих гарантій доступу до інформації про діяльність владних структур;
- введення в юридичну практику реальної кримінально-правової відповідальності посадових осіб за приховування, перекручення чи ненадання зазначеної інформації.

Доступність відкритої інформації передбачає, що кожний громадянин повинен знати, яку інформацію він має право отримувати незалежно від волі її власника.

2.2.3. Забезпечення прав людини, суспільства, держави при отриманні відкритої екологічної інформації

Одним із видів відкритої інформації є відомості про стан навколишнього природного середовища, тобто екологічна інформація.

Стан навколишнього природного середовища безпосередньо впливає на життя, здоров'я, можливості життєдіяльності людини. Саме тому статтею 50 Конституції України встановлено обов'язок держави піклуватися про безпеку своїх громадян і передбачено право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Знання про екологічний стан, що оточує людину, допомагають здійснювати дії щодо збереження здоров'я, працювати в безпечних умовах. Екологічна, медична, правова грамотність виступають важливим чинником забезпечення безпеки життєдіяльності людини.

Конституційна норма гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [4].

Якщо ми знаємо про небезпеку – ми можемо її відвернути або зменшити її негативний вплив. Саме тому конституційна норма знайшла своє продовження в Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року [135], де зберігається право кожного на отримання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан природної середовища, та її вплив на здоров'я населення.

Світовий досвід свідчить, що уважне ставлення людей до збереження природних ресурсів, піклування про особисте здоров'я, яке поєднане з обов'язком держави інформувати населення про екологічну небезпеку, створює умови для взаєморозуміння між державою та людиною, встановлює взаємоузгоджені дії щодо відведення екологічної небезпеки або усунення шкідливих наслідків техногенних чи екологічних катастроф.

Прикладом такого взаєморозуміння є Японія. Створення державної інформаційної екологічної програми, яка спрямована на подолання радіоактивного забруднення, передбачало не тільки участь громадськості в проведенні досліджень радіоактивного фону, а й роз'яснення біологічних, медичних факторів, які впливають на людину. Правовий захист громадян був поєднаний з дотриманням особистої гігієни та використанням споживчого раціону, який забезпечує захист від негативного впливу радіації. За світовими статистичними даними, в Японії сьогодні найвищий рівень споживання меду та найнижчий рівень онкологічних захворювань, що надає економіці країни великі переваги.

В жовтні 1995 року в Ріо-де-Жанейро було прийнято декларацію, що встановила основні принципи права людини на екологічну інформацію. Декларація наголосила, що для підвищення рівня інформованості про екологічні проблеми та сприяння ефективної участі громадськості державам необхідно гарантувати доступ до екологічної інформації.

Інформаційне забезпечення охорони природного навколишнього середовища – це збір, переробка, зберігання та обов'язкова підготовка до використання інформації, яка необхідна для оцінки стану власне оточуючого середовища, екологічної діяльності та прийняття різного роду рішень у цій галузі. Екологічна інформація має власні важливі ознаки, оскільки регламентується правом, а тому: а) може зачіпати різноманітні інтереси різних суб'єктів, у тому числі безпеку країни, та б) потребує чітких процедур при встановленні відповідальності за можливу неповноту, перекручення, приховування інформації, що може призвести до прийняття хибних рішень. Тому до загальних вимог – достовірність, повнота, своєчасність – потрібно додати вимоги: пристосованість чи підготовленість до використання, наявність необхідної форми, доступність, можливість перевірки [158, 172, 176].

Треба визнати, що природоохоронні органи повинні підвищувати рівень інформованості громадськості з метою сприяння поглибленому розумінню та встановленню підтримки суспільством екологічної політики і питань, що стосуються дотримання екологічних норм. Усе це передбачає абсолютну відкритість і підзвітність роботи органів

державної влади, що, в свою чергу, дозволить підвищити рівень довіри до них і забезпечить підтримку їхньої діяльності.

Виходячи з того, що міжнародні договори, які ратифіковані країною, мають юридичну силу діючого законодавства, можна стверджувати, що всі міжнародні норми, які закріплюють абсолютне право громадян на отримання екологічної інформації, входять до єдиної системи конституційних норм про права та свободи людини і громадянина.

Законодавство повинно створювати реальні умови для реалізації суб'єктивного права громадян на отримання екологічної інформації. Для реалізації власних повноважень громадянин має добре розуміти, що визначається об'єктом їхнього права.

Під терміном “екологічна інформація” розуміється будь-яка інформація про стан вод, повітря, ґрунту, фауни та флори, землі та природних зон, про діяльність та умови, які негативно впливають або можуть впливати на стан природного середовища, а також про діяльність і заходи, спрямовані на їх охорону, а також знати адміністративні заходи та програми раціонального використання навколишнього природного середовища.

Право на екологічну інформацію в об'єктивному розумінні потрібно розглядати як сукупність уповноважувачих, дозволяючих, регулятивних норм, які визначають умови виникнення, зміни права на інформацію про використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, його зміст, форми та види правовідносин (форми реалізації), в які вступають відповідні суб'єкти щодо його реалізації, юридичні засоби захисту та охорони прав цих суб'єктів і норми, які встановлюють підстави його припинення [159, 43].

В цілому екологічне законодавство закріплює право на екологічну інформацію як суб'єктивне право. Відповідно, право на екологічну інформацію є абсолютним, тому що щільно пов'язане з невід'ємним правом на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище. Це право не може бути обмеженим, тому ст. 64 Конституції України не передбачає можливості обмежувати право на екологічну інформацію також в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Поняття суб'єктивного права визначається через категорію можливостей. Можливості використовувати, можливості вимагати та отримувати екологічну інформацію, які повинні забезпечуватися необхідними заходами та в будь-який час бути реалізовані. Межі здійснення такого права визначаються: право- та дієздатністю особи; наявністю порядку (процедури) здійснення права на екологічну інформацію відповідно до його призначення, строки, способи його здійснення; методами примусового здійснення та захисту.

Будь-яка фізична або юридична особа має право вимагати відомості про стан навколишнього природного середовища; за її вимогою повинен надаватися вільний доступ до екологічної інформації незалежно від громадянства, підданства або місця мешкання, а також без необхідності правового чи іншого обґрунтування запиту. Це зобов'язує державні органи в межах організаційно-процесуальних відносин забезпечити умови для здійснення громадянами права та виникнення відповідних матеріальних правовідносин.

Можливість володіння екологічною інформацією тісно пов'язана з можливістю вільного доступу до інформації про стан навколишнього природного середовища, про якість харчових продуктів і предметів побуту.

Також передбачені відомості екологічного характеру, які повинні вільно розповсюджуватися. До таких відомостей відносять: законодавчі акти та директивні документи – стратегії міжнародного співробітництва в галузі екологічної безпеки, документи з питань екологічної політики, програми та плани дій, що стосуються екологічного захисту території України та регіонів, звіти про хід їх виконання; міжнародні договори, конвенції та угоди з питань охорони навколишнього природного середовища.

В загальних і спеціальних законах, що регулюють екологічне законодавство, закріплені правові норми, відповідно до яких держава, спеціально уповноважені державні органи згідно з власними повноваженнями збирають, обробляють, зберігають, використовують і розповсюджують різними способами екологічну інформацію.

Доступ до відкритої екологічної інформації забезпечується шляхом систематичної публікації в офіційних друкованих виданнях, розповсюдження за допомогою засобів масової інформації та іншими способами.

Гарантом вільного доступу до відкритої екологічної інформації є чітке визначення в законодавстві обов'язків державних органів – це Міністерство екологічної безпеки України, Міністерство охорони здоров'я України, Державний департамент захисту споживачів України, їх місцеві та регіональні відділення, інші органи державної влади.

Одним із засобів гарантування вільного доступу до екологічної інформації є створення в самих органах спеціальних інформаційних служб чи систем (ст. 10 Закону України “Про інформацію”, ст. 20 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”).

Громадянин може використовувати отриману чи створену екологічну інформацію для власних потреб, користуватися нею або взагалі не звертати на неї уваги. Як активні дії суб'єкта, доступ до екологічної інформації – це збирання, обробка, зберігання необхідної інформації з метою використання її для прийняття відповідних рішень, а також розповсюдження інформації для невизначеного кола осіб з урахуванням її важливості та значності.

У випадках, коли уповноважений державний орган влади не має в своєму розпорядженні достатньо екологічної інформації, про яку ставиться питання в запиті, він повинен у максимально стислий термін повідомити заявнику і надати повну інформацію, де можна отримати потрібну інформацію або куди передано запит. У випадках відмови надати інформацію в письмовій формі надається обґрунтована відповідь.

Дуже важливим є закріплення в законодавстві обов'язку юридичних осіб усіх форм власності надавати громадянам повну та достовірну інформацію про екологічний та санітарно-епідеміологічний стан, що створюється навколо об'єктів виробництва, про якість та безпеку виробничої продукції виробничо-технічного призначення, харчових продуктів, товарів для особистих і побутових потреб, потенційної небезпеки для здоров'я людини, виконаних або наданих послуг.

Закон забороняє відносити до інформації з обмеженим доступом документи, що містять інформацію про надзвичайні ситуації, екологічну, метеорологічну, демографічну, санітарно-епідеміологічну та іншу інформацію, яка потрібна для забезпечення безпечного функціонування населених пунктів, виробничих об'єктів, безпеки громадян і населення в цілому. Також Закон України “Про державну таємницю” від 21 січня 1994 року встановлює, що забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть по-

рушуватись конституційні права людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення [126].

Не може бути віднесена до державної таємниці інформація:

- про стихійне лихо, катастрофи та інші надзвичайні події, що загрожують безпеці громадян, які сталися або можуть статися;
- про стан навколишнього природного середовища та здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення.

При більш складних ситуаціях, коли екологічна інформація знаходиться в документах, які віднесені до документів з обмеженим доступом, при відповіді на запити громадян надається інформація (та частина документа), яка містить інформацію тільки стосовно стану навколишнього природного середовища, тобто тільки відкриту інформацію.

При забезпеченні пріоритету громадян на отримання екологічної інформації не повинно виникати значних проблем. Однак, такі проблеми існують.

Кожна інформація має власну ціну, її надання вимагає матеріальних, фінансових витрат і людського ресурсу. Можлива ситуація, при якій державні органи влади, нібито не відмовляючи в наданні інформації, пропонують здійснювати оплатну послугу. Це прямо суперечить конституційній нормі, яка забезпечує право кожного на отримання повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, як і вимагати від компетентних державних органів влади надання такої інформації, що становить принцип відкритості екологічної інформації. Реалізація конституційного права не може залежати від можливості громадянина сплачувати за послуги при отриманні такої інформації.

Потрібно пам'ятати, що державні інформаційні джерела формуються за рахунок бюджетних коштів, тобто на гроші платників податків, що прямо вказує про здійснення оплати громадянином свого звернення.

Але об'єктивні (недостатність бюджетного фінансування) та суб'єктивні (практичне виконання завдання) обставини примушують громадянина сплачувати за отримання інформації, в тому числі екологічної. Тобто, Закон України "Про інформацію" передбачає, що

запитувачі повністю або частково відшкодовують витрати, пов'язані з виконанням запитів щодо доступу до офіційних документів і наданням письмової інформації, в тому числі екологічної. Найчастіше, ця плата встановлюється в розмірах, які визначають витрати на її підготовку, копіювання та передачу по електричних мережах або поштовим зв'язком [6].

Сьогодні екологічна інформація, яка зберігається в державних фондах та архівах, повинна надаватися громадськості для ознайомлення безкоштовно. Запитувач сам визначає форму, в якій він бажає отримати інформацію (усно, письмово, на відео чи ін.). Тому особа, яка звернулася із заявою про надання інформації та додаткові послуги, повинна отримати відповідні умови для отримання таких послуг платно.

Однак, ми знаємо, що в житті термін “витрати на підготовку інформації” завжди трактується досить широко. Найчастіше запропонована ціна є значно вищою порівняно з додатковими роботами, які виконуються для створення відповіді. В таких умовах можливе встановлення таких цін, при яких реалізація конституційних прав громадян взагалі неможлива.

Можливість таких неправомірних дій обумовлюється:

- тим, що державні органи, як правило, є монополістами на екологічну інформацію, практично відсутні альтернативні канали доступу до екологічної інформації, що призводить до погіршення ситуації для користувачів;
- відсутністю правових норм, які б передбачали відповідальність керівників за порушення конституційних прав та свобод громадян.

Законодавство України передбачає можливість звернення громадян у судові, адміністративні та правоохоронні органи влади за захистом своїх конституційних прав і свобод у випадках немотивованої відмови у наданні екологічної інформації, або надання такої інформації передбачає оплату за явно підвищеними розцінками. Громадянин має право вимагати перегляду прийнятого рішення в судовому або адміністративному порядку, але це знову передбачає значні матеріальні витрати та моральні зусилля. Відшкодування таких витрат законодавством, як і відповідальність чиновників, не передбачено.

Відповідні юридичні заходи щодо забезпечення конституційного права людини і громадянина на отримання екологічної інформації мають бути ефективними, забезпечувати справедливість, відкритість та безпристрасність процедур. Ці процеси не повинні залежати від свавілля чиновників, не можуть коштувати занадто дорого і повинні проводитись без дискримінації за ознаками громадянства, національної належності, місця мешкання, майнового чи посадового рівня, а при зверненні юридичної особи – без дискримінації за ознаками реєстрації фактичного центру діяльності.

Таким чином, ефективне забезпечення доступу до екологічної інформації та участь громадськості в процесі прийняття рішень в області охорони навколишнього природного середовища передбачає:

- створення чітких нормативних основ для процесуальних та інституційних гарантій та відповідних правозастосовних програм;
- встановлення норм персональної відповідальності керівників органів державної влади за порушення конституційних прав громадянина, що, безумовно, встановить додаткові гарантії правильного та швидкого здійснення процедури надання екологічної (та іншої) інформації;
- на державному рівні необхідно встановити адміністративні режими безоплатного доступу до екологічної інформації, обумовивши всі додаткові випадки отримання платних послуг.

Держава може при необхідності створювати організаційні структури для ефективного забезпечення права громадянина на екологічну інформацію. Наприклад, звітність про стан забезпечення пріоритету прав людини при отриманні екологічної інформації омбудсменом.

Сукупність усіх засобів, їх реальне здійснення забезпечить охорону навколишнього природного середовища, вирішення багатьох екологічних проблем, створить умови для поліпшення життєдіяльності людини, захисту його основних прав і свобод.

2.2.4. Особливості регулювання статистичної та іншої інформації з відкритим доступом

Статистична інформація – це офіційно документована інформація, яка надає кількісну характеристику подій та явищ, які виникають в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя України.

Статистична інформація є відкритою та підлягає систематичному оприлюдненню. Головним чином, створенням статистичної інформації займаються органи державної статистики. Втручання інших органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, фізичних чи юридичних осіб у діяльність органів державної статистики заборонено.

Статистична інформація – суто числова економічна, демографічна або соціальна інформація. Така інформація збирається спеціальними державними органами та установами і надається органами управління економікою та службами статистики (в тому числі недержавними) у вигляді динамічного ряду, звітів, аналітичних оцінок, прогнозів та ін. Поряд з факторами, що забезпечують комерційну цінність інформації, до яких відносимо повноту, точність, оперативність, особливе значення має доступність її споживачу.

Діяльність органів державної статистики пов'язана з проведенням статистичного спостереження та наданням інформаційних послуг, спрямованих на збирання, обробку, аналіз, розповсюдження, зберігання та використання статистичної інформації. Органи державної статистики забезпечують рівний доступ до статистичної інформації юридичних і фізичних осіб.

Значною проблемою забезпечення права громадян на інформацію є те, що збір статистичної інформації пов'язаний з втручанням уповноважених органів у внутрішні відносини та сфери діяльності респондентів (осіб, що надають первісну інформацію). В зв'язку з цим, законодавець чітко встановив перелік джерел статистичної інформації в Законі України “Про державну статистику” [160].

До таких джерел Закон відносить:

- первинні та статистичні дані про респондентів, що підлягають статистичному спостереженню;
- адміністративні дані органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб;

- дані банківської та фінансової статистики, статистики платіжного балансу;
- статистичну інформацію міжнародних організацій та статистичних служб інших країн;
- оцінки та розрахунки, що здійснюються на основі статистичних служб інших країн.

Рішення про вибір джерела статистичної інформації приймають органи державної статистики самостійно.

З метою забезпечення отримання повної, точної та своєчасної інформації органи державної статистики мають право отримувати безоплатно, у визначеному порядку та строки від респондентів, до яких відносяться центральні та місцеві органи місцевого самоврядування, банки, громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності та фізичні особи, інформацію, необхідну для статистичного спостереження, в тому числі інформацію з обмеженим доступом, а також пояснення, які додаються до неї.

Згідно із Законом, робітники органів державної статистики використовують метод безпосереднього відвідування помешкань і господарських приміщень та будівель, земельних ділянок та ін.

Ця норма суперечить ст. 30 Конституції України, яка гарантує недоторканність житла, а також ст. 32 Основного Закону, де гарантується невтручання в особисте та сімейне життя кожного.

Сьогодні ці норми законодавчо не врегульовані. Отримання відомостей від громадянина потрібно здійснювати тільки за його згодою, чи за особистим приписом виконання громадського обов'язку. Ще раз потрібно зазначити, що надання відомостей про особисте життя (конфіденційну інформацію) належить не до конституційних обов'язків людини, а тільки до громадських. Не існує і не може існувати юридичної відповідальності за відмову людини надавати інформацію органам державної статистики, в тому числі при наданні неповної чи неточної інформації.

Забезпечення основних прав людини в демократичному суспільстві переважає над громадськими обов'язками особи. Держава повинна визнати, що в правовому, демократичному суспільстві не існує потреби тотальної перевірки економічних чи соціальних показників життя громадян.

Особливим питанням постає виконання припису неприпустимості збору, зберігання, використання та розповсюдження конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, передбачених Законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини.

Разом з цим, Закон України “Про державну статистику” надає органам державної статистики не тільки право відвідування житла, а й самостійно, за власним розсудом, визначати, з яких сфер життя громадян буде отримуватися інформація. Фактично це є порушенням Основного Закону і підлягає перегляду й узгодженню з основними принципами демократичного суспільства. Безумовно, в українському праві не можна встановлювати приписи – “крім випадків, передбачених Законом” – тому що це обов’язково призводить до порушення прав людини.

Збирання статистичної інформації передбачає дотримання конституційних принципів захисту кожного при отриманні інформації. Закон закріплює права респондентів знати, які первинні дані про них збираються в процесі статистичного спостереження, з якою метою, ким, як та з якою метою будуть використовуватись.

Проблема пріоритету прав людини при регулюванні відносин отримання статистичної інформації ускладнюється тим, що респонденти повинні безоплатно, в повному обсязі, в формах, що передбачені звітно-статистичною документацією, у визначені строки надавати органам державної статистики достовірну статистичну інформацію, в тому числі інформацію, яка відноситься до інформації з обмеженим доступом, і бухгалтерську звітність.

У даному випадку, забезпечуючи виконання ст. 3 Конституції України, де людина, її недоторканність і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава повинна відмовитись від недемократичних способів збирання інформації, використовуючи тільки відомості, які можна отримати законним шляхом, або відшкодовувати витрати за отримання інформації.

Вся первинна інформація, яка зібрана органами державної статистики, негайно визнається конфіденційною та має розповсюджуватися лише в загальній формі, без посилок на персональні дані.

Додатковою гарантією дотримання прав людини, яка закріплена в ст. 21 Закону, є положення про те, що статистична інформація, яка отримана органами державної статистики в процесі статистичних спостережень, не може вимагатися для ознайомлення або з метою використання та прийняття рішень відносно конкретного респондента іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими юридичними особами, об'єднаннями громадян, посадовими та іншими особами. Фактично це означає, що будь-які дані, які можуть бути зібрані органами державної статистики і використані, наприклад, у ході оперативно-розшукової діяльності, не можуть стати доказами в судовому засіданні стосовно окремого громадянина. Тобто, закріплено гарантію не заподіяння шкоди респонденту в зв'язку з його статистичною діяльністю.

Як окрема норма, встановлено припис, що завжди потрібно отримати попередню згоду респондента про розповсюдження інформації про нього, якщо можливе встановлення його особи.

Для забезпечення доступу громадян, юридичних осіб до статистичної інформації в органах державної статистики створено спеціальні інформаційні служби.

Законодавчо закріплено режим доступу до статистичної інформації. До режимів доступу належать:

- систематичне оприлюднення інформації в друкованих виданнях державних органів;
- розповсюдження статистичної інформації засобами масової інформації;
- безпосереднє її надання органам державної влади і місцевого самоврядування, а також юридичним та фізичним особам [160].

З практичного досвіду ми знаємо, що декларативні норми не можуть виконуватися без матеріального, фінансового, організаційного забезпечення. Тому Закон повинен встановлювати періодичність оприлюднення відомостей, друковані видання, які забезпечують оприлюднення відомостей, мати фінансову підтримку для відкритої статистичної інформації. Вирішення цих проблем забезпечить реальне здійснення основних прав і свобод людини в отриманні статистичної інформації.

Фізичним особам забезпечується вільний та безоплатний доступ до статистичної інформації. Законом потрібно визначити безоплатність доступу до всієї статистичної інформації. Поки що, майже в усіх випадках, запитувач повинен відшкодувати витрати, пов'язані з виконанням запитів і наданням статистичної інформації.

Обмеженням права на отримання статистичної інформації є встановлення переліку відомостей, які не розповсюджуються серед загалу в зв'язку з їх специфікою. До таких відомостей належить інформація, яка носить внутрішньовідомчий характер або повинна використовуватись для подальших розрахунків звідних даних, а також для розробки звітно-статистичної та іншої документації, державних класифікаторів техніко-економічної та соціальної інформації, що передують їх прийняттю або затвердженню.

Суттєвими висновками питання забезпечення права людини на статистичну інформацію можна вважати:

- встановлення суворих процедур та інституційних гарантій надання судових дозволів органам державної влади, правоохоронним органам, політичним партіям, юридичним особам на отримання першоджерельних даних, що становлять конфіденційну інформацію і знаходяться в статистичних органах для створення статистичних даних;
- встановлення норм персональної відповідальності посадових осіб за незаконне розповсюдження персоніфікованої інформації, яка збирається для статистичної обробки;
- на державному рівні законодавчо встановити персоніфіковані дані, надання яких для статистичної обробки може вважатися громадським обов'язком;
- законодавчо визначити періодичність оприлюднення окремих видів статистичної інформації, яка обов'язково повинна надаватися суспільству, а її розповсюдження матеріально-фінансово забезпечується державним бюджетом.

Окремим видом відкритої інформації є **інформація про умови підприємницької діяльності**. Кожна людина має право на захист особистих прав і інтересів, у тому числі при здійсненні підприємницької чи іншої трудової діяльності. Особливістю захисту прав є дозвіл на безпосереднє втручання компетентних органів державної

влади в діяльність організацій, підприємств, установ з метою запобігання та усунення порушень, гарантованих Конституцією прав і свобод громадян. При умові вільного розпорядження власністю, збереження комерційної таємниці – підприємець, що здійснює діяльність з використанням праці найманих працівників, зобов'язаний тримати частину інформації, яка стосується умов праці в режимі відкритої інформації.

Виходячи зі змісту ст. 43 Конституції України, гарантується захист кожній людині для забезпечення безпечних і рівних умов праці, доступу до професії та навчання, отримання заробітної платні, не нижчої від визначеної законом при обов'язковій, повній та своєчасній оплаті. Крім того, держава має обов'язок особливо контролювати безпечність праці жінок та неповнолітніх, не припускати застосування примусової праці суб'єктами господарювання, гарантувати захист людини від незаконного звільнення [4].

Зрозуміло, що для виконання обов'язку органи державної влади повинні мати законодавчо встановлені ефективні засоби моніторингу та примусового впливу на суб'єктів підприємницької діяльності. Законодавцю слід пам'ятати, що захист прав та свобод є обов'язком держави, незалежно від спрямованих дій самих громадян на самозахист або вимоги працівників на такий захист.

Потрібно враховувати, що правова та громадська свідомість окремих громадян ще не досить висока. Не кожний працівник здатний та бажає захищати власні інтереси, стикаючись з протиправними діями роботодавців, особливо це стосується соціально слабо захищених громадян.

Гарантований державний захист громадян у сфері трудових відносин, а також гарантування самозахисту буде визначати Україну як соціальну державу. Це вимагає законодавчого закріплення інформації про умови підприємницької діяльності як окремих інститут інформаційного права.

Законодавство України, в цілому, здійснює регулювання трудових відносин, але сьогодні нагальною потребою для роботодавців, працівників та органів державного контролю є чітке законодавче розмежування комерційної інформації з обмеженим режимом доступу та інформації про умови підприємницької діяльності як виду відкритої інформації.

Кожний суб'єкт інформаційних відносин повинен знати, яка інформація може вимагатися від власника підприємства, незалежно від форми господарювання, на постійній основі. Згідно з конституційними нормами, роботодавець зобов'язаний на постійній основі безкоштовно створювати та передавати інформацію державним органам влади, профспілкам, громадським об'єднанням і зацікавленим громадянам про умови безпечної діяльності працівників, розмір винагороди за працю та своєчасність її виплати, доступ до професій та навчання та іншу інформацію, що має режим відкритої.

Державні органи влади відповідно до режиму доступу до інформації про умови підприємницької діяльності мають повноваження:

- вимагати своєчасну звітність від суб'єктів підприємницької діяльності про безпечність умов праці, обсяги та своєчасність оплати праці;
- здійснювати фіксування та відпрацювання звітів з подальшим створенням статистичної інформації;
- перевіряти факти порушень трудового законодавства за заявами громадян;
- згідно з планами перевірок, обстежувати умови праці на окремих підприємствах, особливо пов'язаних із шкідливими умовами праці;
- вимагати від роботодавців відновлення або створення безпечних умов праці або відновлення порушених прав працівників;
- застосовувати владний примус держави до суб'єктів господарювання при порушенні прав та свобод працівників локальними актами керівників;
- застосовувати примусову силу держави до суб'єктів підприємницької діяльності при умові порушення ними екологічного, трудового законодавства.

Створення, використання, розповсюдження перекрученої, хибної інформації чи приховування такої переслідується кримінальним законодавством. Так, статтею 173 Кримінального кодексу України передбачається кримінальна відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, окремих громадян чи уповноважених ними осіб, за грубе порушення угоди про працю або за застосування примусової роботи чи роботи, не обумовленої трудовою угодою шляхом обману чи зловживання довірою. В юридич-

ній практиці використовується теза про створення та використання громадянином, суб'єктом підприємницької діяльності або уповноваженими ними особами інформації, яка вводить в оману щодо умов трудового договору.

Законодавство України, не маючи системно оформленої галузі інформаційного права, залишає значні прогалини в системі українського права, що значно зменшує можливості, в першу чергу, захисту прав людини. Наприклад, диспозиція ст. 172 Кримінального кодексу України “Грубе порушення законодавства про працю” є бланкетною, тому для з'ясування характеру порушення слід звертатися до відповідних норм Кодексу законів про працю України [135, 100]. Але також “під грубим порушенням законодавства про працю слід розуміти будь-яке інше, крім незаконного звільнення працівника з роботи, порушення законодавства про працю, яке істотним чином порушило чи могло порушити право громадянина на працю. Це може бути: видання наказу про звільнення та/або невідача трудової книжки особі [занесення відповідних записів чи надання документів], порушення порядку розгляду трудових спорів” [161, 383].

Тобто, бланкетна диспозиція повинна бути звернена не тільки до Кодексу законів про працю України, а й до законодавчо встановленого регулювання режиму відкритого доступу до інформації про умови підприємницької діяльності. На думку автора, саме цей підхід може визначити головні пріоритети судової та юридичної практики, якщо це знайде своє законодавче закріплення.

Слід зазначити, що певний державний примус встановлено також і в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Так, статтею 41³ передбачається відповідальність посадових осіб за “ненадання інформації для ведення колективних переговорів та здійснення контролю за виконанням колективного договору, угод”, а також за “порушення санітарно-гігієнічних та санітарно-епідеміологічних правил та норм” [142].

Потрібно зауважити, що законодавством України в більшості врегульовано основні правові аспекти трудових відносин у різних законодавчих актах. Наприклад, інформація про правові відносини між роботодавцем, незалежно від форми власності, та працівником підлягають державному контролю при проходженні військової служби [162], в тому числі альтернативної [163].

Оскільки завданням інформаційного кодексу буде встановлення ефективних засобів правового регулювання інформаційних відносин у системі українського права, то відокремлення та віднесення інформації про умови підприємницької діяльності до режиму відкритої інформації буде цілком відповідати вимогам Основного Закону та надасть реальний зміст захисту прав і законних інтересів працівників, роботодавців.

Важливим напрямом охорони інтересів громадян у доступі до інформації про умови підприємницької діяльності є обов'язок держави забезпечити захист конкуренції у підприємницькій діяльності, захистити права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт [4].

Подальший розвиток конституційної норми про обов'язок держави забезпечити захист прав споживачів встановлено в Законі України "Про захист прав споживачів". "Споживачі, які перебувають на території України під час придбання, замовлення або використання товарів (робіт, послуг) для задоволення своїх побутових потреб, мають право на ... державний захист своїх прав" (ст. 3), а також зазначені відповідні гарантії державного захисту (ст. 4).

Інформація про наявність і безпечність продуктів, товарів, послуг не може бути віднесена до комерційної таємниці й потребує законодавчого закріплення в якості виду інформації з відкритим доступом. Правове розмежування в єдиному правовому акті між комерційною таємницею та відкритою інформацією про умови підприємницької діяльності надасть ефективні можливості для виконання функцій держави виконавчим органам державної влади.

По-перше, підвищення якості та кількості товарного продукту, товарів, послуг зміцнює економічний добробут держави. Заохочення владою підприємців створювати та надавати інформацію про умови підприємницької діяльності забезпечує як рекламу товарів, виробників, так і рівень конкуренції. Відкрита боротьба за споживача передбачає зниження цін та підвищення якості товарів чи послуг.

По-друге, визнання інформації про умови підприємницької діяльності інформацією з відкритим доступом забезпечує можливість владним органам здійснювати моніторинг і забезпечити реальність контролю за дотриманням конкуренції, виявляти форми прихованої монополії, змови виробників, постачальників, продавців або факти недобросовісної конкуренції.

Існуючі стандарти та методики визначення безпечності товарів, послуг і робіт, за визначенням українських фахівців, задовольняють українського споживача та відповідають, а іноді перевищують стандарти Євросоюзу. Закон України “Про захист прав споживачів” установлює правові гарантії споживачів на отримання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про товари (роботи, послуги), їх кількість, якість, асортимент, а також інформацію про їх виробника (виконавця, продавця) [136].

Важливим елементом демократизації українського суспільства при законодавчому визначенні інформації про умови підприємницької діяльності, як інформації з відкритим доступом, стане реальна участь громадян, громадських об’єднань у здійсненні моніторингу наявності здорової конкуренції, будуть створені умови співпраці громадськості з органами державної влади.

Серед інших видів відкритої інформації ми можемо назвати соціологічну, масову інформацію, а також інформацію довідково-енциклопедичного характеру.

Одним із видів відкритої інформації є соціологічна інформація, під якою розуміються документовані або публічно оголошені відомості про відношення окремих громадян або соціальних груп до громадських процесів чи явищ, фактів. Основним джерелом таких відомостей є документи з підсумками соціологічних опитувань, спостережень та ін.

При отриманні соціологічної інформації людина сама вирішує – яку інформацію вона бажає отримати чи не отримувати взагалі; наскільки особа має довіру до першоджерел; як буде використовуватися отримана інформація. Якщо людина бажає використати отриману інформацію, надавши їй будь-який вигляд, Законом не передбачаються будь-які дозволяючі чи забороняючі норми.

Свобода використання інформації стосується також масової інформації. Закон України “Про інформацію” надає наступне визначення: “Масова інформація – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація”. Друкованими засобами масової інформації є періодичні друковані видання (преса) та разові видання. Політичні, економічні, військові та інші новини, що цікавлять представників різних соціальних груп, поширюються за допомогою засобів масової інформації, іншими способами, які не заборонені законом.

Головним фактором успіху є оперативність (новини, які відбудуться завтра, повинні бути надруковані попереднього дня), точність (відповідність фактам без коментарів та власних оцінок, відсутність перекручень) і достовірність прогнозів (сплачують лише за прогнози, які збуваються).

Масова інформація має велике значення не тільки як комерційна інформація, тобто така, яка має ціну, а й має значний вплив на свідомість населення, може спрямовувати громадян на ті чи інші дії.

Законодавець також відносить до відкритої інформації відомості довідково-енциклопедичного характеру, тобто систематизовані, документовані або публічно оприлюднені відомості про суспільне, державне життя, охорону навколишнього природного середовища та інші.

Основними джерелами довідково-енциклопедичної інформації є енциклопедії, словники, довідники, документовані відомості, а також довідки, що надаються уповноваженими на те державними органами влади та рішення місцевого самоврядування, об'єднаннями, громадськими організаціями, а також відкрита інформація автоматизованих інформаційних систем.

Така інформація ще має назву інформації для спеціалістів – бібліографія та першоджерела. Її відмінності від нормативної та іншої інформації (хто, що, де, коли і на яких умовах) у тому, що вона відповідає на питання – навіщо, як і що відбудеться, якщо... – та призначена не тільки для широкого загалу користувачів, а, в більшості, для співробітників функціональних (у т. ч. інженерних і науково-дослідницьких) служб.

Система довідково-енциклопедичної інформації та режим доступу до неї регулюється архівним, бібліотечним та іншим спеціальним законодавством і галузевими підзаконними актами.

2.3. Право на інформацію з обмеженим доступом як субінститут права власності

Інформаційне законодавство України одним із видів інформації називає інформацію з обмеженим доступом, яка за правовим режимом доступу поділяється на конфіденційну і таємну. Види режимів доступу до інформації з обмеженим доступом та їх особливості надані на початку розділу. Нагадаємо лише основні принципові поняття.

Конфіденційна інформація – це відомості, що знаходяться у володінні, користуванні чи розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб, і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених умов.

Питання про права на інформацію в умовах інформаційного ринку в науковій літературі безпосередньо не поставало й обговорювалося лише у контексті інших проблем. О. Кохановська досліджує регулювання майнових і немайнових правовідносин, Ю. Капіца вивчає питання регулювання інформаційних правовідносин у сфері інтелектуальної власності, М. Стрельбицький, М. Вертузаєв, О. Юрченко та Ю. Мірошник – проблеми захисту національної безпеки України, С. Коталейчук – реалізацію та захист персоніфікованої інформації у мережі Інтернет [164, 47–48].

Використовуючи загальнонаукові методи дослідження особливостей інформації з обмеженим доступом, дамо характеристику нових моментів, що виникли в межах загальнотеоретичних розробок. Тобто, в процесі розгляду теми, при аналізі теоретичного та фактологічного матеріалу, обґрунтуємо низку теоретичних положень, що мають походження із розвитку існуючих форм правового регулювання сучасних інформаційних відносин у спектрі забезпечення права на інформацію.

Громадяни, юридичні особи, що володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, отриману на власні кошти, чи таку, котра є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи приналежність її до категорії конфіденційної, і встановлюють для неї систему (способи) захисту [35].

В даному випадку Закон надає власнику інформації право самостійно приймати рішення про встановлення режиму доступу до неї. Власник, якщо він визнає інформацію, якою він володіє, інформацією з обмеженим доступом, то власник самостійно встановлює заходи забезпечення режиму доступу, створює умови для її зберігання.

Треба зазначити, що право, не регулюючи особистих немайнових відносин, не пов'язане й з відносинами майновими, тільки

охороняє деякі з них, якщо це прямо передбачено законом [165, 12].

Загальновизнаними відомостями, які відносяться до конфіденційної інформації, є медична, нотаріальна, адвокатська таємниця, таємниця листування, телефонних переговорів, поштових відправлень, телеграфних чи інших повідомлень; відомості, що пов'язані з комерційною діяльністю, доступ до якої обмежено відповідно до Закону; відомості про сутність винаходу до офіційного оприлюднення. О. Ботвінкін та В. Ворожко також пропонують визнавати таємницю голосування, страхування, усиновлення, внесків (рахунків), інформації у поштовому зв'язку, псевдоніму [166, 41, 53–55].

Правовідносини, пов'язані з правом на конфіденційну інформацію, регламентуються відповідним спеціальним законодавством, яке встановлює як право на зберігання відомостей, що має власник, так і відповідальність третіх осіб, які розголосили конфіденційну інформацію, без дозволу власника.

Виняток складає інформація комерційного і банківського характеру, а також інформація, правовий режим якої встановлений Верховною Радою України (з питань статистики, екології, банківських операцій, податків і т. ін.), та інформація, приховування якої являє загрозу життю і здоров'ю людей.

Не вирішене важливе питання доступу до конфіденційної інформації самої людини. Суб'єкти, що надають інформацію про себе з метою комплектування інформаційних ресурсів країни, повинні мати право безоплатно користуватися цією інформацією [167, 38].

Таким чином, під конфіденційною інформацією розуміють документовану інформацію, доступ до якої обмежується у відповідності з законодавством. Не кожна інформація може бути проголошена конфіденційною. Гарантом не заподіяння шкоди фізичним, юридичним особам та суспільству, при встановленні обмеження доступу до інформації, є встановлення Законом чітко визначених відомостей, доступ до яких не може бути обмеженим.

Слід визнати, що законодавча норма, яка встановлює охорону тільки документованої інформації, не забезпечує реальний захист прав у інформаційних відносинах. Так, фактично, поза законодав-

чим захистом залишаються адвокатська таємниця, усні ділові угоди, значна частина оперативно-розшукової діяльності та інше. Тому позиція деяких дослідників [168, 22; 169, 39; 170, 110] щодо регулювання виключно документованої інформації на матеріальному носії здається спірною.

Доступ сторонніх осіб до конфіденційної інформації обмежений. Це означає, що вказаний доступ можливий або тільки за згодою її власника, або за наявності прямої вказівки закону без його згоди, але з дотриманням підстав, умов та порядку її отримання та використання [171, 43].

Відомості про приватне життя, особисті, сімейні таємниці можуть бути довірені священику, лікарю, адвокату, нотаріусу без сумніву щодо їх розголошення, оскільки ці особи несуть юридичну (лікар, нотаріус), корпоративну (адвокат) або релігійну (священик) відповідальність [172, 65].

Слід зазначити, що Закон України “Про інформацію”, визнаючи відомості, що охороняються, тільки як документовану інформацію, не передбачає захисту інформації, яка є захищеною іншими законами і не має будь-якого фіксованого закріплення. Таке становище є загрозою правам людини. Таємниця слідства, нарадчої кімнати суддів, адвокатська та нотаріальна таємниця, таємниця сповіді не завжди передбачають письмове чи інше фіксування, але як конфіденційна інформація має найбільш складний захист, ніж документована інформація.

До таємної інформації належить інформація, яка містить відомості, що складають державну й іншу, передбачену законом, таємницю, розголошення якої заподіює шкоду особі, суспільству і державі.

Віднесення інформації до категорії таємних відомостей, що складають державну таємницю, і доступ до неї громадян здійснюється відповідно з Законом про інформацію.

Порядок обороту таємної інформації та її захист визначається відповідними державними органами за умови дотримання вимог, установлених цим Законом.

Порядок і терміни обнародування таємної інформації визначаються відповідним законом.

2.3.1. Забезпечення права людини на особисту таємницю. Пріоритет прав людини при збиранні та використанні інформації про громадянина

Повага до особистого життя громадянина є одним із важливих аспектів індивідуальної свободи. Це право визначає надану людині та гарантовану державою можливість контролювати інформацію про самого себе, запобігати розголошенню відомостей особистого, інтимного характеру.

Приватне життя визначається самою людиною, індивідом і передбачається, що приватне життя не може контролюватися або зазнавати будь-яке інше зовнішнє втручання. На цій підставі теорія права відокремлює такий вид конфіденційної інформації, як особиста таємниця. Законодавство не може втручатися в сферу приватного життя, воно призначено захищати таке життя від будь-якого незаконного втручання.

Особисті права характеризуються: невідчужуваністю, відсутністю економічного змісту, абсолютним характером [173, 16].

Причина спеціального відокремлення поняття “персональні дані” із загальної маси різноманітних даних пов’язана з тим, що вони є одним із найбільш важливих, делікатних та вразливих атрибутів недоторканності приватного життя людини [174, 11; 175, 54].

Право на недоторканність приватного та сімейного життя належить до основних особистих (громадянських) прав людини і громадянина, займає центральне місце серед конституційних норм, які захищають права та свободи людини і громадянина.

Стаття 32 Конституції України проголошує: “Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України”. Це означає, що особиста таємниця захищається на вищому законодавчому рівні. Тільки Конституція може встановлювати обмеження, а самі права на особисту таємницю не можуть бути обмежені й в умовах воєнного або надзвичайного стану. Крім того, законодавець передбачив і встановив межі недоторканності приватного життя, форми його охорони від незаконного вторгнення.

Під інформацією про громадян розуміються відомості про факти, події та обставини життя громадянина, які дозволяють ідентифікувати особу. Закон України визначає, що інформація про громадян – це документовані або публічно оголошені відомості про особу, надаючи роз’яснення, що основними даними про особу (персональними даними) є: національність, сімейний стан, освіта, релігійність, стан здоров’я, а також адреса, дата і місце народження [35]. Ці дані відносять до конфіденційної інформації, а тому доступ до їх отримання та використання обмежений.

Обсяг компонентів, що визначають особисті права, дуже значний. На думку Л. Красавчикової, особисте життя людини, що являє собою комплекс особистих немайнових благ і низку компонентів, складається з декількох блоків: 1) власного особистого життя, розглядуваного як індивідуальне буття особистості; 2) особистісних елементів у явищах, зв’язках і відносинах контактної зони [176, 27].

Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім’я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого і регіонального самоврядування в межах своїх повноважень.

Закон також закріплює доступ до таких джерел інформації. В Україні захист конфіденційної інформації про особу захищений конституційними нормами. “Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини”[4].

Подальший розвиток конституційна норма отримала в Законі України “Про інформацію”, де забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом [45].

Крім того, кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї, а сама інформація про особу охороняється Законом, тобто її використання можливо тільки на законних підставах і в межах, обумовлених законом.

Закон гарантує неприпустимість збору, зберігання, використання та розповсюдження інформації про приватне життя, а також інформації, що порушує особисту та сімейну таємницю, таємність листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших по-

відомлень фізичної особи без її згоди. Закон передбачає, що підставою для порушення права людини може бути лише мотивоване рішення суду.

Таким чином, демократична цивілізована держава тільки у виключних випадках, на підставі Закону та спеціального судового рішення, може порушити недоторканність приватного життя людини, ознайомитись з його переговорами або іншими повідомленнями.

Зрозуміло, що вимушена необхідність збору відомостей про приватне життя громадянина може виникнути тільки при умові боротьби зі злочинністю чи для охорони здоров'я та безпеки інших громадян.

Статтею 64 Конституції України закріплено, що будь-яке інше, крім випадків, прямо вказаних у Законі, втручання в особисту, сімейну таємницю або недоторканність приватного життя, посягання на честь, гідність та добре ім'я, не можливе також і в умовах воєнного або надзвичайного положення.

До змісту права на охорону приватного життя належить також охорона таємниці всіх елементів особистого життя приватної особи, оприлюднення яких фізична особа з будь-яких причин вважає небажаним. До таких відомостей можна віднести таємницю заповіту, усиновлення, лікарські діагнози, таємниця грошових вкладів, щоденникової інформації та інші відомості.

Принцип невтручання в особисте та сімейне життя людини передбачає кожному члену суспільства гарантовану державою можливість контролювати збір та обробку інформації про власне приватне життя. Зрозуміло, що поряд з цим, законодавство встановлює достатньо детальну регламентацію до державних органів, що мають право збирати та обробляти інформацію про громадян. Такі вимоги встановлюються в спеціальних і галузевих законах, корпоративних нормах [177]. Прикладом є Кримінально-процесуальний кодекс України, Закон України “Про адвокатуру” та інші.

Без згоди особи – збирання, зберігання, використання інформації про її приватне життя неприпустимі. Відомості про особистість, які збираються компетентними органами, повинні відповідати меті збирання та використання цих даних. Персональні дані не можуть бути використані з метою заподіяння майнової та моральної шкоди громадянину, зменшення чи обмеження реалізації прав і свобод грома-

дянина України. Обмеження прав громадян України на основі використання інформації про їх соціальне походження, расову, національну, мовну, релігійну, партійну належність чи майновий, посадовий стан заборонене та карається згідно з кримінальним чи адміністративним законодавством. Кожен має право знати: ким, коли збирається інформація про нього; ким, як і з якою метою вона буде використана.

Вимоги про дотримання конфіденційності особистої інформації ставляться до фізичних та юридичних осіб, які відповідно зі своїми повноваженнями мають інформацію про громадян. За правилом, такі особи при отриманні та використанні інформації несуть відповідальність за порушення режиму захисту відповідно до законодавства. Особисті, приватні таємниці, що довіряються представникам ряду професій для захисту прав та законних інтересів громадян, вже слід розглядати як професійну таємницю.

До таких таємниць відносять, наприклад, медичну, адвокатську таємницю, таємницю попереднього слідства, нотаріальних дій, таємницю сповіді. Суб'єкти, що за спеціальними дозволами отримують відомості про особу у вигляді професійної таємниці, несуть юридичну відповідальність за її розголошення.

Одним з найважливіших чинників забезпечення правового статусу пацієнта у медичному праві є законодавче врегулювання обігу медичної інформації. Існуюча у медичних закладах інформація про пацієнта розглядається щонайменше, з двох підстав.

По-перше, медична інформація про пацієнтів, що знаходиться у розпорядженні фахівців – медиків, є необхідною умовою прогресу медичної науки, перспективою отримання нових наукових знань, а також може бути використана для поліпшення здоров'я інших осіб.

По-друге, така інформація, безумовно, визнається конфіденційною інформацією про особу, тобто власністю окремих фізичних осіб.

Конфіденційна медична інформація з обмеженим доступом повинна зберігатися та поширюватися виключно за бажанням власника інформації відповідно до передбачених умов.

Питання про особливості правового захисту прав пацієнта на конфіденційну медичну інформацію в науковій літературі безпосередньо не поставало та обговорювалося лише у контексті інших проблем. В. А. Суховерхий, В. А. Ойзенгіхт, А. М. Савицька, М. С. Малєїн досліджують правовідносини між лікарськими устано-

вами та пацієнтами з точки зору укладення цивільно-правових договорів. Г. І. Петров розглядає дані відносини як сферу адміністративного права. Р. І. Іванова, В. А. Тарасова розглядають медичне право як підгалузь права соціального забезпечення.

Зауважимо, що захист прав людини, в тому числі права на інформацію, є основним конституційним правом. З цієї точки зору, забезпечення права людини, в тому числі на медичну інформацію, визначає як рівень демократичності самої держави, так і рівень інтеграції національного права у світове співтовариство, відповідність права міжнародно-правовим стандартам.

Конституція України закріпила право громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49). Необхідно відрізнити права та обов'язки громадян у сфері охорони здоров'я й, відповідно, обов'язки держави щодо його забезпечення, і права пацієнтів при користуванні медичною інформацією.

Розглянемо перший комплекс проблем, що пов'язаний з правовим визначенням медичної інформації. Медична інформація – це визнаний законом вид конфіденційної інформації, інформації з обмеженим доступом, яка включає будь-які документи та незафіксовану довірчу інформацію щодо діагностики, лікування чи профілактики захворювання, а також про особисте, сімейне життя або інші відомості про пацієнта, які стали відомі медичним працівникам у процесі надання медичної допомоги.

Слід визнати, що законодавча норма Закону України “Про інформацію”, яка встановлює охорону виключно документованої інформації на матеріальному носії, не забезпечує реальний захист прав людини в інформаційних відносинах [45]. Значна частина інформації про особу, яку лікар отримує безпосередньо від пацієнта, не фіксується в документах, але така інформація, за загальним правилом, необхідна для лікування і повинна охоронятися як конфіденційна.

Конфіденційна медична інформація – це відомості, що знаходяться у володінні, користуванні чи розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за бажанням останніх відповідно до передбачених ними умов. До видів конфіденційної медичної інформації слід відносити: інформацію про звернення про медичну допомогу; інформацію про встановлені діагнози; інформацію про надану медичну допомогу; інформацію про проведення медичних оглядів та

медичних обстежень; інформацію про біомедичні дослідження; інші відомості про пацієнтів, що стали відомими працівникам медичної сфери у процесі надання медичної допомоги.

Закон України “Про інформацію” наголошує, що громадяни, юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, отриманою на власні кошти чи таку, котра є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи приналежність її до категорії конфіденційної, і встановлюють для неї систему (способи) захисту [45].

В даному випадку Закон надає право власнику інформації медичного характеру самостійно приймати рішення про встановлення режиму доступу до неї. Власник, якщо він визнає інформацію, якою він володіє, інформацією з обмеженим доступом, самостійно встановлює заходи забезпечення режиму доступу, створює умови для її зберігання.

Однак виникає питання – хто саме є власником медичної інформації? За нормою Закону зрозуміло, що власником необхідно визнати фізичну особу – пацієнта, але в жодному випадку не можна пропонувати юридичній особі – лікувально-медичному закладу відмовитися від зберігання та використання медичної інформації. Особливо це стосується інформації про біомедичні дослідження, що здійснюються за згодою пацієнта, але за рахунок установи.

Визнаючи пацієнта власником медичної інформації про конкретну особу, встановлюється для компетентних медичних працівників обов’язок надавати пацієнту всю існуючу інформацію. Крім того, вважається необхідним закріпити можливість фізичної особи встановлювати бажаний режим доступу до неї сторонніх осіб. У тому числі, за законних підстав, вимагати за рішенням суду знищення будь-яких відомостей щодо інформації, за якою можна ідентифікувати конкретного громадянина.

Саме обов’язок компетентних медичних працівників і медично-лікувальних закладів надавати повну інформацію (всі відомості про особу пацієнта) закріплений у ст. 32 Конституції України, п. “е” ст. 6 та ст. 39 Закону України “Основи законодавства України про охоро-

ну здоров'я”, ч. 5 ст. 23 Закону України “Про інформацію”, рішенні Конституційного Суду України № 5–зп від 30 жовтня 1997 року.

Під “наданням повної інформації” слід розуміти всі наявні у відповідній медичній установі документальні дані, що зібрані про особу пацієнта, а також відомості про стан здоров'я, історію захворювання, можливі ризики, викликані захворюванням або пропонованим лікуванням, відомості про освіту, кваліфікацію і компетенцію практикуючого лікаря і відповідно медичного персоналу, включаючи дані про медичні послуги та їх альтернативи і про те, яким чином ними можна скористатися у лікувально-профілактичній установі, що надає допомогу пацієнту.

Кожний з нас у своєму житті неодноразово звертається до лікаря. Кожна людина має справу з інформацією, яка стосується його здоров'я. Проблемним питанням залишається право на отримання такої інформації та запобігання несанкціонованому використанню такої інформації третіми особами. Законодавство України поки що не приведене у відповідність з європейськими стандартами у галузі захисту персональних даних у зв'язку із прийняттям України до Ради Європи [178, 24].

Вітчизняним законодавством не повністю визначено режим збирання, зберігання, використання та поширення інформації, зокрема щодо психічного стану людини, її примусового огляду та лікування, не створено процедуру захисту прав особи від протизаконного втручання в її особисте життя.

Проблема встановлення пріоритету права громадянина виникає з початку доступу до інформації. Відомчі інструкції взагалі не передбачають можливості отримання медичної інформації законними представниками хворого, а надання інформації громадянину, її обсяг цілком залежить від лікаря. В той же час, будь-який чиновник має право в будь-який час не тільки вимагати від лікаря інформацію про стан здоров'я будь-якого хворого, а й “висловити” бажаний діагноз і прогноз розвитку хвороби.

Демократична цивілізована держава тільки у виключних випадках, на підставі Закону та спеціального судового рішення може порушити недоторканність приватного життя людини, в тому числі ознайомитись з його медичною інформацією. Зрозуміло, що вимушена необхідність збору відомостей про приватне життя громадяни-

на може виникнути тільки у разі боротьби зі злочинністю чи для охорони здоров'я та безпеки інших громадян.

Значні проблеми забезпечення права людини на отримання інформації про стан власного здоров'я виникають при зверненні до наркологічних установ чи установ, які визначають ступінь тяжкості тілесних ушкоджень. Сьогодні відомчі інструкції передбачають, що ні громадянин, ні його законний представник не мають права отримати документальну інформацію про існуючі в цих закладах відомості про себе, ні звернутися прямо, з метою отримання медичних висновків. Для проведення будь-яких досліджень потрібен дозвіл компетентних органів, найчастіше ними виступають органи внутрішніх справ. У той же час, будь-яка особа, що має посвідчення міліціонера, може зобов'язати медичну установу провести перевірку стану здоров'я будь-якого громадянина та отримати на руки довідку про проведене медичне обстеження. Юридична практика свідчить, що такі обстеження найчастіше проводяться за запитом інспекторів ДАІ, патрульно-постової служби. Причому документи безпосередньо отримує саме молодший склад підрозділів МВС. Найчастіше це призводить до значних процесуальних порушень дотримання прав людини, і не тільки права на отримання інформації.

За існуючими правилами при отриманні тілесних ушкоджень громадянин не може звернутися в медичні заклади для медичного огляду стану свого здоров'я. Встановлена процедура передбачає звернення до правоохоронних органів з метою отримання довідки-направлення на медичне обстеження для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень.

Така практика суперечить принципам демократії, забезпеченню права громадянина на отримання інформації про стан власного здоров'я. Якщо тілесні ушкодження нанесені працівниками правоохоронних органів, то отримати направлення до медичного закладу фактично неможливо, а, тим більше, під тиском самих правоохоронних органів, отримати повну та об'єктивну відповідь про нанесені тілесні ушкодження взагалі неможливо.

Законодавчо необхідно закріпити право пацієнта на вільне отримання медичної інформації про стан здоров'я, а також права особи на встановлення умов забезпечення режиму конфіденційності наяв-

ної інформації. Це можливо при певних правових обставинах на умовах цивільно-правового договору.

Відповідно, лікарська таємниця має розглядатися як окремий інститут медичного та інформаційного права.

Усім медичним працівникам необхідні знання медичного права, адже їх діяльність регламентується саме нормами цієї галузі права. Знання медичного та інформаційного права необхідне як медичним працівникам, так і юристам, адже у сфері надання медичної допомоги виникає значна кількість спорів, викликаних порушенням прав як пацієнтів, так і медичних працівників.

Загальновизнано, що особа має право запиту та отримання інформації про стан власного здоров'я. Але закон встановлює обмеження з цього приводу. Так, Закон України "Про психіатричну допомогу" [179] встановлює, що у випадках, коли повна інформація про стан психічного здоров'я особи може заподіяти шкоду її здоров'ю або привести до безпосередньої небезпеки для інших осіб, лікар-психіатр або комісія лікарів-психіатрів інформує законного представника особи, враховуючи особисті інтереси особи, якій надається психіатрична допомога. В інших випадках лікар-психіатр зобов'язаний пояснити в зрозумілій формі громадянину інформацію про його психічний стан здоров'я, прогноз можливого розвитку захворювання, альтернативних методах лікування. Вся інформація про стан здоров'я може надаватися самому хворому або його законним представникам, а також державним органам у випадках, передбачених законом.

Власником загальних даних медичного характеру також повинна визнаватися юридична особа. До загальних даних медичного характеру слід відносити статистичну відкриту інформацію, методики лікування, медичні дослідження, інформацію про особливості застосування медичних технологій, напрацьовані ефективні методи застосування медичних засобів та їх комбонування, інформацію про біомедичні дослідження.

Відповідно до статті 49 Конституції України державні та комунальні заклади охорони здоров'я надають ефективно і доступно для всіх громадян медичне обслуговування безоплатно. Створення інформаційної бази даних про пацієнтів та інша медична інформація фактично відбувається за рахунок державного бюджету. Комерційні медичні заклади створюють таку інформацію за власний рахунок. За

загальновизнаним правилом, фізична чи юридична особа, за рахунок якої створена інформація, визнається її власником.

Медична установа створюється з метою надання ефективного медичного обслуговування і, перш за все, зацікавлена мати найвище визнання в цій сфері. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності.

Досягнення найвищих показників залежить від багатьох факторів: використання сучасної медичної техніки та технологій лікування, розроблення та впровадження новітніх лікарських засобів, створення сучасних умов реабілітації та багато інших показників. Безумовно, це вимагає як значних капіталовкладень, так і проведення сучасних біомедичних та інших досліджень.

Найімовірнішим ефективним “розподілом” конфіденційної медичної інформації між фізичною та юридичною особою (власниками) буде розподіл за загальними правилами-принципами патентного права.

Фізична особа-пацієнт, зберігаючи права на отримання грошової винагороди при проведенні біомедичних досліджень або при загальному користуванні медичною допомогою, – повинна мати право отримувати повну, об’єктивну та достовірну інформацію та встановлювати режим доступу до інформації, яка дозволяє ідентифікувати особу. Законодавчо має бути закріплено право громадянина забороняти використання даних про себе, зберігаючи анонімність. Або, навпаки, вимагати обов’язкового використання персоніфікованої інформації про особу, що, наприклад, брала участь у біомедичних дослідженнях. Так само зберігається право пацієнта на користування псевдонімами та іншими немайновими правами.

Юридичні особи – медичні установи будь-якої форми власності – зобов’язані зберігати інформацію про особу у відповідно встановленому режимі доступу, крім загальної статистичної інформації. Вся інша медична інформація визнається власністю самої юридичної особи, на яку покладається встановлення режиму зберігання, використання, поширення конфіденційної інформації. Така інформація є перспективною для отримання нового наукового знання, яке буде використовуватися для прогресу медичної науки та поліпшення якості надання медичної допомоги іншим особам. Режим доступу до такої інформації повинен встановлюватися як режим обмежено оборотоздатної інформації [180, 24].

Законодавче врегулювання права власності на медичну конфіденційну інформацію надасть змогу здійснювати ефективний захист прав пацієнтів на охорону персональних даних та прав медичних установ на охорону накопиченої інтелектуальної власності.

Таємниця попереднього слідства та таємниця судді полягає в тому, що, завдяки своїй професії, вказані державні службовці мають доступ до будь-якої конфіденційної інформації, особливо, що стосується відомостей про громадян. Також ці відомості стають предметом обговорення в закритих судових засіданнях.

Судді, як і працівники правоохоронних органів, зобов'язані зберігати професійну таємницю відносно конфіденційної інформації та відомостей, які вони отримали під час виконання службових обов'язків, а також їх не можна примушувати давати свідчення з цих питань.

Під час досудового слідства можуть виникати випадки, коли потрібно захистити свідків – учасників кримінального процесу. Нерозголошення відомостей про особу, яка взята під захист, може забезпечуватися шляхом обмеження відомостей про неї в матеріалах перевірок, а також у протоколах слідчих дій та в судових засіданнях.

Орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя, суд, які прийняли рішення про застосування заходів безпеки, виносять мотивовану постанову, що вказує про зміну прізвища, імені особи, яка знаходиться під захистом, на псевдонім. В такому випадку, тільки компетентні органи мають знати про дійсні відомості про особу, які зберігаються окремо в компетентних державних органах, де знаходиться провадження по справі, і які до матеріалів справи не додаються. Таким чином, встановлюючи відомості про особу, які стають інформацією з обмеженим доступом, забезпечується пріоритет прав людини та її безпека в кримінальному судочинстві.

Потрібно вказати, що будь-яка діяльність недержавних організацій та приватних осіб, що пов'язана з обробкою та наданням персональних даних, підлягає обов'язковому державному ліцензуванню діяльності. Неправомірність діяльності органів державної влади, недержавних організацій або приватних осіб може бути встановлена судом.

В теорії та юридичній практиці відокремлюють особливу сферу, що стосується інформації про громадян. За правилом, таємність листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших

повідомлень є розвитком однієї з основних гарантій права на охорону приватного та ділового життя. Це право передбачено не тільки міжнародними нормами, але й закріплено майже у всіх сучасних демократичних конституціях. Конституція України також вміщує окрему статтю, яка присвячена зберіганню особистої таємниці. Крім загального декларування, що “кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції”, конституційна норма чітко визначає умови, за яких, і тільки за яких можливо порушити невід’ємне право громадянина. Це:

- з метою запобігти злочинів чи з’ясувати істину під час розслідування кримінальної справи;
- якщо органи попереднього слідства нададуть ґрунтовні докази, що отримати іншими способами інформацію неможливо;
- як виняток, порушення основного права людини можливо лише за рішенням суду;
- додатково встановлюється, що вся інформація, яка отримана за допомогою порушення права людини на конфіденційну таємницю, не може бути оприлюднена чи надаватися третім особам.

Встановлення арешту на кореспонденцію та її виїмка в поштово-телеграфних установах виконуються тільки в жорстко встановленій процесуальній процедурі, згідно з кримінально-процесуальним законом, а також згідно з вимогами Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” [181].

При незаконному порушенні таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції встановлюється кримінальна відповідальність, до якої притягуються всі посадові особи, в тому числі службовці поштово-телеграфного зв’язку, а також громадяни. Під порушенням конституційного права слід розуміти розголошення відомостей третім особам, які не мають прямого законного доступу до конфіденційної інформації. В даному випадку потрібно вказати, хто має законний доступ до конфіденційної інформації про громадянина.

Одним із суб’єктів доступу до персональних даних є держава в особі її компетентних органів, яким потрібна інформація про громадян для проведення розслідувань та інших, передбачених Законом, дій.

Іншим суб'єктом доступу до інформації про громадянина (персональним даним) є самі особи, інформація про яких є конфіденційною. Тобто, передбачається, що громадянин має доступ до всієї інформації, яка існує в державних органах про себе. Так, стаття 32 Конституції України гарантує, що кожний громадянин має право ознайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Тобто, Основний Закон дає гарантію на доступ кожного до інформації про себе. Але деяка невизначеність стосовно “іншої захищеної законом таємниці” надає право широкого тлумачення з боку органів державної влади. Наприклад, дуже складно на практиці вимагати ознайомлення з документованою інформацією про громадянина, яка знаходиться в органах прокуратури або органах внутрішніх справ. Наприклад, при розгляді в суді клопотання про порушення прав людини на інформацію – ненадання потрібної інформації, використовуючи відомчі інструкції, прокуратура пояснює, що існуючі в органах внутрішніх справ відомості про особу, які виправдовують її, не можуть бути їй надані. Відомча інструкція передбачає ознайомлення з такими матеріалами або працівників міліції, або пред'явлення за вимогою суду лише підготовлених правоохоронними органами довідок про наявність інформації. В даному випадку грубо порушується право людини на отримання інформації. Складається абсурдна, ситуація при якій будь-яка особа, що має посвідчення міліціонера, може ознайомитись з інформацією, яка містить конфіденційну інформацію, в той час ні зацікавлена особа, ні його законні представники не мають доступу до зібраної органами державної влади інформації про громадянина. Тому потрібні додаткові гарантії виконання приписів Конституції.

Закон України “Про інформацію” встановлює, що громадяни мають право знати в період збирання інформації, які відомості про них, з якою метою збираються, ким, як та з якою метою будуть використані, мають право доступу до інформації про себе, спростовувати недостовірну інформацію, її повноту, доцільність [45]. Державні органи та організації, органи місцевого та регіонального самоврядування, інформаційні системи яких містять інформацію про громадян, повинні надавати її без перешкод, безоплатно, без затримок за вимогою

осіб, яких вона стосується, крім випадків, передбачених законом, а також здійснювати заходи для захисту інформації від несанкціонованого доступу до неї. У випадках порушення прав громадян на конфіденційність інформації Закон гарантує захист громадян шляхом відшкодування заподіяної майнової та моральної шкоди при використанні такої інформації.

Положенням, яке забезпечує пріоритет громадян у праві на конфіденційну інформацію, закріплюється обов'язок всіх організацій, що збирають інформацію, перед початком роботи з конфіденційною інформацією здійснювати, у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, державну реєстрацію відповідних баз даних.

Крім того, необхідна кількість даних про громадян, яку можна отримати законним шляхом, повинна бути максимально обмежена та може використовуватися тільки для законно встановленої мети.

Незаконна відмова в доступі до конфіденційної інформації, її приховування або незаконне збирання, зберігання, використання, розповсюдження інформації можуть бути оскаржені через судові органи влади. Це положення дуже важливе, а реалізація норми потребує деякого спрощення.

Юридична практика зазначає [Див. додаток В; 182, 13–14], що значно зросла кількість звернень до судових органів з приводу порушень права громадянина на інформацію. Такі звернення відбуваються з приводу неправомірної відмови в доступі до персональних даних, що зібрані компетентними органами державної влади, а також неправомірного розголошення інформації про приватне життя громадянина, в тому числі викривлення такої інформації, наприклад, журналістами, засобами масової інформації.

Конституція України передбачає, що кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [4].

Ця конституційна норма має свій розвиток у Законі України “Про інформацію”, де гарантується заборона доступу сторонніх осіб до відомостей про іншу особу, зібраних відповідно до чинного законодавства державними органами, організаціями, посадовими особами [35].

Якщо мало місце незаконне розголошення відомостей про приватне життя без попередньої згоди, то, в таких випадках, громадянин має обґрунтований привід для звернення в судові органи з позовом про захист честі та гідності, а також права на відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Стаття 3 Закону України “Про друковані засоби масової інформації” встановлює принцип неприпустимості зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації, який передбачає заборону використання друкованих засобів масової інформації з метою втручання в особисте життя громадян [60].

Відсутність єдиного тлумачення доступності конфіденційної інформації стала приводом для відкриття конституційного провадження в Конституційному Суді України. Зміст рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України “Про інформацію” та статті 12 Закону України “Про прокуратуру” (справа К. Г. Устименко) від 30 жовтня 1997 року полягає у віднесенні особистих (персональних) відомостей до конфіденційної інформації. Конституційний Суд України визнав неконституційним не тільки збирання відомостей, а також зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, прямо передбачених Законом [183].

Також потрібно зазначити, що персональні дані стають тільки тоді конфіденційними, коли особа сама встановить їх конфіденційність, тобто режим доступу до якої обмежено. Це виникає, виходячи зі змісту ч. 4 ст. 32 Конституції України, яка гарантує кожному право вимагати вилучення із баз даних, що зберігаються в органах державної влади, організаціях, установах, будь-якої інформації.

Потрібно зауважити, що саме Конституція України передбачає право кожного громадянина ознайомитися з інформацією про себе, існуючу в органах владних структур, і, відповідно, обов’язок державних органів не тільки надавати безоплатно і безперешкодно всю інформацію, але також знищувати недостовірну інформацію. Наявність такої новели в чинному законодавстві може не тільки забезпечити законні інтереси громадянина, а й встановити дійсний пріоритет громадянина над державою та відповідними державними органами влади.

Все ж потрібно визнати, що наявність прямих конституційних приписів, рішення Конституційного Суду України самі по собі не забезпечили наявність чіткої процедури в законодавстві та судової практики з приводу захисту прав громадян і встановлення пріоритету прав людини при захисті інформації, що містить особисті (персональні дані) та відноситься до конфіденційної інформації. Законодавство та судова практика ще не виробили об'єктивних критеріїв для юридичної оцінки правомірності чи неправомірності втручання державних органів, засобів масової інформації або інших громадян у приватне (особисте) життя.

Дійовим рішенням у даному питанні було б створення незалежної посади омбудсмена при обласних Радах народних депутатів. Ця посада повинна фінансуватися окремою графою з державного бюджету, але підпорядковуватися тільки органам місцевого самоврядування, фактично, громадам. На таку посаду мають обиратися тільки особи, які мають вищу юридичну освіту та стаж роботи в правозахисній (не плутати з правоохоронною) діяльності. Номінально такі омбудсмени повинні співпрацювати з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, тобто отримувати від державного омбудсмена правову, організаційну та іншу допомогу.

Окремим питанням, яке забезпечує право громадянина на приватне життя, є обов'язок і можливості захисту конфіденційної інформації про громадян, які займають державні посади.

Як і будь-який громадянин, чиновник також має право на приватне життя та захист інформації про сімейне та інтимне життя. Однак це питання потрібно розглядати і з боку можливості контролю громадян за діяльністю органів державної влади.

Цікавим є практика, що закріплена в США та деяких європейських країнах. Громадянин, який вступає на державну службу, зобов'язаний надати письмову згоду про можливість прослуховування всіх його телефонних розмов, поштових повідомлень при виконанні службових обов'язків від імені народу, а також оприлюднення своїх доходів і прибутків своєї сім'ї під час роботи в державних установах.

Іншими словами, обійнявши посаду чи ставши політичним діячем, така особа свідомо йде на те, щоб зняти з себе частину захисту і бути більш прозорим і відкритим для критичних висловлювань, у тому числі з боку преси [184, 151].

Таким чином, фактично зберігаючи основні сімейні та інтимні таємниці, особа, набуваючи певного державного статусу, самостійно відмовляється від деяких особистих інформаційних таємниць. В умовах демократії, побудови правової держави такі заходи необхідні, оскільки надають особливу важливість виконанню державних функцій від імені народу, забезпечують дисциплінованість державних службовців, підвищують довіру населення до органів державної влади.

Застосовуючи положення ст. 10 Конвенції про захист прав та основних свобод людини у справах “Нікула проти Фінляндії”, “Яновський проти Польщі” та ін., Європейський Суд дійшов висновку, що межі допустимої інформації щодо посадових і службових осіб можуть бути ширшими порівняно з межами такої ж інформації щодо звичайних громадян [89, 121, 123–125].

У перехідний період, коли в Україні процеси демократії тільки набувають початкового вигляду демократичної держави, можна встановити додаткову гарантію. Такою гарантією може стати звернення державних службовців до суду про визнання окремих відомостей про особу, в тому числі про стан фінансових справ до вступу на державну посаду, конфіденційною інформацією. Після судової перевірки на відсутність криміналу, запитувана інформація може бути визнана судом конфіденційною і тим самим будь-які треті особи, в тому числі журналісти, не зможуть порушити право громадянина – службовця на захист конфіденційної інформації.

Вивчаючи найбільш складні питання в інституті захисту особистих даних, можна дійти наступних наукових висновків:

- законодавчого врегулювання потребує визначення “службової таємниці”, оскільки це поняття повинно розрізняти як особливий захист інформації, що надається окремим фахівцям;
- окремою законодавчою нормою необхідно встановити всі умови для визначеного кола осіб про можливість отримання конфіденційної інформації;
- для реального забезпечення права людини на інформацію використовувати наукові вимоги забезпечення доступу до медичної інформації;
- потребує спрощення існуюча процедура оскарження незаконної відмови від доступу до інформації про особу, в тому числі для забезпечення пріоритету прав людини в інформаційній

сфері доцільним буде створення посади омбудсмена при обласних Радах;

- необхідно законодавчо встановити окремий режим для інформації про особу державних службовців і керівників місцевого самоврядування під час їх перебування на посаді.

Встановлення в новому інформаційному кодексі таких норм запобігло б створенню ситуацій, за яких завдається значна шкода авторитету України на світовому рівні.

2.3.2. Основні положення інформаційно-правових відносин в інституті комерційної таємниці

В інформаційному суспільстві змінюється не тільки виробництво, але й весь склад життя, система цінностей. Зростає значущість культурного відпочинку по відношенню до матеріальних цінностей. В порівнянні з індустріальним суспільством, де все спрямовано на виробництво та вживання товарів, в інформаційному суспільстві виробляється та споживається інтелект, знання, що обов'язково призведе к збільшенню частки розумової праці. Від людини буде вимагатися здатність к творчості, зросте попит на знання, а тому і культуру.

Матеріальною та технічною базою інформаційного суспільства постануть різного виміру та роду системи на ґрунті комп'ютерної техніки та комп'ютерного "павутиння", інформаційної технології, телекомунікаційного зв'язку. В свій час буде створена комп'ютеризація всього світового простору та інформаційна спільнота людей, що мешкають в електронних будинках і квартирах. Виробнича діяльність головним чином буде пов'язана з переробкою інформації, а матеріальне виробництво та виробництво енергії цілком буде покладено на машини.

У деяких країнах встановлюється промислова та комерційна таємниця. До промислових таємниць належить інформація винятково технічного характеру, яка має потенційну можливість охорони нормами промислової власності, а до комерційних таємниць: способи організації продажу виробів, методи розповсюдження продукції, форми та зміст контрактів, розклад ділових зустрічей, склад ділових партнерів, умови торгівельних угод, стратегія рекламної компанії,

списки постачальників і клієнтів, а також інші відомості конфіденційного характеру [185, 26].

Згідно з пунктом 1 статті 30 Закону України “Про підприємства в Україні” “під комерційною таємницею маються на увазі відомості, пов’язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю підприємства, що не є державною таємницею, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам. Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, порядок їх захисту визначаються керівником підприємства” [186].

Комерційна таємниця являє собою визначену сукупність відомостей, знань про діяльність у сфері обороту капіталу, тим самим означений вид інформаційних ресурсів.

Комерційна таємниця визначається як конфіденційна інформація, що дозволяє її власнику при існуючих чи можливих обставинах збільшити прибутки, запобігти невиправданим витратам, зберігати положення на ринку товарів, робіт, послуг або отримати іншу комерційну вигоду. Тому можна зазначити умови існування комерційної інформації:

- інформація повинна мати дійсну або потенційну комерційну цінність;
- до комерційної інформації не існує вільного доступу;
- власник інформації застосовує заходи щодо охорони комерційної інформації;
- інформація не підпадає під перелік відомостей, доступ до яких не може бути обмеженим [187, 5].

Поряд з терміном “комерційна таємниця” в законодавстві та в практиці широко використовуються такі терміни, як “таємниця виробництва”, “ноу-хау”, “торгівельні секрети” та інші. Хоча кожний з термінів має тільки йому притаманний зміст і застосовується, за звичаєм, у конкретній ситуації, всі ці терміни визначають за своєю сутністю окремі відомості про службову та комерційну діяльність, розголошення якої має чітко визначену вартість.

Як зауважив А. П. Сергєєв, хоча в законодавстві зарубіжних країн найчастіше зустрічається термін “Trade secrets” або торговельний секрет, важливо не те, яку назву має інформація, що охороняється законом від несанкціонованого доступу третіх осіб, а те, яким вимо-

гам повинна відповідати така інформація [188, 344]. Найчастіше законодавство зарубіжних країн визначає комерційну таємницю як інформацію, що має реальну або потенційну комерційну цінність завдяки її невідомості для третіх осіб, а також до якої не існує вільного доступу на законних підставах, та по відношенню до якої власник інформації застосовує заходи охорони її конфіденційності.

Таким чином, встановлюється право монопольного володіння та користування комерційною чи службовою інформацією, що визначає право особи, яка володіє інформацією, зберігати її в таємниці, а також одночасно вимагає від третіх осіб утримуватися від несанкціонованого отримання цієї інформації. Правовий режим, що створюється інститутом комерційної таємниці, визначає виключне суб'єктивне право на комерційну інформацію.

Юридичне значення ознак комерційної таємниці полягає в: 1) установленні її правової природи, 2) виявленні місця комерційної таємниці в системі об'єктивних цивільних прав, 3) встановленні юридичних фактів, необхідних для виникнення зміни та припинення правовідносин з приводу комерційної таємниці і 4) визначенні строків правової охорони комерційної таємниці [189, 57].

Під поняттям комерційної інформації чи комерційної таємниці можуть розумітися будь-які різноманітні відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, адресно-реквізитні дані про підприємства та їх відповідальних працівників, управління, фінансування, дані про напрямки діяльності, асортимент виготовленої продукції, ціни та ін. При цьому комерційною таємницею можуть бути оголошені відомості, які мають ознаки патентоспроможного винаходу, який правовласник з будь-яких причин не бажає оприлюднювати та патентувати.

Разом з тим, можливості підприємців щодо віднесення інформації до комерційної таємниці не безмежні. Комерційна інформація може встановлюватися власником, з урахуванням вимог, які регулюються Урядом. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року № 611 “Про перелік відомостей, що не можуть складати комерційну таємницю” [190], до комерційної таємниці не можуть входити: установчі документи; документи, що надають право займатися підприємницькою діяльністю; відомості за встановленими формами звітності про фінансово-господарську діяльність; відомос-

ті, що потрібні для перевірки правильності обчислювання та сплати податків та інших обов'язкових платежів; документи про платоспроможність; відомості про чисельність, склад працівників, їх заробітна платня та умови праці; документи про сплату податків та інших обов'язкових платежів; відомості про забруднення навколишнього природного середовища; недотримання безпечних умов праці; реалізації продукції, що завдає шкоду здоров'ю населення; відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, організаціях, об'єднаннях та ін., які займаються підприємницькою діяльністю.

Відомості, що визначені в Постанові Кабінету Міністрів України, підприємства зобов'язані надавати державним органам виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним особам, відповідно до поточного законодавства.

Джерелами комерційної інформації є як державні, так і недержавні організації, що виступають зацікавленими суб'єктами в ринкових відносинах – реклама продукції, власних можливостей, знаходження партнерів. Більшість комерційної інформації, що з'являється на інформаційному ринку, являє вторинну переробку інформації, що збирається різними державними установами, які, за звичаєм, відповідають за реєстрацію, ліцензування чи/або перевірку різноманітних аспектів діяльності підприємств і організацій різних форм власності. Головним чинником, який визначає товарну цінність інформації, є її повнота та точність, особливо адекватність виникаючим змінам даних.

Потрібно визначити, яку інформацію слід розуміти як комерційну або службову таємницю. Для цього назвемо головні ознаки визначення “комерційна таємниця”:

- інформація повинна мати реальну або потенційну комерційну цінність завдяки її невідомості третім особам; фактично, потрібне існування певного кола осіб, для яких отримання цієї інформації являло б визначену цінність, причому ця цінність має прояв в комерції, а не для особистої, наукової, соціологічної, статистичної чи іншої мети;
- до інформації, яка встановлена як комерційна таємниця, не існує вільного доступу на підставі закону, що передбачає можливість доступу до інформації тільки на підставі договору або для державних органів на підставі Закону;

- власник інформації самостійно встановлює заходи з метою охорони та зберігання конфіденційності інформації, тобто достатньо, щоб власник інформації здійснив заходи щодо обмеження доступу до інформації, а у випадках відкриття доступу для окремих суб'єктів (наприклад, для працівників) чітко встановлював заборону подальшого поширення інформації без власної згоди. До заходів з охорони інформації відносять різноманітні заходи технічного, організаційного та юридичного характеру, які спрямовані на неможливість несанкціонованого доступу до інформації третіх осіб.

Для того, щоб встановити можливість захисту або режим доступу, власник службової чи комерційної таємниці повинен прямо визначити, яку інформацію він розглядає як комерційну таємницю. Таке встановлюється письмово та оприлюднюється серед зацікавлених осіб, а для працівників на виробництві можливо під підпис. У цьому випадку працівники зобов'язані зберігати в таємниці названу інформацію, а розголошення такої інформації з боку працівника є підставою для його притягнення до дисциплінарної (в тому числі звільнення з роботи) або юридичної (цивільно-правової) відповідальності [113, 225].

У повсякденному житті комерційна таємниця завжди виступає у формі комерційних секретів. Оскільки будь-яка таємниця є секрет, але не всякий секрет є таємниця.

Таємність в умовах ринкового господарювання захищає виробника від несумлінної конкуренції, до якої відносяться різні протиправні дії у вигляді схованого використання торгівельної марки, підробки продукції конкурента, облудної реклами, підкупу, шантажу і т. ін. Не останнє місце в цьому ряді займає промислове шпигунство.

Сьогодні стало майже масовим явищем безсоромне запозичення інтелектуальної і промислової власності: співробітники підприємств, установ чи організацій одночасно є членами кооперативу, малих чи підприємств спільних підприємств, використовують методики, програми і технології, розроблені на вітчизняних підприємствах і які є їх інтелектуальним капіталом. Західні партнери прагнуть незаконними шляхами отримати закриту інформацію, що являє для них економічний інтерес. Тому забезпечення економічної безпеки підприємства,

фірми і будь-якої іншої форми господарювання в умовах ринкової економіки вимагає захисту комерційної таємниці.

В США, Німеччині, КНР, Японії та інших країнах світу захист комерційної таємниці забезпечується системою промислової таємності, що базується на відповідній правовій базі. При цьому основну роль у забезпеченні її збереження відіграють самі фірми, а не державні органи. Відповідно, комерційну таємницю складає інформація, що:

- має самостійну економічну вартість завдяки тому, що не є загальновідомою і доступною людям, які можуть використовувати її в комерційних цілях;
- є об'єктом розумних зусиль по захисту;

Зрозуміло, якщо щось назване комерційною таємницею, то це дійсно повинно нею бути, що буває непросто довести юридично. Тому рекомендується:

- вказати цінність інформації (які засоби витрачені на одержання інформації і в що обійдеться Вам її несанкціоноване оприлюднення);
- назвати, які заходи захисту даного секрету здійснено.

У Німеччині діє закон про несумлінну конкуренцію, в якому виділяються два види таємниць – виробнича і комерційна. Даний закон встановлює кримінальну відповідальність до 3 років тюремного ув'язнення за повідомлення комерційної чи виробничої таємниці стороннім особам, а також її вивідування. До виробничої таємниці в Німеччині відносяться відомості організаційного і технічного характеру, що стосуються способу виробництва, технології, організації праці, а також технічного відкриття, винаходи або відомості про характер і цілі дослідницьких робіт і т. ін.

Комерційною таємницею, на відміну від виробничої, є відомості, що стосуються торгових відносин фірм: організація і розмір обороту, стан ринків збуту, відомості про постачальників і споживачів, відомості про банківські операції.

Держрада КНР у 1988 році затвердила положення про комерційні служби безпеки, що не входять у структуру державних правоохоронних органів. Комерційні служби безпеки є госпрозрахунковими організаціями і виконують визначені види робіт і послуг відповідно до контрактів, що укладаються з держустановами, кооперативами,

приватними підприємствами, а також підприємствами, заснованими на змішаному китайському й іноземному капіталах. Рішення про те, які секрети необхідно захищати, на кожному підприємстві, у кожній організації приймається на основі домовленості й будується на економічному розрахунку.

В Японії немає ні законів, ні яких-небудь інших нормативних актів, що передбачають відповідальність за розголошення комерційної таємниці. Там ця необхідність зважується в такий спосіб: на департаменти кадрів, що є в кожній японській фірмі, покладається контроль за неухильним дотриманням режиму таємності, що ґрунтується на кодексі поведіння службовців. У ньому містяться положення, що забороняють:

- передавати стороннім особам відомості, що містять комерційну таємницю;
- укладати угоди, що можуть підірвати довіру до компанії з боку клієнтів;
- влаштовуватися без дозволу керівництва на роботу за сумісництвом;
- навмисне завдавати економічної шкоди;
- давати та одержувати хабарі.

Слід зазначити, що японський бізнес менше всього страждає від витоку інформації. Це пов'язано з властивою цій країні системою “довічного наймання” і вихованням у співробітників почуття патерналізму, коли вони вважають себе членами однієї родини.

Поняття “комерційна таємниця” з'явилося в нашому законодавстві 12 червня 1990 року, коли був прийнятий Закон “Про підприємства і підприємницьку діяльність”. Свій подальший розвиток “комерційна таємниця” отримала в новому Цивільному кодексі України, у ст. 505 якого визнається, що комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність і була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за виня-

тком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці [121].

Розголошення комерційної таємниці може погіршити економічне становище підприємства чи фірми. Щоб цього не відбулося, варто перевести таку інформацію в розряд охоронюваної. У нас це робиться наказом керівника фірми, в якому перелічуються відомості, що відносяться до комерційної таємниці. Однак він не вправі віднести до неї відомості, що підпадають під категорію державної таємниці, тому що вони мають свій, спеціальний режим охорони. Крім того, в силу прямої вказівки закону, керівник фірми не може віднести до комерційної таємниці відомості про види діяльності фірми, оскільки це може призвести до приховання відомостей про забруднення навколишнього середовища та іншої негативної діяльності, здатної завдати шкоди суспільству.

Методика віднесення тих чи інших відомостей до комерційної таємниці в нашій країні ще не розроблена, тому, спираючись на досвід закордонних країн, обмежимося лише деякими рекомендаціями.

При засекречуванні інформації треба виходити з принципу економічної вигоди і безпеки фірми. Причому, проголошуючи ту чи іншу інформацію комерційною таємницею, важливо дотриматися “золотої середини”. Надмірне засекречування діяльності фірми може обернутись втратою прибутків, тому що умови ринку вимагають широкої реклами виробленої продукції і послуг. Ті ж результати може викликати зневажливе відношення до комерційної таємниці, тому що ринок – це завжди конкуренція.

Інформація типу “ноу-хау”, безумовно, повинна бути віднесена до розряду комерційної таємниці. Її треба охороняти і від власного персоналу, тому що завжди існує небезпека, що той чи інший співробітник звільниться і влаштується на роботу в конкуруючу фірму. Відомості ж, якими він володіє, не можуть бути в нього вилучені.

За кордоном існує практика підписання зі співробітником угоди, за якою йому після звільнення забороняється працювати в конкуруючій фірмі. Правда, такого роду угоди діють лише протягом визначеного терміну після розірвання договору про найм. Крім того, під час дії подібного обмеження цій особі повинна виплачуватися винагорода. У нашій практиці такі угоди поки невідомі.

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, варто помітити, що при нинішній скрутній ситуації в Україні при становленні ринкової економіки проблема захисту комерційної інформації буде поставати все гостріше і гостріше. Для нашої країни, яка має величезний інтелектуальний потенціал, це є особливо актуальним. У сучасних умовах охорона комерційної таємниці – важливе завдання для підприємців.

Власниками комерційної таємниці можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Але громадяни, які виступають у цивільному обороті споживачами або в своєму звичайному статусі, рівно як і громадяни, що займаються підприємством з порушенням установленого нормативного порядку, правом на охорону комерційної таємниці не можуть користуватися. Серед юридичних осіб власниками комерційної таємниці виступають всі комерційні організації, підприємства, що пов'язані з обігом фінансових та виробничих фондів. Некомерційні організації також можуть бути визнані власниками комерційної таємниці, якщо вони мають відомості, що відносяться до дозволеної підприємницької діяльності.

Фізична особа, яка не має статусу індивідуального підприємця, не може бути власником службової або комерційної таємниці. Виключення складають випадки ліцензування окремих видів приватної діяльності, наприклад, для проведення досліджень нового виду рослин, знайдених самотійно, на приватизованих земельних ділянках.

Іноземці та юридичні особи мають право на службову та комерційну таємницю нарівні з українськими громадянами.

Сутність права на комерційну таємницю полягає в забезпеченні власнику інформації можливості робити таку інформацію таємною від широкого загалу та вимагати, щоб треті особи утримувалися від використання протизаконних методів отримання вказаної інформації.

Суттєвим у правовій нормі є закріплення положення, що при отриманні комерційної інформації третьою зацікавленою особою законним шляхом, у тому числі без санкції власника, наприклад, у зв'язку з будь-якою помилкою останнього, порушення права на комерційну інформацію не вважається.

Загальноновизнано, що до незаконних методів отримання інформації відносять промислове шпигунство, підкуп працівників власника комерційної таємниці, проникнення в приміщення, прослуховування засобів зв'язку, перлюстрація кореспонденції та інші.

Більшість згаданих методів заборонені спеціальним законодавством та утворюють склад адміністративних і кримінальних правопорушень. На думку А. П. Сергєєва, коли немає прямої вказівки на склад адміністративного чи кримінального правопорушення, потрібно виходити зі змісту правил, що забороняють несумлінну конкуренцію [188, 498].

Суб'єкти, які мають у розпорядженні комерційну таємницю, можуть зберігати її тільки в установлених межах, а також у передбачених законом випадках зобов'язані розкривати конфіденційність інформації на вимогу компетентних державних органів і посадових осіб. Наприклад, таким правом на отримання інформації, в тому числі такої, яка вміщує комерційну таємницю, користуються слідчі органи в зв'язку з розслідуванням кримінальних справ, що знаходяться в їх провадженні. Але в даному випадку, при отриманні від власника інформації, яка вміщує комерційну таємницю, відповідні державні органи та посадові особи зобов'язані не розголошувати секрети третім особам, або самостійно користуватися перевагами, які надає вказана інформація.

Важливим є питання захисту комерційної таємниці від несанкціонованого доступу та неправомірного використання.

Захист права на комерційну таємницю здійснюється практично лише за допомогою юридичної норми, сутність якої полягає в зверненні за допомогою до компетентних державних органів. Самозахист порушених прав, при умові, якщо цей захист не перетворюється на самоправство, в сфері захисту інформації зводиться до можливості самостійної нейтралізації та виведення з ладу технічних засобів, що незаконно встановлюються третіми особами з метою несанкціонованого отримання інформації (комерційного шпигунства), а також прийняття заходів з дезінформації осіб, які незаконно отримують комерційну інформацію з метою зменшення можливої шкоди при її розповсюдженні. Крім зазначених, власник інформації може застосовувати дисциплінарні санкції по відношенню до працівників, які порушують встановлений власником режим доступу до конфіденційної інформації, або санкції цивільно-майнового характеру по відношенню до агентів з господарських питань, за умовою наявності відповідних положень в угодах.

При захисті комерційної інформації в судових органах на особу, яка отримала інформацію за допомогою незаконних методів, може

бути накладено обов'язок повернути отриману технічну документацію або знищити матеріальні носії інформації, а також може бути заборонено використовувати отриману інформацію у власному виробництві, в тому числі поширювати таку інформацію серед третіх осіб.

Власник конфіденційної інформації може вимагати в судових органах влади визнання недійсними актів державних органів виконавчої влади або місцевого самоврядування, якими йому передбачалось розкрити таємність комерційної інформації, якщо він ґрунтовно вважає, що дії відповідного державного органа виходять за межі компетенції останнього, а також не викликані необхідністю чи іншим чином суперечать закону.

Якщо порушенням права на комерційну таємницю її власнику заподіяні збитки, то особа, що без санкції, незаконними засобами отримала комерційну інформацію, повинна ці збитки відшкодувати. Такий самий обов'язок може покладатися на працівників, які передавали комерційну таємницю третім особам усупереч трудовому договору, в тому числі, контракту, а також на контрагентів, які зробили це всупереч цивільно-правовому договору.

Держава приділяє достатньо уваги збереженню комерційної таємниці, передбачаючи, що неправомірне отримання і використання у своїй діяльності чужих наукових здобутків, технологій, управлінських рішень та схем, іншої інформації, що є комерційною таємницею, має наслідком отримання безпідставних переваг підприємством, організацією, установою чи підприємцем, які отримали цю інформацію, веде до знищення стимулів для розвитку і вдосконалення форм і способів економічної діяльності.

Серед видів юридичної відповідальності, за незаконні дії проти власників комерційної інформації, передбачено кримінальну відповідальність. У Кримінальному кодексі України злочином визнається незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю – ст. 231, а також розголошення комерційної таємниці – ст. 232 КК України. Однак потрібно зауважити, що кримінальні норми передбачають доведення умисного використання комерційної таємниці, яка завдає істотної шкоди власнику, а також, якщо відбулося умисне розголошення комерційної таємниці без згоди його власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю – потрібно

доводити, що воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів. Тобто, в юридичній практиці дуже складно довести, що дії службовця мали корисливий або інший особистий мотив. Адже й у випадках скоєння порушень з боку державних службовців, які нанесли істотної матеріальної шкоди власнику комерційної таємниці, вимоги про відшкодування шкоди повинні бути спрямовані безпосередньо організації, де працює службовець, або, взагалі, державі.

Важливість законодавчого врегулювання механізмів, які б забезпечили захист інформації від втрати, є найголовнішим для всього світового суспільства.

Глобалізація ділової активності, приватизаційні процеси в національній економіці та зменшення втручання держави в діяльність фінансових ринків призвели до формування окремої сфери ділової інформації, розвиток якої неухильно зростає. Ділова комерційна інформація стає життєво важливим ресурсом розвитку виробництва в умовах поширення ринкових відносин, а тим самим потребує скорішого детального законодавчого регулювання.

Коло питань, яке повинно вирішуватись, значне – від простої інформації про товари та ціни для дослідження ринку до надання адресно-реквізитних даних контрагентів, без якого контакти між покупцями та продавцями неможливий, складання угод під сумнівом. Якість супутньої послуги визначає успіхи в цьому секторі інформаційного ринку. Встановлення пріоритету прав людини в отриманні інформації по комерційним пропозиціям залежить від відповідних служб, які, надаючи достовірну та своєчасну інформацію, отримують кредит довіри споживача інформації. Як правило, така інформація не відноситься до інформації з обмеженим доступом, і єдиною проблемою постає встановлення відповідальності відповідних служб, які, з будь-яких причин, надають громадянам недостовірну або неповну інформацію.

В ринкових умовах користувачу потрібна не метаінформація, яка вказує – де і яким чином користувач сам може знайти та зібрати необхідні йому дані, а інформація (в тому числі оплатна), зібрана та перероблена виконавцем.

Складність проблеми визначається тим, що сама інформаційна діяльність в ринкових умовах має подвійний прояв. З одного боку, виробники, особливо великі компанії та корпорації, набувають ста-

тусу постачальників інформаційних продуктів та послуг. Кожний з постачальників намагається створити власний внутрішній ринок (базу) інформаційного продукту, що призводить не тільки до конкуренції між виробниками, а й до суперечливої організації відносин між суб'єктами інформаційної діяльності. З іншого боку, встановлення пріоритету прав людини вимагає від власника інформаційних ресурсів надання інформаційних послуг у повному обсязі, наявність точної, всебічної інформації та за цінами, які влаштовують споживача. Власники інформаційних ресурсів самі встановлюють систему оцінювання інформаційного продукту, тарифи їх реалізації, враховуючи поміркованість оплатних послуг для підтримки попиту на інформаційний товар.

Формування в Україні ринку інформаційних продуктів і послуг вимагає усвідомлення світового досвіду та створення системи законодавчих важелів регулювання інформаційних відносин, організації цивілізованого інформаційного ринку.

Згідно із Законом України “Про інформацію” одним із головних напрямів державної інформаційної політики є створення системи безпеки інформації, основна мета якої – зменшення ризику, пов'язаного з можливістю заподіяння шкоди власникам інформації (державі, юридичним та фізичним особам) [191, 63].

Зрозуміло, що за структурно-функціональним аналізом потрібно встановити співвідношення категорій захисту права людини на комерційну інформацію, захист виробників виробничої інформації та захист державного економічного суверенітету.

2.3.3. Загальні правила встановлення та зберігання банківської таємниці

В умовах розвитку ринкових відносин, побудови цивілізованого суспільства виникає потреба залучення в економіку тимчасово вільних коштів громадян. На жаль, у перехідний період ми бачили багато прикладів фінансового шахрайства з грошима вкладників, коли запропоновані захмарні відсотки від вкладів ставали банальними повітряними бульбами.

Держава створює можливості цивілізованої системи руху фінансових потоків, а тим самим повинні створюватися умови безпечності

та конфіденційності вкладання тимчасово вільних грошей з метою не тільки зберігання, а й отримання прибутків. Глибокий, науково обґрунтований, компетентний аналіз фінансової діяльності надає можливість не тільки присікти ті чи інші правопорушення, ліквідувати причини, що їх породжують, а й науково спрогнозувати розвиток необхідних правових норм.

Таким чином, серед видів конфіденційної інформації, інформації з обмеженим доступом, повинні бути і є відомості про окрему діяльність банків, так звана “банківська таємниця”. До інформації, що містить банківську таємницю, можуть входити складові службової, комерційної інформації та інформації про громадян. Це обумовлено зрозумілим бажанням банківських установ та їх клієнтів зберігати законні інтереси, бачити цінність укладених угод в тому, що вони є невідомими третім особам.

Відповідно до цього, законодавець встановлює обмеженість доступу до банківської таємниці, а власники банківської таємниці мають юридичні можливості застосовувати заходи для охорони її конфіденційності.

Банківська таємниця охороняється Законом України “Про банки та банківську діяльність” від 7 грудня 2000 року [192] та Цивільним кодексом України [121]. Відповідно до законодавства банківська інформація знаходиться під охороною. Гарантії таємниці вкладів клієнтів та кореспондентів, а також операції по їх рахунках є одним із принципів діяльності кожного банку в державі. Банки гарантують таємницю банківського рахунку та банківського вкладу по рахунках та відомості про клієнтів. Відомості, що складають банківську таємницю, можуть бути надані тільки самим клієнтам або їх представникам.

Державним органам та їх посадовим особам відомості про клієнтів банків та їх рахунки можуть бути надані виключно у випадках та порядку, передбаченому законом.

Серед різноманітної, багатопрофільної роботи банків, яку вони виконують у процесі використання власних професійних повноважень, серед чисельної інформації, яку вони отримують, ми розглядаємо тільки інформацію, що відноситься до банківської таємниці.

До такої інформації відносяться відомості:

- про стан рахунків клієнтів, у тому числі стан кореспондентських рахунків банків у Національному банку України;

- про операції на користь та за дорученням клієнтів, здійсненні ними угод;
- про фінансово-економічне становище клієнтів;
- про систему охорони банку та клієнтів;
- інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності;
- відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;
- інформація про звіти банку, за виключенням звітів, які підлягають обов'язковому оприлюдненню;
- банківські коди для захисту інформації.

Вимога часу пред'явила до банківської інформації сучасний законодавчий підхід, який визначив чітко встановлену жорстку процедуру дотримання режиму доступу, що забезпечує реальний пріоритет прав людини при користуванні інформацією з обмеженим доступом. Так, процедура доступу до інформації з обмеженим доступом, яка вміщує банківську таємницю, передбачає:

- письмовий запит або письмовий дозвіл власника такої інформації;
- письмову вимогу суду або рішення суду з цього питання;
- письмову вимогу органу прокуратури України, Служби Безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України відносно операцій з рахунками конкретної юридичної або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу;
- органом Державної податкової служби України за їх письмовим запитом з питань оподаткування або валютного контролю відносно конкретної юридичної або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу;
- спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу на його письмову вимогу щодо здійснення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу згідно з законодавством про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- органам державної виконавчої служби на їх письмову вимогу з питань виконання рішень судів стосовно стану рахунків кон-

кретно юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності [183].

Таким чином, здійснення контролю за банківськими рахунками окремого громадянина з боку державних органів можливо тільки за ґрунтовними підставами, тільки за конкретний проміжок часу або відносно конкретних банківських операцій. Одночасно неможливо зробити запити на декількох або всіх клієнтів банку за весь період їх діяльності.

Стосовно інформації про громадян як фізичних осіб режим доступу виправдано найбільш жорсткий. Банківська таємниця може бути повідомлена третім особам тільки з письмового дозволу власника такої інформації, і тільки в окремих випадках за рішенням чи з письмового запиту суду.

При умові розголошення банком відомостей, що містять банківську таємницю, клієнт, права якого порушені, може вимагати від банку відшкодування завданих збитків.

Правові норми гарантують встановлення пріоритету права громадянина на доступ до власних відомостей та збереження конфіденційності, тобто інтересів громадянина, в банківській інформації.

З метою недопущення помилок або введення клієнта-громадянина в оману щодо діяльності банку, законодавство передбачає перелік відомостей, що не можуть бути визнані банківською таємницею. Кредитна організація зобов'язана за вимогою будь-якої фізичної чи юридичної особи, в тому числі й тих, що не є клієнтами банку, надати для ознайомлення низку відомостей, що містять інформацію про діяльність банку, але не віднесені до інформації з обмеженим доступом. До таких документів належать: копія ліцензії на здійснення банківських операцій, копії інших, наданих банку дозволів (ліцензій), якщо необхідність отримання таких документів передбачена законом; щомісячні бухгалтерські баланси за поточний рік.

Закон зобов'язує кредитну організацію оприлюднювати інформацію про власну діяльність. Щоквартально банки та інші кредитні установи повинні надавати для ознайомлення широкому загалу бухгалтерський баланс, звіт про прибутки та збитки, інформацію про рівень достатності капіталу, про кількість резервів на покриття ризикованих позик та інші активи. Щорічно банки звітують та оприлюднюють бухгалтерський баланс і звіт про прибутки та збитки з висновком аудиторської фірми про їх достовірність. Як зазначено, банк не

може надавати інформацію про банківські рахунки, банківські вклади, операції по рахунках, а також відомості про клієнтів.

Чітке визначення законодавством, яка банківська інформація може відноситися до інформації з обмеженим доступом, а яка – ні, створює реальні можливості захисту прав громадян від будь-яких незаконних операцій з їх рахунками чи заподіяння іншої шкоди внаслідок поширення інформації про особисті рахунки, а також надає можливість громадянам та компетентним органам уважно стежити за діяльністю окремого банку, не втручаючись у внутрішню діяльність.

Різновидами банківської інформації є біржова та фінансова інформація – тобто інформація про котирування цінних паперів, валютні курси, облікові ставки, ринки товару та капіталів, інвестиції, ціни. Джерелами такої інформації є біржі та спеціальні служби біржової і фінансової інформації, що їх обслуговують. Головним фактором, який забезпечує комерційну цінність такої інформації, є її повнота, точність, оперативність. Установлення пріоритету прав людини в отриманні біржової та фінансової інформації залежить від відповідних служб, які, надаючи достовірну та своєчасну інформацію, отримують кредит довіри споживача інформації.

Сучасні умови навіюють іншу думку. Ми вже значно відстаємо від часу, суспільство вимагає не пасивної, а активної поведінки держави, а, відповідно, і державної інформаційної політики на світовому ринку. Це стосується новітніх форм обслуговування клієнтів, сучасного руху банківського капіталу (електронний банкінг) та його інформаційного забезпечення.

Електронний банкінг (е-банкінг) – це система дистанційного банківського обслуговування клієнта, проведення фінансових операцій (платежів) за допомогою телекомунікаційних каналів (РС-банкінг) і засобів Інтернет (Інтернет-банкінг) [193, 5, 15].

Інформація, особливо комерційна, потребує не тільки захисту, а й спрямованої державної підтримки при поширенні в світі.

Значною проблемою є те, що нормотворчістю в сфері охорони та захисту інформаційних ресурсів як елемента інформаційних технологій займаються представники різних міністерств і відомств, що призводить не тільки до термінологічному безладу, а й до розбіжностей в законодавчих та нормативних документах.

У таких умовах основним завданням державного регулювання розвитку сфери інформатизації суспільства є законодавче забезпечення конкурентоспроможного середовища на ринку інформаційних продуктів і послуг, запобіганню монополізму.

2.3.4. Проблеми дотримання прав власників та авторів у виключних правах, пов'язаних з інтелектуальною власністю. Режим обмежено оборотоздатної інформації

Регламентация конкретних правовідносин між суб'єктами обміну інформацією може визначатися не тільки міжнародними актами та національним законодавством, а й відповідними угодами. У правовідносини можуть включатися правові норми патентного права, права на товарний знак, на промисловий зразок, а також законодавство про комерційну чи іншу таємницю.

Стан справ регулювання суспільних відносин у сфері охорони об'єктів інтелектуальної власності – баз даних, електронних задач, програмних засобів для комп'ютерів, мультимедіа-продуктів – є дуже незадовільним, оскільки постає у вигляді значної перешкоди в процесі інформаційного наповнення та широкого використання інформаційних систем і мереж, розвитку глобальної комунікації.

На переконання О. Чубукової, існуюча законодавча база та правові документи не забезпечують ефективного захисту інтересів авторів і працівників, що займаються формуванням банків даних, а також інших власників інформаційних продуктів [191, 62]. Важко не погодитись, оскільки ми маємо неприємний приклад визнання нашої держави одним із лідерів світового інформаційного піратства, а тому й застосування до України відповідних санкцій.

Інформаційний продукт у світі стає найбільш коштовним товаром. Однак для України інформаційний продукт можна вважати стратегічним лише умовно, оскільки:

- немає органу, наділеного правом розробки, впровадження нормативних, методологічних, організаційно-фінансових заходів реалізації політики в цій сфері;
- міністерства, інші державні установи створюють відокремлені інформаційні бази навіть без узгодження технологій їх формування;

- невизначеним досі є порядок і система огляду та поширення інформаційних ресурсів, які отримує Україна у процесі міжнародної діяльності;
- не сформовано систему інформаційного забезпечення вітчизняних науковців у міжнародних науково-технічних програмах, дослідженнях, розробках [194, 131–132].

Проблема захисту інформаційного простору набуває значущості з розвитком ринкових відносин. Питання правового регулювання авторських і суміжних прав, а також права промислової власності знайшли своє відображення в ратифікованих Україною міжнародних угодах, Конституції України, Цивільному кодексі України, законах України, а також інших правових актах, у тому числі тих, що стосуються окремих видів інформаційних продуктів і послуг. Потрібно пам'ятати, що Україна є учасницею Всесвітньої організації інтелектуальної власності, тому національне законодавство в цілому відповідає європейському рівню в даній сфері регулювання суспільних відносин.

Особливості баз даних, як об'єктів авторських прав, враховуючи їх провідну роль у складі інформаційних ресурсів сучасного суспільства, призвели до того, що питання авторських прав у зв'язку з базами даних уточнюються та розвинуті в міжнародних модельних нормативних актах [195] та законах України [196; 197; 198].

За українським законодавством відносно баз даних авторське право розповсюджується в повному обсязі. При цьому не має значення, чи встановлено факт випуску бази даних для широкого загалу та яка їх якість. Правова охорона розповсюджується також на бази даних, що являють собою результат творчої праці з підбору та організації даних.

Права всіх суб'єктів, крім автора, – учасників процесу створення (генерації) бази даних, що виконують технологічні та додаткові функції, права користувачів та покупців баз даних, інформаційних продуктів та послуг, розроблених на їх основі, визначаються на підставі договірних відносин. У свою чергу, договірне право регулюється Цивільним кодексом України. Після прийняття Закону про правову охорону програм для електронно-обчислювальних машин і баз даних було організовано добровільну реєстрацію баз і договорів на їх передачу в агентстві з правової охорони програм та баз даних.

Однак, проблему забезпечення прав власника таким чином не було вирішено, при практичному застосуванні виникла низка важливих обставин. Власники баз даних не тільки не бачили переваг, а й, навпаки, фактично втрачали власні бази даних. Суди та правоохоронні органи не були готові до розгляду складних спорів про право власності на бази даних та інші інформаційні продукти і послуги. В Україні й досі практично відсутні державні та громадські структури, які зможуть здійснювати нагляд і дійовий контроль за дотриманням угод із використання баз даних.

Якщо враховувати, що на українському інформаційному ринку продаж інформаційних продуктів і послуг коштує занадто мало, а неприховане піратство розквітає, то стає зрозумілим ігнорування авторів та власників баз даних фіксувати свої права через агентство. Тим більше, що сам факт вступу в реєстраційні відносини з цим центром не пов'язаний з розповсюдженням режиму правового захисту на бази даних, тому що це б суперечило Закону України "Про авторські та суміжні права".

Розвиток законодавства в сфері захисту інтелектуальної власності вважається необхідним, так би мовити є вимогою часу, оскільки Україна прагне увійти в європейське суспільство та є учасницею багатьох міжнародних угод. Невирішеними питаннями залишаються:

- в Україні інформаційна культура та законодавство в сфері захисту баз даних і, взагалі, права інтелектуальної власності розвинуті на дуже низькому рівні, не узгоджені правові норми в системі регулювання суспільних відносин. Інформаційні організації часто використовують бази даних інших власників, не відшкодовуючи витрати чи заподіяну шкоду їх генераторам;
- європейські центри-генератори та центри обробки даних, як правило, встановлюють у власних угодах значні обмеження на використання їх інформаційних продуктів. Для закордонних користувачів жорсткі правила далеко переходять межі, дозволені міжнародними актами, а також перевищують прийняту практику роботи в інформаційній сфері. Як наслідок, вже й суто Україну на світовому інформаційному просторі можуть представляти хто завгодно, а не сама Україна. Це наносить значну шкоду вже не тільки громадянину України, а й державі в цілому;

- в українському законодавстві значна частина інформаційних ресурсів взагалі не розглядається як об'єкт інтелектуальної власності, що завдає значної шкоди як державі, так і авторам або власникам продукції інтелектуальної праці.

З цього приводу потрібно вивчати та запроваджувати світовий досвід використання права інтелектуальної власності. Наприклад, у вересні 1991 року Федеральний апеляційний суд США встановив, що повторне використання довідкової інформації за типом “жовтих сторінок” – довідкової адресної інформації по виробництвам та організаціям – не є порушенням авторських прав. Своє рішення суд доречно мотивував тим, що “жовті сторінки” не можуть бути об'єктом авторського права (тобто належить до інформації з відкритим доступом), а тому може і повинна захищатися тільки форма організації та подачі матеріалу. До елементів розташування форми організації, за міжнародними стандартами, належать предметні рубрики, їх формулювання та розташування. Крім того, Суд зазначив, що укладач нового довідника має право не проводити повторного дослідження об'єктів довідкової інформації по відношенню до даних, які розміщені в попередньому довіднику. Вивчення об'єктів для отримання довідкової інформації не може розглядатися як творча діяльність, яка надає право на підсумкове визнання інтелектуальної праці [199, 54].

На початку 1991 року тотожне рішення було прийняте Верховним Судом США по відношенню до довідкової інформації під назвою “білі сторінки” – довідкова інформація, що друкується та надається у вигляді, запропонованому самими об'єктами опису – тобто, які взагалі не можуть захищатися авторським правом.

Американські фахівці вважають, що обидва ці рішення являють собою перемогу в інформаційних війнах, які передбачав Е. Тоффлер у трактаті “Нова парадигма влади: Знання, багатство й сила” [200]. Значна кількість фахівців упевнена, що за результатами даних рішень перемога дісталася споживачу, хоча комерційні інформаційні служби ще роблять спроби інтерпретувати рішення вузько та всіляко його обмежувати, тому що конкуренція та запобігання монополізму суттєво збагачують інформаційний ринок.

На інформаційному ринку виникла нова професія, люди якої спеціалізовано займаються отриманням та збагаченням інформації, додаючи їй вартості, реорганізуючи дані та надаючи їх у вигляді гіпер-

текстових і проблемно-орієнтованих баз даних. В обіг ринкових відносин вступає новий термін “інформаційна сировина”, що відображає результат роботи галузей “інформаційного виробництва”, який представлений великими центрами-генераторами, а також “оптовою торгівлею інформаційними ресурсами”, що представлений великими центрами обробки баз даних, а також сектора “збагачення та рафінування інформації”, який відображає результати роботи в сфері “дрібного продажу” в інформаційній діяльності [201, 17].

З метою розвитку демократії при регулюванні суспільних інформаційних відносин, світовим суспільством загально визнаним вважається встановлення пріоритету права громадянина, споживача на отримання повної, об’єктивної та своєчасної інформації.

Поки що український закон про бази даних не чітко визначає та регулює коло питань, що розглядається. По відношенню до авторських прав на довідкову інформацію, незалежно від поширюваної форми, можливо використати підхід фірми “Gale Research Inc.”, яка в своєму довіднику баз даних вказує, що поширюваний довідник є творчою працею, яка захищена всіма застосованими для захисту законами, в тому числі про неправомірне використання, комерційну таємницю, несумлінну конкуренцію. “Gale” підкреслює, що автори та редактори довідника додали вартості до фактичного матеріалу, наданому в ньому, за рахунок власного та оригінального відбору інформації, координування матеріалу, виразу, організації та класифікації інформації.

Важливо підкреслити, що бази даних, які охороняються законом, охоплюють всі інформаційні розробки та дослідження, в тому числі так звану геологічну інформацію [202, 129].

Інформація про раціоналізаторську пропозицію, винахід і т. ін., що знаходяться в стадії розробки, безсумнівно, відноситься до інформації з обмежено оборотоздатним режимом доступу. Раціоналізаторська пропозиція навіть після її оформлення і видачі авторського посвідчення може залишатися недоступною для третіх осіб, оскільки являє собою технічне рішення задачі, нове для даної фірми. Винахід після видачі на нього патенту має спеціальну правову охорону і тому не має потреби в захисті як комерційна таємниця. Інша справа, якщо за згодою з автором винаходу фірма прийме рішення не подавати заявку в Держпатент України. Тоді охорона інтелектуальної власності

цілком покладається на фірму. Варто підкреслити, що рішення не подавати заявку на винахід на патентоспроможне технічне рішення можливе тільки за домовленістю з автором, тому що за існуючим правилом, якщо роботодавець протягом чотирьох місяців з моменту повідомлення його автором про зроблений винахід не подасть заявку на нього, автор вправі сам подати заявку та одержати патент.

Донедавна 90 % авторських посвідчень одержували гриф “для службового користування”. Замість авторських посвідчень тепер видають патент. Основним принципом патенту є його обов’язкова відкритість, що сприяє прискоренню науково-технічного прогресу. Патент – той же товар винахідника, але держава продовжує засекречувати патенти, тобто порушує права винахідників. Держава ж повинна не відбирати у людини право на її інтелектуальну власність, а викуповувати його, причому по ринковій вартості.

Право громадянина на вільний та рівний доступ до будь-якої інформації, створеної чи накопиченої за рахунок засобів державного бюджету, тобто грошей платників податків, є пріоритетним і має чітке закріплення в Основному Законі. Це в рівній мірі відноситься до отримання інформації наукової, правової, науково-технічної, так і до інформації статистичної, яка відображає реальні процеси соціально-економічного та культурного розвитку. Умови та види обмежень доступу до інформації встановлюються тільки в Законі, й, в жодному випадку, не можуть регулюватися підзаконними актами.

До числа завдань законотворчості, які повинні бути враховані при регулюванні інформаційних суспільних відносин, відноситься встановлення системи національної правової бази інформаційного права у відповідності до реальностей, що обумовлюються переходом економіки держави на ринкові відносини, а також зобов’язанням, що випливають з участі України в міжнародних конвенціях та угодах. Якщо Україна дійсно бажає увійти до європейської спільноти, зрозуміло, що й національне законодавство повинно відповідати світовому рівню, особливо в сфері охорони інтелектуальної власності.

В процесі створення загальної програми необхідно враховувати як закономірності розвитку інформаційного суспільства, так і позитивний досвід регулювання інформаційних відносин українськими нормативними актами. Оскільки таких нормативних актів дуже значна кількість, мову потрібно вести про прийняття окремого кодифі-

кованого нормативного акту, тобто інформаційного кодексу, в якому на першому плані буде забезпечено конституційну норму пріоритету прав людини на отримання, користування, володіння інформацією.

Початковим етапом розробки та створення інформаційного кодексу буде створення наукового обґрунтування теоретико-методологічних засад інформаційного права України, в тому числі щодо системного захисту права інтелектуальної власності. Чим детальнішою та узгодженішою буде розроблена загальна правова система, тим швидше і продуктивніше буде інформаційна діяльність, тим меншими стануть колізії законодавчих актів, будуть реально забезпечені права громадянина. В подальшому це обов'язково призведе до ефективної регламентації сертифікації інформаційних продуктів і послуг, державної та комерційної організації інформаційного обслуговування.

2.3.5. Захист пріоритету при здійсненні права громадян на таємну інформацію

Іншим видом інформації з обмеженим доступом є таємна інформація. Закон України “Про інформацію” відносить до таємної інформації таку, що вміщує відомості, які складають державну чи іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої може заподіяти шкоду особі, суспільству, державі. Як вже було зазначено, субінститут таємної інформації є найбільш розвиненим в українському законодавстві.

Віднесення інформації до категорії таємних відомостей, які складають державну таємницю, та режим доступу до неї регулюється Законом України “Про державну таємницю” від 21 січня 1994 року. Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України і які визнані у порядку, встановленому Законом, державною таємницею та підлягають охороні з боку держави [126]. Всі інші закони України та підзаконні акти щодо захисту інформаційного суверенітету України, загальноновизнаних принципів міжнародного порядку в сфері інформації, засекречуванню інформації та її охороною з метою захисту життєво важливих інтересів України базуються тільки на цьому Законі.

Державну політику щодо державної таємниці як складової частини загальнонаціональної інформаційної політики та політики забезпечення безпеки України може формувати лише Верховна Рада України, тобто тільки парламент визначає умови встановлення таємності інформації в країні. Дія законодавства про державну таємницю не поширюється на відносини, пов'язані з охороною комерційної чи банківської таємниці, іншої конфіденційної інформації, якщо вони одночасно не становлять державну таємницю.

Складність питання охорони інформації визначається тим, що:

- таємна інформація повинна доводитися обмеженому колу осіб, а, в свою чергу, ці особи мають дотримуватися режиму нерозповсюдження відомої їм інформації;
- будь-яка особа може створити інформацію, яка буде визнана державною таємницею;
- будь-яку інформацію, яка вміщує таємність, потрібно надавати фахівцям, а через розумний проміжок часу робити відкритою.

Але головною ознакою таємної інформації потрібно визнати, що при неналежному її зберіганні може бути заподіяна суттєва шкода інтересам не тільки державної влади, а й усього населення країни. Це пов'язано з необхідністю кожної держави створювати умови для охорони від вільного доступу до інформації, пов'язаної із стратегічними і тактичними планами проведення внутрішньої та зовнішньої державної політики.

Держава має відповідні процедури, які дозволяють зупинити, нейтралізувати, ліквідувати прояви протиправного доступу до закритої інформації у сфері безпеки [203, 33].

Правовий режим, що встановлює обіг таємної інформації, найбільш чітко визначений. Правовий режим регулюється Конституцією України, законами України “Про інформацію”, “Про державну таємницю”, міжнародними угодами, згоду на обов'язковість виконання яких надано Верховною Радою України, нормативними актами Державного комітету України з питань державних таємниць.

Важливо вказати, що з метою запобігання необґрунтованого приховування інформації, законодавець визначає в Законі відомості, які можна відносити до державної таємниці:

- 1) у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріальне-технічне забезпечення Збройних Сил України, Прикордонних військ України та інших військових формувань України;
  - про напрями розвитку окремих видів озброєння і військової техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробкою нових зразків озброєння і військової техніки, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються для оборони країни;
  - про сили і засоби цивільної оборони України, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів для захисту, евакуації і розосередження населення, забезпечення його життєдіяльності та виробничої діяльності об'єктів народного господарства у воєнний час або в умовах інших надзвичайних ситуацій;
  - про геодезичні, гравіметричні, картографічні, гідрографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;
- 2) у сфері економіки:
- про мобілізаційні плани і мобілізаційні потужності народного господарства, запаси та обсяги постачань стратегічних видів сировини і матеріалів, а також про розміщення та обсяги державних мобілізаційних матеріальних резервів;
  - про використання транспорту, зв'язку, інших галузей та об'єктів інфраструктури країни для забезпечення її безпеки;
  - про зміст, обсяг, фінансування та виконання державного оборонного замовлення;
  - про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;

- про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;
- 3) у сфері зовнішніх відносин:
- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України;
  - про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдасть шкоди інтересам України;
  - про експорт та імпорт озброєння, військової техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;
- 4) у сфері державної безпеки та охорони правопорядку:
- про зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, засоби, форми, методи і результати розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності; про осіб, які співробітничать або раніше співробітничали на конфіденційній основі з органами, що здійснюють таку діяльність;
  - про організацію та порядок здійснення охорони вищих органів законодавчої і виконавчої влади, державних банківських установ і вищих посадових осіб держави;
  - про систему урядового та спеціального зв'язку;
  - про розробку і використання шифрів, роботу з ними, проведення наукових досліджень у галузі криптографії;
  - про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці [126].

Суттєвим порушенням пріоритету права людини в умовах доступу до таємної інформації може бути можливість надання широкого доступу до інформації в сфері охорони правопорядку для чисельних бюрократів, які прагнуть контролювати і цю сферу.

Разом з тим, з метою запобігання порушень конституційних норм, недопущення необґрунтованого закриття доступу до інформації, Закон встановлює обмеження на віднесення інформації до таєм-

ної. Прямо заборонено відносити до державної таємниці будь-які відомості, якщо цим будуть порушені конституційні права людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення. В демократичному суспільстві встановлення такої норми є обов'язковою, оскільки не є пріоритетом здійснення безпеки тільки державою і тільки тоді, коли держава визнає міри безпеки необхідними. До того ж, з метою неможливості поширеного тлумачення норми, Закон встановлює відомості, віднесення яких до державної таємниці прямо забороняється:

- про стихійне лихо, катастрофи та інші надзвичайні події, що загрожують безпеці громадян, які сталися або можуть статися;
- про стан навколишнього середовища та здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування і соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про неправомірні дії державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування і посадових осіб.

Таким чином, законодавці закріпили перелік інформації, яка потрібна для забезпечення конституційних прав і свобод громадянина.

Віднесення інформації до державної таємниці безпосередньо здійснює державний експерт з питань таємниці. Експерт також визначає, встановлює та змінює ступінь (режим) таємності інформації, а також віднесення інформації до режиму відкритої. Експерт уповноважений визначати підстави, за якими інформацію можливо віднести до державної таємниці, ступінь таємності такої інформації, а також надає для керівництва Служби безпеки України висновки про зміни ступеню таємності або зняття таємності з відомостей, визначає шкоду, яка може бути завдана при розголошенні конкретної таємної інформації.

Відповідно до статті 10 Закону України “Про державну таємницю” інформація вважається державною таємницею з часу оприлюднення Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Діюча редакція Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затверджена наказом Державного комітету з питань таємниць від 31 червня 1995 року № 47тп, зареєстрована в Міністерстві юстиції України за № 278/814 від 3 серпня 1995 року.

Законодавець закріплює право створення на підставі Зводу відомостей органами державної влади галузевого чи відомчого розгорнутого переліку відомостей, що складають державну таємницю, а також міжгалузеві та міжвідомчі переліки.

Підприємства, установи та організації здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею, за ініціативою та по узгодженню з заявником робіт, пов'язаних з державною таємницею, можуть утворювати власні розгорнуті переліки відомостей, що складають державну таємницю. Такі переліки обов'язково узгоджуються зі Службою безпеки України [204], затверджуються державними експертами з питань таємниці та реєструються в Службі безпеки України.

У випадках невідповідності відомостей, що складають державну таємницю, зацікавлені особи можуть оскаржити рішення в судових органах влади.

Конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці відповідно до ступеню (режиму) таємності: “особливої важливості”, “цілком таємно”, “таємно”. Так званий гриф таємності або реквізит матеріального носія таємної інформації, свідчить про ступінь таємності даної інформації. Він визначає можливості громадян, юридичних осіб отримувати таємну інформацію, встановлює обмеження та відповідальність осіб, яким дозволено отримувати таємну інформацію.

Віднесення інформації до державної таємниці – це процедура прийняття державним експертом з питань таємниць рішення про віднесення категорії відомостей до державної таємниці з встановленням ступеню їх таємності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України при розголошенні такої інформації, включення цієї інформації до Зводу відомостей, що складають державну таємницю, та оприлюдненням інформації про віднесення відомостей до державної таємниці.

Для розуміння проблеми дотримання прав громадянина при отриманні таємної інформації потрібно визначити порядок і підстави ознайомлення з державною таємницею, оскільки сам порядок визначає необхідність та корисність отримання інформації самою особою. Право отримувати таємну інформацію належить не кожному, а тільки спеціальним суб'єктам, що займаються дозволеною законом діяльністю.

Встановлюючи порядок доступу громадянина до державної таємниці, можна вказати, що такий доступ можливий лише шляхом надання компетентною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною таємною інформацією та здійснення діяльності, пов'язаної з державною таємницею. Таким чином, громадянин може отримати таємну інформацію з дозволу посадової особи або завдяки службовим повноваженням.

Закон має прямі вказівки про те, кому може надаватися право доступу до державної таємниці. Виправданими є вимоги, які встановлюють право надавати дозвіл тільки дієздатним громадянам України, яким потрібна таємна інформація в зв'язку з службовою, виробничою, науковою чи науково-дослідницькою діяльністю або з навчанням.

Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальним носіям здійснюються у формі наказу чи письмового розпорядження керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, в яких здійснюються роботи, пов'язані з державною таємницею, або зберігаються матеріальні носії таємної інформації.

Відмова в наданні громадянину України доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальним носіям можлива тільки у випадках, передбачених законом, та може бути оскаржена в суді.

Будь-якому громадянину для отримання доступу до таємної інформації потрібен спеціальний допуск, який надається в чітко визначених спеціальних випадках. Виключення надаються Президенту України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністру України, Голові Верховного Суду України, Голові Конституційного Суду України, Генеральному прокурору України, Голові Служби безпеки України, доступ до державної таємниці всіх ступенів таємності яким надається за посадою після складання ними письмового зобов'язання про зберігання державної таємниці.

Іноземцям та особам без громадянства доступ до державної таємниці надається у виключних випадках на підставі міжнародних угод України, згоду на обов'язковість виконання яких надано Верховною Радою України, або з письмового розпорядження Президента України при врахуванні забезпечення національної безпеки України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України.

Допуск до державної таємниці передбачає оформлення права громадянина на доступ до таємної інформації. В залежності від ступеня таємності надаються три види допуску. Вимоги до особи, яка може отримати право на доступ до таємної інформації, включають: громадянство України; дієздатність особи; досягнення віку 18 років; необхідність отримання інформації в зв'язку зі службовою, виробничою, науковою або науково-дослідницькою діяльністю або навчанням; наявність наказу чи письмового розпорядження керівника органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи або організації, де працює, знаходиться на службі (в т. ч. відрядженні) або навчається громадянин.

Потрібно зазначити, що встановлення повної дієздатності за ознакою повноліття (досягнення 18-річного віку) не є виключною. В деяких випадках, які регулюються міністерствами, відомствами та іншими центральними органами виконавчої влади, за узгодженням зі Службою безпеки України, може бути надано допуск громадянам з 16 років для отримання державної таємниці з грифом “таємно” та “особливо таємно”, а з 17-річного віку також до державної таємниці зі ступенем “особливої важливості”.

Допуск до державної таємниці керівникові органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації надається наказом чи письмовим розпорядженням посадової особи, яка призначає її на посаду. У випадках, коли орган державної влади, орган місцевого самоврядування, підприємство, установа, організація не підпорядковані іншому органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємству, установі, організації або не відносяться до сфери їх управління, допуск до державної таємниці керівникові надається наказом чи письмовим розпорядженням керівника органу, що є замовником робіт, пов'язаних з державною таємницею.

Крім загальних вимог до особи, яка бажає отримати таємну інформацію, держава встановлює додаткові вимоги, які передбачені відомчими нормативними актами. До них відносяться: перевірка громадянина; встановлення громадянином для себе обов'язку по зберіганню державної таємниці; отримання в письмовій формі згоди громадянина на передбачені законом обмеження прав в зв'язку з допуском до державної таємниці; обов'язкове доведення до громадянина

норм юридичної відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю.

Встановлення додаткових вимог виправдано, оскільки мова йде про безпеку всього населення країни, але відсутність чітких роз'яснень у законі в деяких випадках призводить до грубих порушень не тільки права людини на інформацію, а й взагалі основних прав людини і громадянина.

Якщо визнано, що громадянин має право отримати таємну інформацію за загальними ознаками, визначеними Законом, перед отриманням такої інформації проводиться перевірка цього громадянина.

Зроблено це з метою недопущення до інформації осіб, які мають непогашену чи не зняту судимість за тяжкі злочини, і, таким чином, можуть заподіяти новий злочин, або мають психічні захворювання, вплив на які може полегшити доступ до інформації третім особам, або вже мали обмеження доступу до таємної інформації в зв'язку з їх контактами з іноземцями, або особа має намір переїхати на постійне проживання за кордон.

Але в житті така перевірка надає можливість органам державної влади відмовляти в доступі до таємної інформації громадянам при наявності у громадянина адміністративних проступків або наявності знятої чи погашеної судимості у родичів особи. Така практика грубо порушує основні права та свободи громадян. Тому потрібне законодавче закріплення в законі, яку інформацію можна збирати про громадянина під час перевірки на можливість допуску особи до державної таємниці.

Однак, наявність виконання всіх умов ще не надає громадянину повного права на доступ до таємної інформації. В доступі громадянину може бути відмовлено, якщо хоча одна з умов не виконана, а також у випадках пособництва громадянином діяльності іноземних держав, іноземній організації або їх представникам, а також окремим іноземцям чи особам без громадянства, що заподіює шкоду національній безпеці України, або участь громадянина в діяльності політичних партій чи громадських об'єднань, діяльність яких заборонена законом.

Сам Закон України "Про державну таємницю" передбачає наступні випадки відмови в наданні допуску до таємної інформації, а саме:

- повідомлення громадянином під час оформлення допуску неправдивих відомостей про себе;

- постійне проживання за кордоном або оформлення документів для виїзду для постійного проживання за кордоном;
- невиконання громадянином обов'язків по зберіганню державної таємниці, яка йому довірена або була довірена раніше.

Як і в будь-якому демократичному суспільстві, громадянин у випадках отримання відмови в наданні допуску до державної таємниці може оскаржити таку відмову посадовим особам вищого рівня або через суд.

Зрозуміло, що, отримавши доступ до державної таємниці, громадянин не може використовувати та поширювати отриману інформацію на свій розсуд. Тобто, Закон передбачає низку обов'язків та обмежень, виникаючих одночасно з допуском і доступом до державної таємниці.

Громадянин не має права розповсюджувати відомості, що становлять державну таємницю, яка стала йому відомою в зв'язку з виконанням ним службових обов'язків чи довіреною громадянину.

В зв'язку з реальною інформованістю відомостями, що містять державну таємницю, права громадянина можуть бути обмежені у вигляді заборони права виїзду на постійне місце проживання за кордон до часу надання відповідній інформації режиму відкритої, але не більше ніж на п'ять років з часу припинення діяльності, пов'язаної з державною таємницею. Тобто, за конституційними принципами громадянства, людина має борг (встановлений обов'язок) перед державою і повинен його виконати.

Не обмежується виїзд громадянина в держави, з якими Україна має міжнародні договори, які передбачають такий виїзд.

Також на громадянина розповсюджується обмеження свободи інформаційної діяльності, що ґрунтується на встановлених між особою і державою правових відносин. Законодавець встановлює, що під час підготовки матеріалів для опублікування, поширення у пресі та інших засобах масової інформації або переміщення їх через кордон громадяни з метою охорони інформації, що становить державну таємницю, зобов'язані дотримуватися встановлених законом правових норм.

Установлені та визначені правові рамки отримання, зберігання, використання та поширення відомостей, що містять державну таєм-

ницю, передбачають здійснення визначених заходів щодо охорони державної таємниці, а також санкції за її розголошення.

Однак визначено значну проблему пріоритету громадянина на отримання інформації. В Україні не визначено обов'язки державних органів влади публікувати документи, що втратили гриф державної таємниці [Див., напр. 205, 135–137]. Для порівняння із законом США “Про свободу доступу до інформації” 1996 р.: всі державні органи, включаючи військові та розвідувальні служби, зобов'язані публікувати на спеціальних офіційних сайтах будь-які документи, що містять секретну інформацію, за винятком даних про осіб, після закінчення строку її конфіденційності (таємності) [206, 21–23].

Охорона державної таємниці – це комплекс організаційно правових, інженерно-технічних та оперативних заходів, спрямованих на попередження розголошення таємної інформації або втрати її матеріальних носіїв.

Усі державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації здійснюють охорону державної таємниці шляхом охорони відповідних матеріальних носіїв інформації, що визначаються такими лише при наявності встановлених законом реквізитів. Кожний матеріальний носій, що вміщує таємну інформацію, встановлює гриф таємності, який відповідає змісту інформації, віднесеної до “особливої важливості”, “цілком таємній”, “таємній”, а також дату та строк, на який надано гриф таємності.

З метою охорони таємної інформації встановлюються:

- єдині вимоги щодо виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування і обліку носіїв інформації, що становлять державну таємницю;
- ліцензування підприємств, установ, організацій, які здійснюють діяльність, пов'язану з державними таємницями;
- особливий режим діяльності (режим секретності) визначених підприємств, установ і організацій;
- спеціальний порядок доступу громадян до державної таємниці;
- обмеження щодо обнародування, передачі іншій державі або розповсюдження іншим шляхом інформації, що становить державну таємницю;

- обмеження щодо перебування і діяльності в Україні іноземних громадян та іноземних юридичних осіб, а також розташування і переміщення об'єктів і технічних засобів, що їм належать;
- спеціальний порядок здійснення судових, наглядових, контрольно-ревізійних та інших функцій органів державної влади стосовно підприємств, установ і організацій, діяльність яких пов'язана з державними таємницями;
- відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю [207].

В органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах та організаціях, які виконують діяльність, пов'язану з державною таємницею, з метою розробки та здійснення методів по забезпеченню режиму таємності, постійного контролю за їх використанням утворюються на правах окремих структурних підрозділів режимно-секретні відділи.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ

3.1. Місце інформаційних відносин у державному управлінні та їх значення у забезпеченні демократизації суспільства

Інформаційні відносини є органічною частиною політичної, економічної, соціально-культурної сфери діяльності Української держави. Ці відносини пов'язані не тільки з матеріальними цінностями, а й з духовними потребами громадян.

Інформація з економічної точки зору дає змогу сформувати більш кваліфіковану робочу силу, яка може забезпечити на вищому рівні відтворення капіталу всього суспільного виробництва.

Теорія державного управління розглядається у наукових роботах В. Б. Авер'янова, І. В. Арістової, Г. В. Атаманчука, В. Г. Афанасьєва, І. Л. Бачило, К. І. Белякова, Н. К. Дніпренко, О. О. Казанської, А. П. Коренєва, Н. Р. Нижник, В. Ф. Опришко, Р. О. Халфіна, в яких були висвітлені окремі проблемні питання розвитку системи державного управління. Постає питання зміцнення структурної цілісності системи державного управління, в якій пріоритет права людини, в тому числі на інформацію, забезпечується законом, а вирішення проблемних питань здійснюється в правовому полі й на законодавчому рівні.

Проблеми управління інформаційними відносинами тісно пов'язані з загальними проблемами державного управління. Від зрозумілої взаємоузгодженої законної дії системи органів державної влади залежить дотримання законних прав і свобод громадян, ефективність діяльності держави [208, 106].

Ефективність реформ в Україні, як і в інших постсоціалістичних державах, залежить від того, наскільки ефективна національна система державного управління, яка служить національним інтересам та інтересам людини. Г. Атаманчук наголошує, що саме управління є тією ланкою, яка поєднує державу і суспільство [209, 39]. І як дореч-

но додає В. Селиванов, не можна зводити мету сучасної політичної реформи в Україні лише до вдосконалення окремих владних інститутів або навіть до гармонізації функціонування існуючих гілок влади. Мова йде про трансформацію системи взаємозв'язків у цілому держави і суспільства, внутрішніх інтересів України і її зовнішніх цілей [94, 11].

На методологічному рівні бачиться логічним встановити співвідношення інститутів державного управління, правового регулювання інформаційними відносинами та забезпечення в цій системі права людини на інформацію.

Проблемні питання державно-правового регулювання та управління достатньо часто досліджуються науковцями у теоретичній та практичній площині [Див. напр. 210; 211].

Використовуючи метод структурного аналізу та аналітичний метод, у цьому найбільш компільованому розділі надається авторський оригінальний системний підхід до вирішення власного наукового завдання.

Загальновідомо, що для існування демократичного режиму необхідно мати органи державного управління, які на ґрунті Закону та легітимно виконують функцію держави, а не тільки здійснюють управління шляхом перерозподілу та споживання матеріальних благ. Особливо при регулюванні інформаційних відносин потрібно мати не стільки контролюючий бюрократичний апарат, скільки один єдиний координуючий центр для всіх суб'єктів інформаційного простору.

Найбільш ефективним демократичним механізмом впливу суспільства на владу є механізм публічного впливу суспільної думки або публічної політики. Характер та якість функціонування механізму публічної політики залежить від таких найголовніших факторів, як організація та забезпечення вільного доступу до джерел інформації, юридичні, економічні та технологічні умови розвитку засобів масової комунікації [212, 3].

Необхідно знайти оптимальні варіанти державного управління стосовно системної трансформації суспільства з урахуванням глобальних процесів у всіх сферах життя, орієнтуючись на створення високотехнологічного, високоінтелектуального суспільства.

Перехід будь-якої країни до інформаційного суспільства вимагає переосмислення, а, в окремих випадках, і розробки нових механізмів

регулювання відносин, що виникають між громадянами, їх об'єднаннями та державою [115, 46].

Всередині суспільної системи визрівають нові взаємовідносини, які визначають нову конфігурацію взаємовідносин влади і суспільства, її структуру та завдання, що, в свою чергу, потребує наукового осмислення, теоретичного обґрунтування, вивчення та адаптації досвіду інших країн для вироблення ефективної державної політики в означеній сфері в Україні.

Саме тому головним завданням є формування нового конструктивного стилю мислення, виключення з механізму його функціонування спонтанних, суто командно-адміністративних методів і заходів і заміна їх управлінськими рішеннями, підґрунтям яких має бути інформаційно-аналітична діяльність і сучасна технологія [213; 214, 18].

За інформацією Комісії Європейської Ради на життя у XXI столітті значно впливає поява нових технологій інформаційного суспільства та усвідомлення необхідності пошуку шляхів сталого розвитку [215].

Україна потребує, насамперед, підвищення професійно-інтелектуального рівня представників владних кіл до відповідності сучасним потребам і вимогам управління суспільством в умовах його подальшої демократизації і гуманізації, переходу на більш вищий ступінь соціально-економічного розвитку, до політичної та правової системи з більш складними, багатовимірними структурами.

Сучасне розв'язання кризи державного управління в Україні, як і в інших пострадянських суспільствах, пов'язане з якісним поновленням політичного керівництва країни, підвищенням його інтелектуального потенціалу [216, 23]. Ідеї реформи можуть бути реалізовані тільки тоді, коли її ідеологи та виконавці матимуть кращі, сучасніші знання про умови її проведення, ніж противники реформ, та володітимуть дієвим планом її реалізації [217, 6]. “Відкритість влади” розглядається не лише як спосіб забезпечення ефективності діяльності органів державної влади, а як умова реалізації цілої низки фундаментальних принципів конституційного ладу [218, 366].

За останні роки місце і роль держави в регулюванні процесів розвитку сфери інформатизації суспільства докорінно змінилися. Рані-

ше завдання держави полягали у забезпеченні державних управлінських структур лініями зв'язку, комп'ютерами, інформацією, а нині – у формуванні національної інформаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів, які можуть використовуватися всіма суб'єктами суспільства.

Результативним засобом регуляції відносин між владою та інформацією виступає право [219; 220], яке стримує свавілля як однієї, так і іншої сторони, що передбачає наявність для них взаємних стимулів і обмежень.

Основний Закон України проголошує основні принципи інформаційних відносин. Гарантією цих принципів проголошується державна інформаційна політика.

Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції.

Закон України “Про інформацію” визначає головні напрями і способи державної інформаційної політики:

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і сіток інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню і збереженню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України (ст. 6) [45].

Цим же Законом (ст. 10) держава гарантує право на інформацію та його забезпечення:

1. Органи державної влади, органи місцевого та регіонального самоврядування зобов'язані інформувати про свою діяльність і прийняті рішення.
2. Державні органи включають спеціальні інформаційні служби або системи, які забезпечують доступ до інформації.
3. Суб'єкти інформаційних відносин мають вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних та музейних фондів.

4. Держава здійснює контроль за дотриманням законодавства про інформацію.
5. Держава встановлює відповідальність за порушення законодавства про інформацію.

Сучасний стан розвитку телекомунікаційних технологій (особливо Інтернет-технологій) робить надзвичайно актуальним питання співвідношення державних і приватних інтересів, що впливає на ступінь втручання держави в суспільні відносини. Дехто вважає, що нині держава здійснює контроль над особистістю через упорядкування відповідних інформаційних процесів, маніпулюючи таким чином свідомістю. Хоча існує можливість розвитку вільного інформаційного середовища без надмірного втручання держави.

Процеси державотворення вимагають подальшого підвищення якості державного керівництва даною сферою суспільних відносин.

Основу “електронного порядку” складають також закони щодо визначення юридичної сили електронних документів, електронного підпису тощо.

Учасниця шостих “Лазаревських читань” доктор юридичних наук І. Д. Тіновицька звернула увагу на три аспекти взаємодії людини та державного управління в інформаційному суспільстві.

У першому аспекті, коли людина безпосередньо бере участь у роботі органів державного управління, її праця пов’язана з інформацією, а процеси інформатизації суспільства сприяють підвищенню її творчої ролі.

У другому аспекті взаємодії людини з системою державного управління вона звертається до органів державного управління, управлінських структур, посадових осіб з приводу реалізації своїх прав, їх захисту та охорони. Таким чином людина задовольняє свої потреби, зокрема й інформаційні, що регулюються Законом України “Про інформацію” [45].

У третьому аспекті взаємодії людини з системою державного управління виявляється необхідність захисту особистих прав і свобод (повага до особи, право на недоторканність особистого життя). Особливої уваги вимагає законодавче регулювання відносин, пов’язаних із охороною і захистом інформації, що містить персональні дані про громадян і є доступною в умовах відкритості багатьох

автоматизованих інформаційних систем у телекомунікаційних сітках [221, 10].

Можна визначити наступний зміст державного управління в Україні, зокрема в інформаційній сфері:

- правове регулювання відносин шляхом прийняття законодавчих актів, рішень державних органів, спрямованих на реалізацію державної політики у цій сфері;
- створення системи центральних і місцевих органів управління інформаційною галуззю, визначення їх структури і компетенції;
- застосування інформаційних та інших заходів щодо вдосконалення їхньої структури та поліпшення організації, підвищення ефективності роботи;
- розгляд Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України найважливіших питань щодо інформаційних відносин, визначення пріоритетів державної політики в цій сфері в конкретний період розвитку держави шляхом розробки та реалізації цільових комплексних програм;
- достатнє фінансування і матеріально-технічне забезпечення інформаційної сфери; виділення у державному та місцевих бюджетах цільових коштів для цього, залучення матеріальних і фінансових ресурсів підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, що функціонують в інформаційній сфері;
- створення системи гарантій захисту прав громадян на інформацію;
- створення достатньої мережі державних закладів та установ широкого й різноманітного призначення з урахуванням специфіки того чи іншого регіону (економічної та соціальної структури, традицій, демографічного складу населення, особливостей географічного і кліматичного характеру тощо);
- утворення спеціальних фондів.

Стратегічною метою державної політики щодо побудови інформаційного суспільства є максимально ефективно впровадження інформатизації для приєднання до кола найбільш розвинутих країн, а також зниження негативних наслідків поширення цього процесу в суспільному житті [63, 126].

У зв'язку зі змінами, які за роки реформ пережили ЗМІ в Україні, виникло питання про цілеспрямовану політику держави по обговоренню й розвитку організаційно-правового механізму управління інформаційними процесами в країні.

Центральним постає питання про обмеження, зокрема про захист таємної інформації та режими встановлення доступу до інформації. Цей режим, як атрибут влади, є показником рівня політичного розвитку суспільства та демократизації його соціальних інститутів. Чим сильніші адміністративні бюрократичні структури, тим більшої ваги набуває система захисту таємності, яка породжує відчуження влади від суспільства у політиці, економіці, соціальній сфері.

Досліджуючи конфіденційну інформацію, що є власністю держави, В. Макаренко зазначає, що органи державної влади [як правонаступники радянського апарату] по інерції створюють масиви відповідної інформації, доступ до якої обмежується наданням таких грифів обмеження доступу, як: “не для друку”, “опублікуванню не підлягає”, “конфіденційно”, “для службового користування” [222, 128].

Слід згадати, що перші сто днів президентства В. Ющенка були відзначені значною кількістю виданих нормативних актів (610 Указів), серед яких 39 (50 % від загальнообов'язкових для невизначеного кола осіб) з неіснуючим грифом “Опублікуванню не підлягає” [223, 18].

Адміністративна реформа органічно поєднана із завданням поглиблення демократизації державного управління. Аспекти раціоналізації державного управління, як вважає В. Б. Авер'янов, мають бути підпорядковані його демократизації й гуманізації, відповідати стандартам демократичної, правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою [224, 25].

Виходячи з аналізу існуючої системи державних органів, необхідно зауважити про необхідність комплексного, узгодженого підходу до регулювання суспільних інформаційних відносин.

Державні органи, що здійснюють загальне керівництво інформаційною сферою, повинні мати єдину програму розвитку сфери інформаційних відносин. Згідно з Конституцією та чинним законодавством управління інформаційним простором здійснюється компетентними органами влади. Ключовими тут є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та органи управління

інформаційним простором: Державний комітет телебачення та радіомовлення України, парламентський Комітет з питань свободи слова та інформації, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення [225, 3].

Відповідно до Конституції України (ст. 85) засади внутрішньої і зовнішньої політики України визначаються Верховною Радою України. Парламент відіграє визначальну роль у керівництві інформаційною сферою:

- визначає засади зовнішньої та внутрішньої державної політики, здійснює контроль за реалізацією державної програми;
- визначає законодавчі основи реалізації державної політики щодо телебачення і радіомовлення, гарантії соціального та правового захисту працівників цієї галузі [226].

У складі Верховної Ради України працює Комітет з питань свободи слова та інформації. Він користується правом законодавчої ініціативи. При Комітеті створено Громадську раду з питань свободи слова та інформації, представники якої працюють у регіонах, здійснюють моніторинг ЗМІ, моніторинг порушень свободи слова.

Уповноважений Верховної Ради з прав людини забезпечує здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також сприяє правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу [227].

Загальне керівництво даною сферою забезпечує Кабінет Міністрів. Кабінет Міністрів та підвідомчі йому органи державного управління:

- забезпечують реалізацію політики держави у сфері інформаційних відносин;
- забезпечують підготовку кадрів, створення необхідної мережі державних навчальних закладів, науково-дослідних установ, стимулюють розвиток наукових досліджень з даних проблем.

Кабінет Міністрів затвердив положення про міністерства і відомства, які здійснюють управління конкретною галуззю з правом :

- вносити пропозиції щодо формування державної політики в інформаційній та видавничій сферах, забезпечувати їх реалізацію, здійснювати управління у цих сферах;

- узагальнювати практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляти пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Основні завдання полягають в:

- участі у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах;
- аналізі та прогнозуванні розвитку інформаційного простору України, ринку друкованої, теле- і радіопродукції;
- координації діяльності державних ЗМІ.

Основними напрямками діяльності є:

- організація і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення захисту інформаційного простору України;
- сприяння розповсюдженню інформації про діяльність органів виконавчої влади;
- здійснення заходів щодо розвитку ринкових відносин в інформаційній та видавничій сферах;
- забезпечення в межах своєї компетенції реалізації державної політики стосовно державної таємниці, контроль за її збереженням.

Головними проблемами розвитку інформаційної сфери в Україні визначено:

- невідкладне сформування та нормативне оформлення парадигми розвитку інформаційної сфери, вироблення параметрів державної інформаційної політики;
- створення такої системи, де кожне підприємство, установа та організація інформаційної сфери – незалежно від форми власності, величини капіталу чи кількості працівників, сфери поширення, способу виробництва інформаційного продукту – мають бути рівними серед рівних;
- перехід від Концепції державної інформаційної політики та інформаційної безпеки України до системного інформаційного кодексу;
- відпрацювання техніко-технологічних параметрів розвитку галузей, особливо телерадіомовлення, вітчизняної поліграфії та інших підсистем. У контексті впровадження новітніх інформаційних технологій підвищити вимоги та ефективність роботи спеціального підрозділу, що займається проблемою Інтернет. І

не тільки в пізнавально-розважальному контексті, а, передусім, у форматі спроможності здійснювати серйозну державну політику в цій сфері;

- створення єдиної інформаційної управлінської загальноукраїнської системи за прикладом “електронного уряду” з реальною відповідальністю посадових осіб за своєчасне, повне та правдиве оновлення інформації щодо владної діяльності;
- вироблення спеціальної державної програми взаємодії із засобами масової інформації та журналістами з метою опрацювання єдиних підходів до прав журналістів незалежно від видання, його юридичної, майнової, регіональної, політичної та іншої особливості, та законодавчого закріплення їх обов’язків та відповідальності за моральність публікації [228, 21].

З метою реалізації та дотримання законодавства у сфері телебачення та радіомовлення Законом України від 23 вересня 1997 р. створено Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, яка є підвідомчим державним контролюючим органом і діє згідно з Положенням про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, затвердженого Верховною Радою України.

Головні функції Національної ради визначені ст. 5 Закону України “Про телебачення та радіомовлення”:

- координація розробки єдиної концепції розвитку теле-, радіоінформаційного простору України та участь в її здійсненні;
- контроль за дотриманням телеорганізаціями законодавства у сфері телебачення і радіомовлення України та умов ліцензій;
- надання телеорганізаціям на конкурсній основі ліцензій на право використання каналів і часу мовлення;
- контроль за раціональним використанням ресурсів частот;
- визначення правил формування і збереження тимчасового архіву телерадіопередач.

Національна рада відповідно до Закону України від 23 вересня 1997 р. “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації” забезпечує розміщення державного замовлення на аудіо- і відеоінформаційну продукцію про діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України і

здійснює контроль за додержанням порядку, форм і стандартів мовлення.

Національна рада має право:

- визнати ліцензію як таку, що втратила силу, якщо телерадіоорганізації не розпочали діяльності протягом року з дня її одержання;
- одержати від усіх телерадіоорганізацій документи, відомості та пояснення щодо їх діяльності;
- проводити в межах своєї компетенції перевірку діяльності телерадіоорганізацій щодо умов і порядку використання каналів мовлення;

Національна рада проти порушників може застосовувати такі заходи, як попередження, накладення штрафних санкцій, тимчасове призупинення дії ліцензії або анулювання її.

Національна рада здійснює нагляд за дотриманням чинного законодавства України щодо реклами, авторського права і суміжних прав, спонсорської діяльності.

З метою координації діяльності телеорганізацій та забезпечення виконання законодавства України в галузі телебачення і радіомовлення, нормативних актів Національної ради в АРК, областях України, містах Києві та Севастополі створюються представництва Національної ради. Їх діяльність здійснюється на підставі Положення про нього, яке приймається Національною радою.

В Україні діє також телеорганізація Суспільного мовлення України [229]. Її головна мета – забезпечення прав громадян на свободу думки і слова, на отримання достовірної та оперативної інформації, створення конкурентоспроможної інформаційної продукції та забезпечення входження України в світовий інформаційний простір.

Суспільне телерадіомовлення України – це телерадіоорганізація з статусом єдиної загальнонаціональної неподільної і неприбуткової системи масової комунікації, яка є об'єктом права власності українського народу. Воно діє згідно з програмною концепцією, затвердженою Постановою Верховної Ради України від 21 листопада 1997 р. та Статутом, який затверджує Верховна Рада. Телерадіомовлення — створення (комплектування та/або пакетування) і розповсюдження програм, пакетів програм, передач з

використанням технічних засобів телекомунікацій для публічного приймання за допомогою побутових телеприймачів.

Правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) урегульовано в Україні Законом України “Про друковані засоби масової інформації” від 16 листопада 1992 р. [60]. Їх діяльність регулюється також іншими законами України:

- “Про рекламу” від 3 липня 1996 р. [230];
- “Про підприємництво” від 7 лютого 1991 р. [231];
- “Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм” від 23 березня 2000 р. [186].

Можна погодитись з думкою М. Томенко, що для того, щоб поновити конституційний статус управління інформаційною сферою, не обов’язково приймати нові закони. Потрібно почати з того, щоб повернути конституційний статус тих державних органів, які повинні здійснювати управління інформаційним простором [225, 4]. Законодавчо вноормувати ті правові прогалини, які існують у нас сьогодні, в тому числі законодавчо розв’язати проблему такого недемократичного явища, як політична цензура, ввести визначення цього поняття і жорстку відповідальність за його застосування.

Потрібно згадати, що юридична відповідальність – це передбачені законом вид і міра державно-владного (примусового) зізнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [232, 346].

Сьогодні в Україні існують сотні законодавчих і нормативно-правових актів, які орієнтовані на розвиток інформаційних процесів, захист національного інформаційного простору, прискорення та безпечність інтеграційних процесів у світовому інформаційному просторі.

Нагальним завданням, що реально зможе забезпечити проведення адміністративної реформи з метою демократизації українського суспільства, є встановлення відкритої інформаційної системи державного управління, юридичної відповідальності за створення неконституційної “таємничості” діяльності органів влади, надасть можливість провести реальну та ефективну адміністративну реформу, підготувати політичну та правову системи до діяльності в глобальному інформаційному суспільстві.

3.2. Проблемні питання реалізації права на інформацію в правовій системі України

Будівництво правової держави передбачає підвищення ролі закону в правовій системі, недопущення підміни законів відомчими нормативними актами – при розумному їх співвідношенні, без приниження ролі закону як акту, що регулює найбільш важливі суспільні відносини. Тому актуальною є проблема дослідження місця і ролі правотворення та правозастосування в інформаційній сфері.

Чекає свого вивчення і проблема кодифікації законодавства в даній сфері, де здається доцільним більш широке використання такої форми, як кодекси. В. Б. Авер'янов, як і багато інших науковців, вважає необхідним підготувати в майбутньому проект інтегрованого Кодексу загального адміністративного права України [233, 23].

Розвиток інформаційної діяльності вимагає формування відповідного законодавства, тому що воно відстає від практики.

Ситуаційний підхід до формування інформаційного законодавства України, з точки зору когнітивного (пізнавального) аспекту, викликав ряд проблем щодо правового регулювання інформаційних відносин, серед яких:

1. Відсутність легальної, чіткої, ієрархічної єдності законів, що є причиною суперечливого тлумачення для застосування норм на практиці.

2. У зв'язку з тим, що різні закони та підзаконні акти, які регулюють суспільні відносини, об'єктом котрих є інформація, приймалися у різні часи без узгодження понятійного апарату, вони мають ряд термінів, які недостатньо коректні, не викликають відповідну інформаційну рефлексію або взагалі не мають чіткого визначення змісту. Термінологічні неточності, різне тлумачення однакових за назвою та формою понять і категорій призводить до їх неоднозначного розуміння і застосування на практиці. Наприклад, щодо інформаційних відносин зазначимо такі, як “таємна інформація”, “таємниця”, “документ”, “документована інформація”, “майно”, “власність”, “володіння”, “інтелектуальна власність”, “автоматизована система”, “суб'єкт суспільних відносин”, “учасники суспільних відносин”, “система інформаційних відносин” тощо.

3. Велика кількість законів і підзаконних нормативних актів у сфері інформаційних відносин ускладнює їх пошук, аналіз та узгодження для практичного застосування.

4. Має місце розбіжність щодо розуміння структури та складу системи законодавства у сфері інформаційних відносин і підходів до їх формування. Нерідко в окремих законах передбачається застосування норм, виражених у підзаконних актах. Це створює в практиці правозастосування деякими учасниками суспільних відносин колізію норм, ігнорування норм закону на користь норм підзаконного акту.

5. Нові правові акти у сфері суспільних інформаційних відносин часто не узгоджені концептуально з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу.

Тому в основу систематизації норм інформаційного права повинні покладатися відпрацьовані юридичною наукою і перевірені практикою основоположні принципи: поєднання традицій і новацій; інкорпорування норм чинного інформаційного законодавства України в нову систему через агрегацію інститутів права; формування міжгалузевих інститутів права на основі зв'язків з галузевими інститутами.

Важливою складовою побудови інформаційного права є формування в ньому інституту юридичної деліктології у сфері інформаційних відносин на принципі гармонізації норм з галузевими деліктологіями: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального права.

Формування системи інформаційного законодавства висунуло проблему гармонізації його на міждержавному рівні, з урахуванням міжнародного права (його провідних складових: публічного і приватного). Сьогодні можна констатувати, що у міжнародному праві активно формується його інституція – міжнародне інформаційне право світової інформаційної цивілізації.

Як було зазначено, на думку багатьох учених, національне інформаційне законодавство повинно стати на шлях систематизації через кодифікацію – створення системоутворюючого кодексу. Він розвиватиме визначені в Конституції України норми-принципи інформаційних відносин, в тому числі щодо інформаційної безпеки людини, суспільства, нації, держави. Кодекс має об'єднати, гармонізувати та розвивати норми і принципи суспільних відносин, визначені в зако-

нодавстві України, забезпечити дотримання конституційних прав та свобод громадян, розвиток демократії в Україні.

Завданням вважається обов'язок враховувати ратифіковані Україною нормативні акти (угоди, конвенції) міжнародного права; легалізувати позитивні звичаї у сфері інформаційних відносин і норми суспільної моралі, загальнолюдські цінності, визначені Організацією Об'єднаних Націй в її Статуті, Декларації прав людини, рішеннях Європейського Союзу та інших загальноприйнятих міждержавних нормативних актів, що сьогодні виступають у ролі стандартів, за якими визначається цивілізованість не тільки окремої країни, а й світового співтовариства загалом.

Розроблення проекту кодексу має проводитися методом агрегації: удосконалення окремих правових норм чи створення нових міжгалузевих інститутів не повинно порушувати цілісність і призначення кодексу, а поліпшувати, удосконалювати його дієвість у цілому, створювати нову системну якість, не притаманну окремим його складовим [74, 89].

І. Бачило вважає, що правом не врегульовано відносини, на базі яких розвивається сама галузь інформатизації – сукупність інформативного ресурсу, інформаційних технологій і комунікацій.

Зрозумілим є формулювання наступних завдань розвитку права в даній галузі:

- встановлення правових параметрів регулювання інформаційних ресурсів, урегулювання відносин з приводу інформації і всієї її інфраструктури;
- забезпечення правових механізмів використання наявних інформаційних, програмних і комунікаційних ресурсів у інтересах людини та суспільства за умов глобалізації;
- адаптація законодавства до міжнародних стандартів.

Розвитку інформаційної сфери мають сприяти такі закони:

- про розвиток галузі інформаційних технологій;
- щодо організації обліку і моніторингу;
- про впорядкування систем сертифікації, стандартизації, ліцензування;
- про розвиток інформаційних систем;
- щодо забезпечення інформаційної безпеки;
- про захист і використання інтелектуальної власності;

➤ про захист авторського права [209, 8].

Життя вимагає реформування адміністративного законодавства, що передбачає запровадження:

- пріоритетності законодавчої регламентації прав, обов'язків і порядку діяльності органів виконавчої влади;
- відповідальності діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб за свої рішення, дії чи бездіяльність перед громадянами, права яких було порушено;
- можливості оскарження громадянами порушених прав як у межах системи органів виконавчої влади, так і судовим шляхом, використовуючи механізми так званої адміністративної юстиції.

Адміністративна реформа повинна мати фундаментальне науково-теоретичне забезпечення. Адміністративне законодавство не відповідає вимогам сучасних інформаційних відносин. Узагалі, в самому Кодексі про адміністративні правопорушення увага до регулювання суспільних інформаційних відносин становить менше 1 %.

Враховуючи, що державне будівництво можливе лише на відомих нормах-принципах, новий Кодекс про адміністративні правопорушення може бути прийнятий лише після прийняття Інформаційного кодексу України.

В Україні існує проблема, пов'язана з самим процесом створення правових норм у сфері охорони та захисту інформаційних ресурсів, яка полягає у тому, що цим питанням займаються представники різних міністерств і відомств. Це призводить до суперечностей у законодавчих і нормативних актах.

Удосконалення проблеми правового забезпечення розвитку інформаційного ринку в Україні вимагає формування узгодженої законодавчої та нормативної бази, яка чітко визначить умови комерціалізації та розповсюдження інформаційних продуктів, критерії їх вартісного вибору, дозволить побудувати механізм реалізації прав фізичних та юридичних осіб на інформаційні ресурси.

Важливими проблемами у сфері державного управління є: 1) розбудова інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів; 2) безпека інформаційного простору; 3) міждержавний обмін інформацією [234, 135].

Водночас не можна не визнати, що сучасні соціально-економічні умови у сфері інформатизації суспільства характеризуються такими негативними факторами, як:

- незадовільне забезпечення органів інформаційного управління повною та достовірною інформацією на основі економічних показників і одночасне навантаження зайвою інформацією, що перешкоджає прийняттю адекватних управлінських рішень;
- відсутність механізму включення в господарський обіг та координації інформаційних ресурсів призводить до економічних втрат, а також посилення потенційних конкурентів;
- відставання вітчизняних інформаційних технологій та орієнтація на закупівлю незахищеної імпортової техніки, що сприяє поширенню несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів і підвищує залежність вітчизняних споживачів від зарубіжних виробників комп'ютерної та телекомунікаційної техніки і технології.

На початку 2007 року профільний парламентський комітет звернувся до Ради Європи та ОБСЄ з проханням провести відповідні правові експертизи українських законів. За дорученням цих поважних інституцій європейськими фахівцями проведено ґрунтовний аналіз нашого інформаційного законодавства – як щодо відповідності загальнодемократичним принципам, так і по конкретних положеннях окремих правових актів.

Експерти чітко окреслили визначені міжнародними документами наріжні камені демократичної системи правового забезпечення інформаційної діяльності.

1. Пріоритетне право людини на вільний обмін інформацією.
2. Можливість запровадження державою демократичних регулятивних механізмів і чітко визначених й обґрунтованих обмежень.

Загалом в Україні створено логічно структуровану систему інформаційного законодавства: рамковий закон “Про інформацію”, галузеві закони по окремих видах ЗМІ, спеціальні закони щодо організаційно-правових аспектів діяльності аудіовізуальних ЗМІ та окремих сфер інформаційних відносин, закони, що врегульовують правовідносини у суміжних галузях [235, 15]. Визначено правові засади державного регулювання інформаційної сфери, “змістовні” та “техноло-

гічні” моменти діяльності ЗМІ, регулятивні повноваження відповідних владних інституцій.

Водночас практика виявила серйозні недоліки чинної нормативної бази. Вони здебільшого пов’язані з технологією реалізації основних засадних положень.

Сучасні політичні реалії значно різняться від того “цивілізованого європейського зразка”, який було покладено в основу реформування політичної системи України [236, 86]. Кожна держава – член Ради Європи зобов’язана здійснити зміни у національному законодавстві та привести його до вимог положень, які є європейськими та, звичайно, міжнародними стандартами [237, 21].

Зокрема, більшість чинних законів не визначають чітких та прозорих процедур і механізмів їх застосування. На особливу увагу заслуговують пропозиції:

1. Сформулювати основну норму доступу до інформації державних органів відповідно до рекомендацій Ради Європи: кожна особа має право доступу до інформації (документів), якими володіють органи влади України.

2. Запровадити двоетапну процедуру визначення умов обмеження доступу: перший етап – перевірка ймовірності шкідливих наслідків надання інформації; другий – аналіз громадського інтересу до інформації та зіставлення його з можливими негативними наслідками її розкриття.

3. Чітко визначити критерії обмеження доступу до окремих видів інформації: конфіденційної інформації; інформації, визнаної в установленому порядку державною таємницею; інформації, що стосується приватного життя; інформації фінансових установ та інформації обмежено оборотоздатної. Водночас заборонити втаємничення документів внутрішньовідомчої кореспонденції; інформації, даних, які стосуються правоохоронних структур; “яка не підлягає розголошенню”.

4. Удосконалити положення щодо правового визначення форм, механізмів і правил доступу до офіційної інформації.

5. Встановити реальну відповідальність посадових осіб за неправомірне ненадання відкритої інформації.

Негативний експертний висновок отримав Закон “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади і органів місцевого

самоврядування в Україні засобами масової інформації”. Сутність аргументації європейських фахівців можна окреслити двома тезами:

1. У демократичному суспільстві законодавство про ЗМІ має базуватися на презумпції свободи, а не на презумпції контролю.

2. В основу Закону покладено хибну схему – фінансовані державою органи інформації і громадські мовники фактично виступають не “Суспільними контролерами” органів державної влади, а засобами їх інформаційної підтримки.

“Особливо шкідливими” для свободи слова визнано:

1. Порядок акредитації журналістів – відсутність єдиної для всіх органів влади акредитації, непрозорість процедури акредитації, невиправдані підстави вилучення акредитації. Експерти звернули увагу на те, що Закон визначає акредитацію “як привілеї”. Згідно ж із європейськими нормами вона має надаватися “як право”.

2. Обмеження редакційної незалежності. Законом у багатьох випадках передбачено, що саме і якими чином повинні висвітлювати засоби масової інформації. Це може трактуватися як пряме втручання у редакторську незалежність. Тобто, визначений законом обсяг права на висвітлення та коментарі діяльності владних інституцій не відповідає критеріям міжнародних положень щодо свободи слова.

3. Правові засади утворення та діяльності Національної телекомпанії та Національної радіокомпанії України. Ці телерадіоорганізації повинні відігравати роль національного суспільного мовника. На практиці вони ж нічим не відрізняються від державних агентств новин.

Отже, експерти дійшли до доволі жорсткого висновку: закон рекомендується скасувати в цілому [238, 53].

Надзвичайно цікавими і практично корисними вбачаються зауваження та пропозиції до законодавства про аудіовізуальні ЗМІ – законів “Про телекомунікації”, “Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення”, “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України”.

Експертні висновки чітко визначають ключові моменти і завдання розвитку законодавчої бази. Особливо важливими в цьому вбачаються три змістовних блоки:

I. Імплантація основних положень Європейської Конвенції про транскордонне телебачення.

II. Впровадження суспільного мовлення.

III. Удосконалення правових засад діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Європейська Конвенція про транскордонне телебачення була підписана представником України 17 липня 1996 р. Але питання про її ратифікацію досі не розглядалося. Головна проблема полягає у тому, що українська сторона не готова “гарантувати свободу приймання і не обмежувати ретрансляцію на своїй території програм, які відповідають положенням цієї конвенції” [239].

Ця “неготовність” зумовлена об’єктивними і суб’єктивними чинниками:

- по-перше, імплантація Конвенції вимагає ґрунтовного реформування чинного інформаційного законодавства;
- по-друге, вихований у тоталітарному суспільстві політикум підсвідомо побоюється вільного, хоча і чітко регламентованого, допуску на внутрішній ринок не підконтрольних владі інформаційних суб’єктів;
- по-третє, якісний рівень інформаційної продукції значної частини національних виробників викликає небезпідставні сумніви в їх конкурентоспроможності на відкритому ринку.

Декларуючи необхідність організації суспільного мовлення та окреслюючи організаційно-фінансові засади його діяльності, закон не визначив матеріальної бази та порядку створення такої системи. Тобто, основні практичні аспекти залишилися поза нормами правового регулювання. Тоді як питання набуло надзвичайної політичної гостроти у зв’язку з боротьбою за важелі впливу на інформаційний ресурс державного телерадіомовлення [223, 54].

Національною проблемою залишається удосконалення організаційно-правових засад діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Основними завданнями у цьому плані мають стати:

1. Забезпечення незалежності та неупередженості діяльності регулятивного органу, виведення його з-під можливого політичного тиску основних суб’єктів державної влади – парламенту, Президента, уряду.

2. Чітке визначення завдань, функцій, прав та обов’язків Національної ради, узгодження відповідних положень законів України “Про телебачення і радіомовлення”, “Про Національну раду України

з питань телебачення і радіомовлення” та інших нормативно-правових актів.

3. Упровадження “прозорої” процедури призначення і звільнення членів Національної ради, унеможливлення блокування її роботи владними структурами та політичними суб’єктами.

Таким чином, цілком можна погодитися з пропозиціями Ю. Кобзар, що настає час переходу від декларування “правильних” принципів до прагматичного відпрацювання реальних “правил гри” на інформаційному ринку. Вже зараз можна визначити основні завдання і магістральні напрями цього процесу:

- збільшення інвестиційної привабливості суб’єктів українського медіа ринку, забезпечення розширеного виробництва національного інформаційного продукту;
- реформування системи регулятивних механізмів для забезпечення якісного зростання економічної, технологічної та змістовної складових національного медіа ринку;
- законодавча реалізація принципу “незалежності” ЗМІ, розробка правових механізмів мінімізації можливостей впливу на інформаційну діяльність ЗМІ;
- реформування національного інформаційного законодавства відповідно до європейських та світових стандартів [223, 54].

Надзвичайної важливості набуває проблема інформаційних війн, які за визначенням В. Разуваєва, визначаються цілеспрямованою діяльністю з боку будь-яких осіб проти органів державної влади, маси людей чи однієї особи з використанням інформаційних технологій та ресурсів [240, 83]. Та мають ознаки таємничості (можливості досягти мети без наявної підготовки проголошення війни), масштабності (можливості наносити непоправну шкоду, не визнавав кордонів та суверенітетів, без звичного обмеження простору в усіх сферах життєдіяльності людини), а також універсальність (можливість багатоваріантного використання як військовими, так і цивільними структурами країни нападу проти військових і цивільних об’єктів країни поразки) [241, 85].

Слід зазначити, що Україна безумовно має науково-технічний потенціал для розвитку індустрії високих технологій (ІТ). На перших етапах останній потребує економічної, правової, політичної підтримки з боку держави і дасть їй можливість уникнути диктату економі-

чних і політичних сил, що відстоюють інтереси світових лідерів зі створення програмного забезпечення. Він повинен стати одним із стратегічних напрямів розбудови нашої держави.

Сьогодні в Україні комп'ютерні програми захищаються лише нормами авторського права. Закон України "Про авторські права та суміжні права" визначає: поняття "комп'ютерна програма" охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктивному кодах [49]. Слід зазначити, що реальність сьогодення вимагає захисту комп'ютерних програм не тільки авторським правом, а й через залучення інших правових норм.

Задля забезпечення захисту інтелектуальної власності на рівні розвинутих країн і для створення дієвого механізму боротьби з піратством в Україні був прийнятий Закон України "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування" від 17 січня 2002 р. У Законі можна виділити наступні ключові положення:

- ліцензування виробництва, експорту, імпорту основних вузлів обладнання, сировини для виробництва дисків (це сприятиме здійсненню державного контролю за даним видом діяльності);
- ідентифікація дисків за допомогою нанесення на кожний виготовлений диск із записом інформації – спеціального ідентифікаційного коду;
- перевірка права на об'єкти авторського права та/або суміжні права, зокрема виробництво дисків, які містять зазначені об'єкти, має здійснюватись лише за наявності дозволу в осіб, яким належить авторське право чи суміжні права;
- проведення позапланових (раптових) перевірок без попереднього повідомлення суб'єкта господарювання. У разі порушення вимог суб'єкт господарювання притягується до кримінальної відповідальності, на нього накладаються фінансові санкції, застосовуються спеціальні заходи.

Світова практика підтверджує необхідність застосування патентного права для ефективного захисту комп'ютерних програм (КП). На жаль, в Україні на сьогоднішній день не розроблено концептуальних методологічно-правових підходів щодо захисту КП як таких, з вико-

ристанням патентного права. Існуюча в Україні практика дозволяє захищати лише комп'ютерну технологію як спосіб, за умови здійснення його за допомогою КП.

Для створення ефективної системи захисту КП потрібно:

1. Провести науково-правові дослідження щодо необхідності розроблення Закону України “Про охорону прав на комп'ютерні програми” та можливості надання структурі програми статусу окремого об'єкта правової охорони з подальшим його захистом.

2. Розробити додаткові правила з експертизи винаходів, пов'язаних з КП.

3. Провести аналіз можливості захисту КП нормами авторського права лише у вигляді вихідного коду та розробити необхідні зміни до Закону України “Про авторське право та суміжні права”.

4. Зменшити термін захисту майнових прав авторів КП до 20 років за аналогію з терміном правової охорони, що надається патентами.

5. Словосполучення “комп'ютерні програми” в п. 3 ст. 6 Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” замінити на “комп'ютерні програми як такі” [242, 111].

Для реформування системи правового захисту ПЗ необхідна не стільки зовнішня рушійна сила, скільки внутрішня. Такою силою може стати розвиток національної індустрії. Саме взаємовідносини виробництва, розповсюдження та використання будуть, з одного боку, мати спонукальний характер у створенні ефективної системи правового захисту ПЗ, а, з іншого, – шліфуватимуть цю систему. Початком зазначеного процесу має бути прийняття рішення уряду щодо створення державного замовлення на фінансування розроблення національного ПЗ – операційної системи – програмної основи для роботи будь-якого комп'ютера та пакету найуживаніших офісних програм.

Собівартість такого набору програм може бути у десятки разів меншою, ніж кошти, необхідні для придбання державними установами ліцензійного ПЗ. Розроблене за викладеною пропозицією програмне забезпечення повинно бути безоплатно передане до державних установ і, можливо, мати статус ПЗ вільного використання для будь-якого із суб'єктів господарської діяльності на території України. Це надасть можливість:

- створити міцне підґрунття для досягнення та збереження ліцензійної чистоти ПЗ у органах державного управління, державних установах і приватному секторі тощо;
- при невеликих вкладеннях на початковому етапі значно зекономити кошти бюджету в подальшому;
- інвестувати державні кошти та залучити іноземні інвестиції у розвиток національної індустрії високих технологій та створення додаткових робочих місць;
- зберегти та примножити науково-технічний потенціал країни;
- на виконання вимог законодавства України про державну мову вирішити питання українізації ПЗ у державних установах, особливо у сферах управління, освіти та науки, побуті [243, 64].

Говорячи про інформаційні технології, не можна обійти увагою мережу Інтернет. Останній є безспірним фактором сьогодення, який суттєво впливає на різноманітні сторони соціального життя. З урахуванням швидкості та розмірів поширення комп'ютеризації у світі історію людства навіть поділяють на дві сфери – до та після появи мережі Інтернет. Доступ населення до Мережі стає одним із важливіших показників розвитку тієї чи іншої країни, а Окинавська хартія глобального інформаційного суспільства (22 липня 2000 року) визначила вільний обмін інформацією та знанням однією із демократичних цінностей людства (ст. 3). Виникнувши як суто технічний засіб передачі інформації, Інтернет перетворився на важливе соціальне явище, яке привертає увагу фахівців різних наук, у тому числі юридичної.

Застосовуючи традиційні для юридичної науки категорії, фахівці обговорювали питання щодо визначення Інтернету як об'єкта або суб'єкта права. У першому випадку Інтернет пропонувалося розглядати як сукупність майна (технічний комплекс), яке належить певним особам на праві власності. У другому – робилася спроба знайти у Інтернету ознаки юридичної особи (організаційну єдність, майнову відокремленість, керуючі органи і т. ін.) [244]. Міркування юристів призвели до висновку щодо неможливості застосування до Інтернету категорії об'єкта або суб'єкта права. Така думка є сьогодні найбільш поширеною.

Більш продуктивним можна вважати інший підхід, який розглядає мережу Інтернет як об'єкт правового впливу. Отже, в юридично-

му вимірі Інтернет виступає як сукупність особистих і майнових відносин, які виникають при застосуванні Інтернет-технологій і за своєю природою потребують правового нормування.

Україна лише визначається щодо ставлення держави до Інтернету та можливості державного впливу на розвиток Інтернет-відносин, тому робити певні висновки поки що рано. Основними нормативними актами, які безпосередньо визначають сьогодні напрями регулювання Інтернет-відносин в Україні, є Укази Президента України № 928/2000 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 липня 2000 р. та № 528/2000 “Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави” від 10 квітня 2000 р.

Більшість відносин, що виникають у Інтернет-просторі, хоча і мають певні особливості (часом дуже важливі), за своєю сутністю є все ж такими, до яких повною мірою можуть бути пристосовані усталені юридичні конструкції, терміни та принципи.

Аналіз відносин, що виникають у сфері електронного бізнесу, свідчить, що вони за своєю природою є цивільно-правовими відносинами купівлі-продажу, поставки, перевезення, надання послуг тощо.

Так, в юридичному обігу виникло поняття “комп’ютерного злочину”. В широкому розумінні воно означає злочин, який було вчинено з використанням Інтернет-технологій. Новий Кримінальний кодекс України також передбачає відповідальність за дії, пов’язані із незаконним втручанням у роботу електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж, викраденням, привласненням, вимаганням комп’ютерної інформації, порушенням правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем (статті 361–363 Кримінального кодексу України). Утім, не викликає сумніву, що до “комп’ютерних злочинів” повною мірою можуть застосовуватися загальні положення кримінального права щодо об’єкта, суб’єкта, складу злочину, кримінальної відповідальності тощо.

Разом з тим, ніхто не заперечує, що вже виникала необхідність встановлення спеціальних правил, які б враховували особливості саме Інтернет-відносин, створення норм міжнародного та національного законодавства, спрямованих на їх ефективне регулювання. Серед

різновидів Інтернет-відносин, у першу чергу, правового опосередкування та визначення потребують наступні.

По-перше, це відносини, що пов'язані з функціонуванням самої мережі й доступом до Інтернету – між виробниками, споживачами та власниками різноманітних ресурсів (сайтів, серверів, адрес електронної пошти тощо).

По-друге, відносини, що виникають у сфері електронної комерції. З правової точки зору цей термін означає сукупність правочинів, які укладаються за допомогою Інтернет-технологій – договорів куплі-продажу, перевезення, страхування, надання послуг, банківських розрахунків тощо. На 29 сесії Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі прийнято Типовий закон про електронну торгівлю, який рекомендовано Резолюцією 51/162 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1996 р.

По-третє, відносини щодо захисту авторських прав на об'єкти інтелектуальної власності, які розміщені в Інтернеті, а також ті, що пов'язані з функціонуванням у Мережі засобів масової інформації. Тут постає багато питань. Фахівці вважають, що поява Інтернету взагалі поставила під сумнів саму концепцію копірайта [245, 18].

По-четверте, відносини, що виникають стосовно захисту конфіденційної інформації в Інтернеті, забезпечення цілісності систем, інформаційної безпеки, запобігання розповсюдженню інформації, що має кримінальний зміст (порносайти, ведення промислового шпіонажу тощо). На 109 сесії Комітету Міністрів Ради Європи (8 листопада 2001 р.) було прийнято “Конвенцію про кіберзлочинність” [246]. Боротьба з кримінальним зловживанням зводиться до чотирьох головних напрямів: запобігання несанкціонованого доступу до інформації; пошкодження систем; маніпуляції даними; розповсюдження інформації злочинного змісту.

Зроблено спробу поєднати Інтернет з державною безпекою. Так з'явилися укази Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”, “Про деякі заходи по захисту інтересів держави в інформаційній сфері”, “Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави”. В. Прусенко вважає, що таким чином робиться спроба узаконити максимальний державний контроль над вільним інформаційним обмі-

ном у мережі Інтернет – найбільш універсальним сучасним засобом реалізації права на інформацію [247, 33].

Дійсно, стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій та їх упровадження в життя зумовили виникнення нового виду злочинності – у сфері комп'ютерної інформації. Для України цей вид злочинності новий, проте у багатьох країнах світу проблеми, які з ним пов'язані, виникли давно. Перший злочин з використанням електронно-обчислювальної машини (ЕОМ) зареєстрований у США в 1969 р. В Україні кримінальна відповідальність за такі посягання була встановлена лише у 1994 р. (ст. 198 КК УРСР 1960 р. “Порушення роботи автоматизованих систем”).

Проаналізувавши наведені статистичні дані, можна дійти висновку, що комп'ютерної злочинності в Україні не існує. Проте, це не так. Незначні статистичні показники свідчать про недосконалість законодавства. Українська держава не готова повною мірою протидіяти злочинам у сфері комп'ютерної інформації. Втім інші країни приділяють значну увагу проблемі подібних злочинів. Україна відстає у створенні відповідної нормативної бази. Навіть, у Комплексній програмі профілактики злочинності на 2001–2005 рр. жодним словом не згадується про злочини у даній сфері. Концепція національної безпеки України, затверджена постановою Верховної Ради від 16 січня 1997 року, називає основні загрози національній безпеці в інформаційній сфері. Однією з них є не виваженість державної політики та відсутність необхідної інфраструктури у названій сфері.

Загалом існує три основні підходи до визначення злочинів у даній сфері. Прихильники першої позиції злочинами у сфері комп'ютерної інформації вважають усі суспільно небезпечні діяння, предметом яких є комп'ютерна інформація. Згідно з іншою точкою зору, злочини слід вважати комп'ютерними у тому разі, коли інформація (інформаційні технології) є знаряддям їх вчинення. Останній підхід полягає у визнанні злочинами тих посягань, і предметом, і знаряддям вчинення яких є комп'ютерна інформація.

Отже, визначення злочинів у сфері комп'ютерної інформації можна узагальнити таким чином – це протиправні умисні суспільно небезпечні діяння, котрі посягають на відносини щодо здійснення інформаційної діяльності стосовно комп'ютерної інформації, предметом і знаряддям вчинення яких є така інформація. Остання може іс-

нувати у різних проявах – відомості, дані, комп'ютерні програми тощо [248, 86].

Як бачимо, відносини, що виникають у Мережі, є неоднорідними за своєю правовою природою. Важко навіть знайти певні критерії для їх класифікації. Єдиним є те, що вони виникають, розгортаються та припиняють свою дію в Мережі. Отже, сьогодні особливого значення набуває пошук адекватних юридичних механізмів, здатних ефективно впливати на відносини, що виникають із використанням Інтернет-технологій, і забезпечувати їх всебічний розвиток [249, 127].

Таким чином, подальше вдосконалення проблеми правового забезпечення розвитку інформаційного простору в Україні вимагає формування узгодженої законодавчої та нормативної бази, яка чітко визначить умови комерціалізації та розповсюдження інформаційних продуктів, визначить критерії їх вартісного виміру, дозволить вибудувати гнучкий механізм цивілізованої реалізації прав фізичних та юридичних осіб на інформаційні ресурси на внутрішньому і зовнішньому ринках. При цьому має враховуватись і такий суперечливий фактор, як прагнення до безмежного збільшення і мінімальної урегульованості інформаційних потоків з боку споживачів інформаційного продукту та необхідність введення законодавчих обмежень на розповсюдження інформації для гарантування національних науково-технічних та економічних інтересів [250, 98–99].

Важливим аспектом забезпечення права людини в теорії інформаційного права є наступна проблематика:

- визначення та правове закріплення провідних напрямів і методів державної політики у сфері вибору мов спілкування, комунікації в державі тощо;
- регулювання суспільних відносин у сфері засобів масової інформації, визначення їх подібностей та відмінностей, систематизація їх через агрегацію (преса, видавнича справа, радіо, телебачення, комп'ютерні мас-медіа);
- забезпечення умов розвитку і захисту всіх форм власності на інформацію та інформаційні ресурси (право власності на інформацію; загальні та особливі умови, форми власності);
- організація та управління створенням і розвитком державних інформаційних систем і мереж, забезпечення їх сумісності та взаємодії в єдиному інформаційному просторі України;

- правове регулювання створення реальних умов для якісного та ефективного забезпечення необхідною інформацією громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і приватних організацій, об'єднань на основі державних інформаційних ресурсів, сучасних інформаційних технологій;
- забезпечення співвідношення інтересів суб'єктів суспільних інформаційних відносин у сфері національної безпеки, складовою якої є інформаційна безпека, визначення загроз безпеці суспільних інформаційних відносин, регулювання захисту інформації, в тому числі в автоматизованих системах;
- забезпечення реалізації конституційних прав осіб (приватних немайнових) на режим доступу до персональних даних – інформації про громадян та їх спільноти (організації) за умов інформатизації державних органів управління;
- державно-правове сприяння формуванню ринку інформаційних ресурсів, послуг інформаційних систем, технологій, з пріоритетами для вітчизняних виробників інформаційної продукції, засобів, технологій;
- державне стимулювання вдосконалення механізму залучення інвестицій, розроблення і реалізації проектів національної програми інформатизації (установ, підприємств, організацій, всіх форм власності, міністерств та відомств, регіонів тощо);
- забезпечення правового режиму формування та використання національних інформаційних ресурсів, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, поширення та надання споживачам інформації;
- правове регулювання стимулювання створення і використання в Україні новітніх інформаційних технологій тощо.

В умовах глобалізації та переходу до інформаційного суспільства особливе значення набуває реалізація права на інформацію, встановлення пріоритету права людини на інформацію як необхідної складової демократичного суспільства. Запропоновано методологію формування правової системи регулювання інформаційних відносин в Україні в частині реалізації права на інформацію. Здійснено розробку теоретичних підходів щодо забезпечення державних гарантій права на інформацію, спрямованих на наукове

та практичне використання результатів, одержаних у процесі дослідження.

Сучасна українська правова система регулювання інформаційних відносин залежить від загальної тенденції впливу глобалізації на національне законодавство та розвиток інформаційного суспільства. Правові аспекти реалізації права на інформацію повинні враховувати як позитивні (скорочені терміни отримання значної кількості інформаційного продукту), так і негативні (створення стану небезпеки для самої людини) наслідки впливу в умовах глобалізації. Першочерговим завданням постає формування правової основи, законодавча підтримка та правовий захист ринку інформаційних продуктів і послуг.

Формування науково-обґрунтованої правової системи регулювання інформаційних відносин повинно враховувати теоретико-методологічні засади інформаційного права та практику правового регулювання міжнародних інформаційних відносин. Методологія дослідження загальної характеристики етапів становлення, тенденцій розвитку міжнародного та національного інформаційного права, що базується на діалектичному та порівняльно-правовому методі, надає можливість визначити пріоритети інформаційного права України та надати практичні рекомендації щодо забезпечення конкурентоспроможності національного інформаційного законодавства.

Досвід зарубіжних країн щодо регулювання інформаційних відносин засвідчує, що інтеграційна концепція, яка передбачає використання за особливою процедурою (ратифікація) міжнародних норм у національному законодавстві, є найбільш прогресивною для української правової системи.

Інформаційне право України виступає самостійною комплексною галуззю національного права, що вимагає теоретичного обґрунтування окремих інститутів інформаційного права при їх комплексному застосуванні в українській правовій системі, встановлення самостійного методу інформаційного права.

Значна кількість нормативно-правових актів визначає ситуаційний підхід до формування інформаційного законодавства України і викликає низку проблемних питань: відсутність легальної, ієрархічної єдності законів і відсутність тотожного понятій-

ного апарату, суперечність практичного застосування нормативно-правових актів, як наслідок, відсутність реального правового механізму реалізації права на інформацію.

Комплексний, тотожний підхід до регулювання всіх напрямів інформаційних відносин надає реальну можливість для демократизації українського суспільства, забезпечує гарантії виконання обов'язків держави перед громадянином, пріоритет людини щодо отримання інформації. Інформаційне законодавство, ґрунтуючись на міжнародних і конституційних принципах інформаційного права, повинно визнавати наявність режиму обмежено оборотоздатної та дифамаційної інформації.

Крім документованої інформації, правовій охороні підлягає будь-яка інформація незалежно від форми носія. Правове забезпечення повинні отримати умови створення відкритої інформації, інформації з обмежено оборотоздатним та обмеженим доступом. Правовими нормами необхідно врегулювати процедуру оприлюднення інформації, що втратила режим таємності. Суб'єкти, що надають інформацію про себе з метою комплектування інформаційних ресурсів країни або інших інформаційних баз, мають право безоплатно користуватися цими даними.

В межах методології інформаційного права необхідно встановити інститут деліктології. Забезпечити реальну юридичну відповідальність посадових осіб і керівників органів державної влади за ненадання або не оприлюднення публічних відомостей, чи систематичне порушення права людини на інформацію. Одночасно встановлюється юридична відповідальність для суб'єктів, що створюють неправдиву інформацію, перекручують отримані відомості з метою передачі або передають недостовірну чи неповну інформацію. Потрібно законодавчо обумовити існування примусових дій проти недобросовісних операторів. Деліктне право є обов'язковою частиною науки та галузі інформаційного права України.

Особливого правового захисту потребує інститут особистої таємниці. Виконання міжнародно-правових вимог в аспекті збереження конфіденційності щодо персональних даних є найважливішим інститутом сучасного інформаційного права.

Відсутність правових меж інформаційного забезпечення та інформаційної взаємодії між управлінськими структурами, між державою, місцевим самоврядуванням, громадянами є гальмуючим фактором розвитку держави.

Вимагається встановлення чіткого розмежування нормативно-технічного захисту від несанкціонованого доступу до інформації та законодавчого регулювання системи інформаційних відносин.

**Основні нормативно-правові акти,
що регулюють інформаційні правовідносини
та права громадян на отримання інформації**

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про телекомунікації : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2004. – № 48. – Ст. 526.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

4. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 48. – Ст. 651.

5. Про інформаційні агентства : Закон України від 28 лют. 1995 р. № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1995. – № 13. – Ст. 83.

6. Про основи державної політики в сфері науки та науково-технічної діяльності : Закон України від 11 верес. 2003 р. № 284-XIV // Голос України. – Офіц. вид. – 2003. – № 12.

7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 лист. 1992 р. № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1993. – № 1. – Ст. 2.

8. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 груд. 1991 р. № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 12. – Ст. 165.

9. Про дію міжнародних договорів на території України : Закон України від 10 груд. 1991 р. № 1953-XII (втратив чинність на підставі Закону від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV) // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 10. – Ст. 137.

10. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

11. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3688-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 7. – Ст. 34.

12. Про авторські права та суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 13. – Ст. 64.

13. Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності : Закон України від 21 груд. 2000 р. № 2188-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2001. – № 8. – Ст. 37.

14. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04 лют. 1998 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 27–28. – Ст. 181.

15. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в українських засобах масової інформації : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 539/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1997. – № 49. – Ст. 299.

16. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальному захисту журналістів : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1997. – № 50. – Ст. 302.

17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-ІV / Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

18. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2001. – № 25, 26.

19. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – Ст. 93.

20. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

21. Про державну статистику : Закон України від 17 верес. 1992 р. № 2614-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 43. – Ст. 608.

22. Кодекс про адміністративні правопорушення від 07 груд. 1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – додаток до № 51. – Ст. 1122.

23. Кодекс законів про працю України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – додаток до № 50.

24. Про загальний військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

25. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12 груд. 1991 р. № 1975-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 9. – Ст. 106.

26. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – 1991. – № 30. – Ст. 379.

27. Цивільно-процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42. – С. 492.

28. Про джерела фінансування органів державної влади : Закон України від 30 черв. 1999 р. № 783-XIV // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1999. – № 31. – Ст. 1619.

29. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2013. – № 27. – Ст. 282.

30. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1489-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.

31. Про підприємства в Україні : Закон України від 27 берез. 1991 р. № 436-IV (втратив чинність на підставі Господарського кодексу України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV) // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – 1991. – № 24. – Ст. 272.

32. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

33. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 груд. 1993 р. № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

34. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

35. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

36. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квіт. 1999 р. № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1999. – № 20–21. – Ст. 190.

37. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 538/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1997. – № 48. – Ст. 296.

38. Про рекламу : Закон України від 03 серп. 1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1996. – № 39. – Ст. 181.

39. Про підприємництво : Закон України від 07 лют. 1991 р. № 698-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1991. – № 14. – Ст. 168.

40. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1587-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2000. – № 24. – Ст. 183.

41. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування : Закон України від 17 січ. 2002 р. № 2953-III // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 7. – Ст. 276.

42. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

43. Про кінематографію : Закон України від 13 січ. 1998 р. № 9/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 22. – Ст. 114.

44. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 07 жовт. 1997 р. № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1997. – № 52. – Ст. 312.

45. Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

46. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ (редакція станом на 11 жовт. 2013 р.) // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – Ст. 382.

47. Про прокуратуру : Закон України від 05 листоп. 1991 р. № 1789-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

48. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 03 квіт. 1998 р. № 160/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 35. – Ст. 236.

49. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1995. – № 6. – Ст. 35.

50. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

51. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квіт. 1993 р. № 3116-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1993. – № 21. – Ст. 218.

52. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3687-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 7. – Ст. 32.

53. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3689-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 7. – Ст. 36.

54. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем : Закон України від 05 лист. 1997 р. № 621/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 8. – Ст. 28.

55. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07 черв. 1996 р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1996. – № 36. – Ст. 164.

56. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовт. 1992 р. № 2707-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 50. – Ст. 678.

57. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19 лист. 1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1993. – № 4. – Ст. 20.

58. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 черв. 1992 р. № 2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 34. – Ст. 502.

59. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 лип. 2000 р. № 1908-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2000. – № 42. – Ст. 348.

60. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення : Закон України від 24 лют. 1994 р. № 4004-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

61. Про екологічну експертизу : Закон України від 09 лют. 1995 р. № 45/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1995. – № 8. – Ст. 54.

62. Водний кодекс України : Закон України від 06 черв. 1995 р. № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1995. – № 24. – Ст. 190.

63. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08 лют. 1995 р. № 39/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 12. – Ст. 81.

64. Про поводження з радіоактивними відходами : Закон України від 30 черв. 1995 р. № 255/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1995. – № 27. – Ст. 198.

65. Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 02 берез. 1995 р. № 86/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1995. – № 14. – Ст. 91.

66. Про відходи : Закон України від 05 берез. 1998 р. № 187/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 36–37. – Ст. 242.

67. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання : Закон України від 14 січ. 1998 р. № 15/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 22. – Ст. 115.

68. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 лист. 2003 р. № 1296-IV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

69. Про нотаріат : Закон України від 02 верес. 1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 39. – Ст. 383.

70. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3814-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 15. – Ст. 88.

71. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1996. – № 47. – Ст. 256.

72. Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність: Закон України від 23 груд. 1998 р. № 353-XIV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1999. – № 5–6. – Ст. 46.

73. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 09 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1999. – № 22–23. – Ст. 199.

74. Про Національну систему конфіденційного зв'язку: Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2919-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2002. – № 15. – Ст. 103.

75. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283.

76. Про радіочастотний ресурс України : Закон України від 01 черв. 2000 р. № 1770-III // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2000. – № 26. – Ст. 1105.

77. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки : Закон України від 21 верес. 2000 р. № 1989-III // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2000. – № 43. – Ст. 1867.

78. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 лист. 2002 р. № 228-IV // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 50. – Ст. 2233.

79. Про створення телеорганізації Суспільного мовлення України : Постанова Верховної Ради України від 21 лист. 1997 р.

№ № 667/97-ВР // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1997. – № 49. – С. 3.

80. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента України від 10 черв. 1997 р. № 503/97 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1997. – № 24. – Ст. 178.

81. Про вдосконалення державного управління інформаційною сферою : Указ Президента України від 16 верес. 1998 р. № 1033/98 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1998. – № 38. – Ст. 1388.

82. Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні : Указ Президента України від 22 трав. 1998 р. № 505/98 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1998. – № 21. – Ст. 792.

83. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 черв. 1998 р. № 615/98 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1998. – № 24. – Ст. 903.

84. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09 лют. 1999 р. № 145/99 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1999. – № 6. – Ст. 222.

85. Про Стратегію реформування системи державної служби в Україні : Указ Президента України від 14 квіт. 2000 р. № 599/2000 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2000. – № 16. – Ст. 684.

86. Про Положення про технічний захист інформації в Україні : Указ Президента України від 27 верес. 1999 р. № 1229/99 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1999. – № 39. – Ст. 1977.

87. Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні : Указ Президента України від 27 квіт. 2001 р. № 285/2001 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2001. – № 18. – Ч. 2. – Ст. 783.

88. Про невідкладні заходи щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності в процесі виробництва, експорту, імпорту та розповсюдження дисків для лазерних систем зчитування : Указ Президента України від 30 січ. 2002 р. № 85/2002 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 5. – Ст. 132.

89. Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави : Указ Президента України від 10 квіт. 2000 р. № 582/2000 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2000. – № 15. – Ст. 605.

90. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 06 черв. 2006 р. № 928/2000 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 23. – Ст. 1711.

91. Про Положення про технічний захист інформації в Україні : Указ Президента України від 27 верес. 1999 р. № 1229/99 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1999. – № 38. – Ст. 1229.

92. Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні : Указ Президента України від 09 груд. 2000 р. № 1323/2000 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2000. – № 50. – Ст. 2186.

93. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 01 жовт. 2002 р. № 683/2002 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 31. – Ст. 1463.

94. Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку : Указ Президента України від 13 квіт. 2001 р. № 256/2001 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2001. – № 16. – Ст. 697.

95. Про чергові заходи щодо дальшого здійснення адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 29 трав. 2001 р. № 345/2001 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2001. – № 22. – Ст. 985.

96. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 роки : Указ Президента України від 28 квіт. 2004 р. № 493/2004 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2004. – № 18. – Ст. 1278.

97. Про деякі питання передачі державної таємниці іноземній державі чи міжнародній організації : Указ Президента України від 14 груд. 2004 р. № 1483/2004 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2004. – № 50. – Ст. 3264.

98. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні : Указ Президента України від 09 черв. 2006 р. № 509/2006 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 24. – Ст. 1764.

99. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 16. – Ст. 860.

100. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 14 верес. 2000 р. № 1072/2000 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 24. – Ст. 1764.

101. Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листоп. 1997 р. № 1287 // Зібрання законодавства України. Серія 1. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. – 1997. – № 2. – Ст. 65.

102. Про перелік відомостей, що не становлять комерційну таємницю : Постанова Кабінету Міністрів України від 09 серп. 1993 р. № 611 // Зібрання законодавства України. – Серія 1. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. – 1993. – № 12. – Ст. 269.

103. Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2002 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 черв. 2002 р. № 323-р // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 24. – Ч. 2 – Ст. 1179.

104. Про схвалення Концепції розвитку телекомунікацій в Україні до 2010 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 черв. 2006 р. № 316-р // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 23. – Ст. 1729.

105. Деякі питання порядку розповсюдження і демонстрації фільмів : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січ. 2006 р. № 20 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 3. – Ст. 89.

106. Про затвердження Державної програми розвитку архівної справи на 2006–2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лют. 2006 р. № 92 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 5. – Ст. 233.

107. Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 берез. 2006 р. № 373 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 13. – Ст. 878.

108. Про порядок використання у 2006 році коштів, передбачених у Державному бюджеті для виконання заходів з питань Європейської та Євроатлантичної інтеграції в інформаційній сфері : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 квіт. 2006 р. № 425 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 14. – Ст. 990.

109. Про використання у 2006 році коштів державного бюджету в інформаційній сфері : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2006 р. № 426 // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2006. – № 14. – Ст. 991.

110. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй : затверджена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 08 вересня 2000 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_621.

111. Политическая декларация о средствах массовой информации в демократическом обществе : 4-я Европейская конференция министров по политике в области средств массовой информации, г. Прага (Чешская Республика), 7–8 декабря 1994 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wplus.net/pp/citwatch>.

112. Декларація Конференції Головуючих осіб національних парламентів “Парламентське бачення міжнародного співробітництва на зорі третього тисячоліття” Нью-Йорк, штаб-квартира ООН, 30 серпня – 1 вересня 2000 року // Постанова Верховної Ради України від 24 трав. 2001 р. № 2447-III // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2001. – № 49. – С. 3.

113. Декларация принципов Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии. Женева 10–12 декабря 2003 года // Международные нормативные акты ЮНЕСКО. – М., 2005. – С. 106–109.

114. Декларация об основных принципах, касающихся вклада средств массовой информации в укрепление мира и международного взаимопонимания, в развитие прав человека и в борьбу против расизма и апартеида и подстрекательства к войне : принята 28 ноября 1978 года / [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_393.

115. Декларация о европейской политике в области новых информационных технологий (Будапешт, 6–7 мая 1999 года) // Дипломатический вестник. – 1999. – № 6. – С. 37–39.

116. Политическая декларация 5-я Европейская конференция министров по политике в области СМИ Салоники, 11–12 декабря 1997 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wplus.net/pp/citwatch>.

117. Декларация по защите журналистов в ситуациях конфликта и напряженности 98-я сессия Комитета министров Совета Европы 3 мая 1996 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wplus.net/pp/citwatch>.

118. Декларация руководящих принципов по использованию вещания через спутники для свободного распространения информации, развития образования и расширения культурных обменов : принята в Париже 15 ноября 1972 года на 17-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО) // Международные нормативные акты ЮНЕСКО – М., 1993. – С. 406–409.

119. Рекомендация № R (91) 11 Комитета министров государствам-членам относительно эксплуатации секса в целях наживы, порнографии, проституции, торговли детьми и несовершеннолетними (9 сентября 1991 года) // Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М. : СПАРК, – 1998. – С. 192–196.

120. Резолюция 127 (II) Генеральной Ассамблеи ООН Ложная или извращенная информация 15 ноября 1947 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М. : “Международные отношения”, 1989.

121. Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру : Страсбург, 28 січня 1981 року : збірка договорів Ради Європи // К. : Парламентське видавництво, 2000.

122. Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Рим, 4.XI.1950) // Голос України. – Офіц. вид. – 2001. – № 3 (2503). – С. 6–8. – 10 янв.

123. Європейська Конвенція про транскордонне телебачення (Страсбург, 5.V.1989). – Ст. 4. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

[http : // www. rada. gov. ua / iaws / pravo / new / cgi-bin / search.cgi.](http://www.rada.gov.ua/iaws/pravo/new/cgi-bin/search.cgi)

124. Конвенция о распространении несущих программ и сигналов, передаваемых через спутники. Брюссель 21 мая 1974 года // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1988. – № 34. – Ст. 550.

125. Конвенція про кіберзлочинність / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

[http : www. crimeresearch. org/library/ Officially_cybercrime.htm.](http://www.crimeresearch.org/library/Officially_cybercrime.htm)
12.30.02.

126. Хартия глобального информационного общества, 22 июля 2000 г. // Дипломатический вестник – 2000. – № 8. – С. 51–56.

127. Європейські стандарти в галузі свободи слова / М-во юстиції України. – К. : Ін Юре, 2002. – С. 232. – (Серія “Права людини в міжнародних актах”).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. Цимбалюк В. С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства [Текст] : монографія / В. С. Цимбалюк. – К. : Освіта України, 2011. – 424 с.
2. Концепция развития информационного законодательства в Российской Федерации / И. Л. Бачило, А. А. Антопольский, Э. В. Талапина [и др.] // Государство и право. – 2005. – № 7. – С. 47–61.
3. Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Рим, 4 листоп. 1950 р.) // Голос України. – 2001. – № 3 (2503). – С. 6–8. – 10 січ.
4. Конституція України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Державне управління в Україні : організаційно-правові засади : навч. посіб. / [Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін.] ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. : УАДУ, 2002. – 164 с.
6. Путилин А. Б. Правовое обеспечение информационных технологий : учеб. пособ. / Путилин А. Б., Попенко Н. В. – М. : Изд-во МГОУ, 2011. – 256 с.
7. Masuda Y. The information Society as Postindustrial Society / Y. Masuda. – Wash., 1983. – 129 p.
8. Смысл и назначение истории : [пер. с нем.] / Ясперс Карл. – [2-е изд.]. – М. : Республика, 1994. – 527 с.
9. Пилипчук В. Г. Проблеми становлення і розвитку інформаційного законодавства в контексті євроінтеграції України / В. Г. Пилипчук, В. М. Брижко // Інформація і право. – 2011. – № 1 (1). – С. 11–19.
10. Ralston A. Encyclopedia of Computer Science : [3rd edition] / Ralston A., Reilly E. D. – New York : Van no strand Reinhold, 1993. – 596 p.
11. Nora S. The Computerization of Society. A Report to the President of France / Nora S., Minc A. – L. : Cambriqe, 1980. – 248 p.
12. Poster M. The Mode of Information : Poststructuralist and Social Context / Poster M. – L. : Cambriqe, Polity Press, 1990. – 129 p.
13. Кормич Б. А. Інформаційне право [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Б. А. Кормич. – Х. : Бурун і К, 2011. – 333 с.

14. Ален Турен. Повернення дієвця / Ален Турен ; [пер. з фр. О. Гуджен, О. Подемченко, Т. Шваб]. – К. : Альтерпрес, 2003. – 320 с. – (Сучасна гуманітарна бібліотека).
15. Тоффлер Е. Третья волна / Е. Тоффлер // США – економіка, політика, ідеологія. – 1992. – № 11. – С. 4–18.
16. Белл Даниел Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Белл Даниел ; [пер. с англ.]. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
17. Bell D. The End of Ideology. On the Exhaustion of Political ideas in the Fifties / D. Bell. – Cambridge, 1960. – 886 p.
18. Стоуньер Т. Информационное богатство : профиль постиндустриальной экономики, новая технократическая волна на Западе / Т. Стоуньер. – М. : Прогресс, 1986. – 450 с.
19. Stonier T. The Wealth of Information / T. Stonier. – L., 1983. – 164 p.
20. Письменский А. А. Информационное право Украины / А. А. Письменский. – Харьков : Бизнес Информ, 1996. – 248 с.
21. Touraine A. La societe postindustrielle / A. Touraine – P., 1969. – 98 p.
22. Портер М. Международная конкуренция : пер. с англ. / Портер М. ; [под ред. В. Д. Щетинина]. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
23. Портер Майкл. Японская экономическая модель : Может ли Япония конкурировать? / М. Портер ; [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 262 с.
24. Акопов Г. Л. Правовая информатика : современность и перспективы : учебн. пособие / Г. Л. Акопов. – Ростов н/Д. : Феникс, 2005. – 320 с. – (Высшее образование).
25. Родионов И. И. Мировой рынок электронной информации для предпринимателей / И. И. Родионов. – М., 2001. – 229 с.
26. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / [М. Я. Швець, Р. А. Калюжний та ін.] ; за заг. ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. – Ужгород : ІВА, 2003. – 240 с.
27. Згуровський М. З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні : Правове регулювання у сфері інформаційних відносин / Згуровський М. З., Родіонов М. К., Жилияєв І. Б. – К. : НТТУ “КПІ”, 2006. – 542 с.

28. Правовая система России в условиях глобализации и региональной интеграции : теория и практика / [отв. ред. С. В. Поленина]. – М. : Формула права, 2006. – 558 с.
29. Права человека и процессы глобализации современного мира / [отв. ред. Е. А. Лукашева]. – М. : Норма, 2005. – 464 с.
30. White Paper on growth, competitiveness and employment – the challenge and ways forward into 21st century // European Commission, Belgium, 1993. – 54 p.
31. Селиванов В. Демократія та інформація / Селиванов В., Гевлич А. // Правова інформатика. – 2007. – № 3 (15). – С. 15–24.
32. Европа на пути к информационному обществу [Материалы Европейской Комиссии 1994–1995 гг.]. – К. : Держкомзв'язку та інформатизац. України, 2000. – 38 с.
33. Нерсисянц В. С. Гегелевская философия права : история и современность / В. С. Нерсисянц. – М. : Наука, 1974. – 287 с.
34. Гонцяж Я. Свобода інформації та виконавча гілка влади : Правові норми. Інституції. Процедура / Гонцяж Я., Гнидюк Н. – К. : Міленіум, 2002. – 240 с.
35. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учеб. пособ. для вузов / [рук. Л. М. Энтин]. – М. : Норма, 2007. – 960 с.
36. Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода. Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії : [в 3 т.] / Ф. А. Хайек ; [пер. з англ.]. – К. : Сфера, 1999. – 338 с.
37. Дозорцев В. А. Проблемы интеллектуальной собственности. От разобщенности к системе исключительных прав / В. А. Дозорцев // Законодательство в науч.-технич. сфере в странах организ. экономич. содействия и развития. – Париж, 1996. – 378 с.
38. Додонов О. Г. Інформаційна політика органів державної влади і напрями удосконалення. Стратегії розвитку України : теорія і практика / Додонов О. Г., Литвиненко О. В., Янішевський С. О. ; [за ред. О. С. Власика]. – К. : НІСД, 2002. – 615 с.
39. Кохановська О. В. Цивільно-правові аспекти регулювання відносин у сфері використання інформаційних систем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Олена Велеонінівна Кохановська. – К., 1998. – 199 с.

40. Благодарний А. Адміністративна відповідальність за порушення права на одержання інформації / А. Благодарний // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 38–43.

41. Баранов О. А. Інформаційне право України : стан, проблеми, перспективи / О. А. Баранов. – К. : СофтПрес, 2005. – 316 с.

42. Про інформаційні агентства : Закон України від 28 лют. 1995 р. № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.

43. Митний кодекс України : Закон України від 13 лют. 2012 р. № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 46–47, 48. – Ст. 552.

44. Про основи державної політики в сфері науки та науково-технічної діяльності : Закон України від 11 верес. 2003 р. № 284-XIV // Голос України. – 2003. – № 12.

45. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 651.

46. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 груд. 1991 р. № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.

47. Про телекомунікації : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 48. – Ст. 526.

48. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3688-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 34.

49. Про авторські права та суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.

50. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальному захисту журналістів : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1997. – № 50. – Ст. 302.

51. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в українських засобах масової інформації : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 539/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1997. – № 49. – Ст. 299.

52. Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності : Закон України від 21 груд. 2000 р. № 2188-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2001. – № 8. – Ст. 37.

53. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04 лют. 1998 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 27–28. – Ст. 181.

54. Про захист персональних даних : Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-V // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2010. – № 34. – Ст. 481.

55. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5203-VI // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2012. – № 76. – Ст. 44.

56. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

57. Про положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України : Указ Президента України від 7 трав. 2011 р. № 559/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 37. – Ст. 44.

58. Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації : Указ Президента України від 5 трав. 2011 р. № 547/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 35. – Ст. 14.

59. Про першочергові заходи забезпечення доступу до публічної інформації в допоміжних органах, створених Президентом України : Указ Президента України від 5 трав. 2011 р. № 548/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 35. – Ст. 15.

60. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 лист. 1992 р. № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1993. – № 1. – Ст. 2.

61. Правова інформатика : підручник / [за ред. В. Дурдинця, Є. Моїсеєва, М. Швеця]. – [2-е вид.]. – К. : ПанТот, 2007. – 524 с.

62. Парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 21 вересня 2005 року : [ред. кол. М. К. Родіонов]. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 175 с.

63. Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України : організаційно-

правові засади : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Ірина Василівна Арістова. – Харків, 2002. – 476 с.

64. Гавловський В. Д. Інформаційне законодавство України : від інкорпорації до кодифікації / Систематизація законодавства в Україні : проблеми теорії і практики / Гавловський В. Д. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – 27 с.

65. Міжнародне інформаційне право: метод. рек. до практ. занять та самот. роботи для студ. спец. 6.030400 “Міжнародна інформація” / Нац. авіац. ун-т ; [уклад. О. І. Стадніченко]. - К.: НАУ-друк, 2010. - 36 с.

66. Гордієнко С. Г. Забезпечення інтересів України в сфері захисту інтелектуальної власності : нормативно-правове регулювання : монографія / С. Г. Гордієнко – К. : Скіф, КНТ, 2008. – 248 с.

67. Політологія для юристів : курс лекцій : [под ред. Н. І. Матузова, А. В. Малько]. – М. : Юристь, 2002. – 546 с.

68. Погорілко В. Загальна декларація прав людини – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей ХХ століття / В. Погорілко // Право України. – 1999. – № 4. – С. 7–9.

69. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості [Текст] : аналіт. доп. / [Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : [НІСД], 2010. – 63 с.

70. Килясханов И. Ш. Информационное право в терминах и понятиях : учеб. пособ. / Килясханов И. Ш., Саранчук Ю. – М. : Изд-во: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 157 с.

71. Горова О. Б. Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм в цьому процесі) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Оксана Борисівна Горова. – К., 2000. – 166 с.

72. Потехіна В. Захист прав інтелектуальної власності в умовах глобалізації у зовнішній політиці США / В. Потехіна // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С. 11–15.

73. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / [О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 733 с.

74. Громадські організації та органи державного управління : питання взаємовідносин / заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко – Хмельницький, ХУУП, 2007. – 236 с. – (Серія “Управління : від теорії до практики”).

75. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій : [упоряд. Т. Яблонської]. – К. : Сфера, 1999. – 342 с.

76. Маунц Теодор. Государственное право Германии (ФРГ и ГДР) / Маунц Теодор : [пер. с нем. Ю. П. Урьяса / под ред. Г. С. Гуревича]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1959. – 468 с.

77. Уголовный кодекс Дании / [научн. редак. и предисловие С. С. Беляева]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с.

78. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2001. – № 25, 26.

79. Права человека : [учеб. для вузов] / отв. ред. Е. А. Лукашева – М. : НОРМА-ИНФРА*М, 1999. – 439 с.

80. Брель О. С. Юридична відповідальність за окремі види порушень інформаційних прав суб'єктів господарювання / О. С. Брель // Університетські наукові записки. – 2011. – №3. – С. 213–217.

81. Марценюк О. Г. Право людини на інформацію в європейському та українському праві / О. Г. Марценюк // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – 2006. – Т. 2. – № 2. – С. 429–432.

82. Хартия глобального информационного общества, 22 июля 2000 г. // Дипломатический вестник – 2000. – № 8. – С. 51–56.

83. Декларация принципов Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии. Женева 10–12 декабря 2003 года // Международные нормативные акты ЮНЕСКО. – М., 2005. – С. 106–109.

84. Всеобщая Декларация прав человека. Принята 10 декабря 1948 г. Генеральной Ассамблеей ООН // Российская газета – М., 1995, – Т. 11. – С. 10–17. – (Права и свободы личности. Библиотечка “Российской газеты” совместно с библиотечкой журнала “Социальная защита”).

85. Теряник О. А. Інформаційне забезпечення стратегічного планування та моніторингу розвитку регіону [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Олена Анатоліївна Теряник ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2012. – 20 с.

86. Програма “Електронна Україна” (проект) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.stc.gov.ua/_info/.

87. Правотворчество и формирование системы законодательства РФ в условиях глобализации. Актуальные проблемы : материалы “круглого стола” ИГП РАН (Москва, 11–13 марта 2007 г.) // Государство и право. – 2007. – № 4. – С. 111–118.

88. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 лист. 2002 р. № 228-IV // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 50. – Ст. 2233.

89. Талапина Э. В. Становление информационного общества во Франции / Э. В. Талапина // Государство и право. – 2004. – № 7. – С. 68–72.

90. Кушакова Н. В. Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Наталя Вадимівна Кушакова. – К., 2003. – 243 с.

91. Про затвердження Порядку складання та подання запитів на публічну інформацію, розпорядником якої є Державна служба України з питань захисту персональних даних : Наказ Міністерства юстиції України від 30 січ. 2012 р. № 174/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 10. – Ст. 172.

92. База персональних даних, володілець бази, розпорядник бази, треті особи: визначимось з поняттями: Семінар «Організація роботи з виконання вимог Закону України «Про захист персональних даних» // Управління закладом охорони здоров'я. – 2012. – № 11. – С. 61–66.

93. Колин К. К. Социальная информатика : [учеб. пособ. для вузов] / К. К. Колин. – М. : Академический проект ; М. : Мир, 2003. – 172 с.

94. Гевлич А. Державна політика України у сфері захисту персональних даних : міжнародно-правовий аспект / Гевлич А., Селиванов В. // Право України. – 2006. – № 1. – С. 9–15.

95. Шаньгин В. Ф. Защита информации в компьютерных системах и сетях / В. Ф. Шаньгин. – М. : ДМК Пресс, 2012 г. – 134 с.

96. Соснін О. Інформаційна серцевина глобального технологічного розвитку і місце України у ньому / О. Соснін // Політика і час. – 2003. – № 7. – С. 19–20.

97. Сурков П. Концепция регулирования информационного пространства в США [Электронный ресурс] / П. Сурков // Законодательство и практика масс-медиа. – 1998. – Режим доступа :

<http://www.medialaw.ru/publications/zip/52/opyt.htm>.

98. Пасмор Ю. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення правої науки в Україні: напрями консолідації [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Юлія Вікторівна Пасмор ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2011. – 20 с.

99. Мірошник Р. В. Інтернет-ресурси історії України в глобальній комп'ютерній мережі: особливості формування, інформаційне наповнення, проблематика (1991–2010 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Родіон Валерійович Мірошник ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 19 с.

100. Назаренко С. Інформаційно-психологічна безпека в політиці / С. Назаренко // Віче. – 2003. – № 2. – С. 48–49.

101. Галл Д. Мас-медіа, комунікація, культура : глобальний підхід / Д. Галл. – К., 2002. – 239 с.

102. Тойнбі А. Дж. Цивілізація перед судом історії. / Тойнбі А. Дж. – М., 2003. – 87 с.

103. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития / Иеринг Р. – СПб, 1875. – Ч. 1. – 260 с.

104. Недопитанський М. Україна інформаційна : утопія чи реальність? / М. Недопитанський // Віче. – 2003. – № 2. – С. 44–45.

105. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.

106. Воздействие глобализации на правовую систему России / Поленина С. В., Гаврилов О. А., Колдаева Н. П., Лукьянова Е. Г., Сурко Е. В. // Государство и право. – 2004. – № 3. – С. 5–15. ; Теоретические и практические аспекты развития правовой системы Российской Федерации в условиях глобализации / Поленина С. В., Гаврилов О. А., Колдаева Н. П., Лукьянова Е. Г., Сурко Е. В. // Государство и право. – 2005. – № 12. – С. 5–12.

108. Талимончик В.П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена / В. П. Талимончик. – М. : Юрид. центр Пресс, 2011 г. – 210 с.

108. Приходько Л. В. Зарубежный опыт внедрения и использования системы “электронный суд” (e-court) / Л. В. Приходько // Государство и право. – 2007. – № 9. – С. 82–86.

109. Голобуцький О. Електронний уряд / Голобуцький О., Шевчук О. – К. : Атлант UMS, 2002. – 175 с.

110. Доступ до інформації та електронне урядування : [авт.-упоряд. М. С. Демкова, М. В. Фігель]. – К. : Факт, 2004. – 336 с.

111. Гавловський В. Державно-правове регулювання соціальних інформаційних відносин / Гавловський В., Цимбалюк В., Кашпур В. // Українське право. – 1998. – № 1. – С. 23–25.

112. Марценюк О. Г. Предмет та методи інформаційного права / Р. А. Калюжний, О. Г. Марценюк // Правова інформатика. – 2008. – № 3 (19). – С. 5–9.

113. Калятин В. О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права) : [учеб. для вузов] / В. О. Калятин. – М. : НОРМА, 2010. – 480 с.

114. Марущак А. І. Інформаційне право України : підручник. – К. : Дакор, 2011. – 456 с.

115. Інформаційне законодавство. Основні нормативні акти / Уклад. : Р. С. Кірін, С. В. Грищак, Д. О. Шашенко. – Д. : Національний гірничий університет, 2012. – Ч. 3. – 264 с.

116. Коваленко Л. П. Соціальне призначення інформаційного права / Л. П. Коваленко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Вип. 644. – С. 105–109.

117. Біленська Д. О. Шляхи вдосконалення правового регулювання інформаційних правовідносин в Україні [Електронний ресурс] / Д. О. Біленська // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 60–64. – Режим доступу :

<http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13bdopvu.pdf>.

118. Баранов О. Право власності на інформацію / О. Баранов // Правова інформатика – 2008. – № 1 (17). – С. 15–19.

119. Марущак А. І. Правові основи захисту інформації з обмеженим доступом : курс лекцій / А. І. Марущак. – К. : КНТ, 2007. – 208 с.

120. Марущак А. І. Інформаційне право : доступ до інформації : навчальний посібник / А. І. Марущак. – К. : КНТ, 2007. – 532 с.

121. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

122. Традиційна культура в умовах глобалізації: культурна ідентифікація та інформаційне суспільство [Текст] : матеріали наук.-практ. конф., 18–19 трав. 2012 р. / Харк. облдержадмін., Упр. культури і туризму, Обл. орг.-метод. центр культури і мистец. ; [редкол. : Іщенко Т. В. та ін.]. – Х. : [б. в.], 2012. – 205 с.

123. Самолова О. С. Історичний аналіз формування інститути інформації з обмеженим доступом / О. С. Самолова // Право і безпека. – 2004. – № 3'3. – С. 77–81.

124. Марценюк О. Г. Режими доступу до інформації в системі українського права / О. Г. Марценюк // Юридична Україна. – 2006. – № 7. – С. 23–29.

125. Шершеневич Г. Ф. Авторское право на литературные произведения / Шершеневич Г. Ф. – Казань, 1891. – 332 с.

126. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII / Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 16. – Ст. 93.

127. Потапенко С. В. О понятии диффамации в СМИ / С. В. Потапенко // Юридический мир. – № 1. – 2002. – С. 10–13.

128. Марценюк О. Г. Заборонена інформація та її місце у системі інформаційних відносин / О. Г. Марценюк // Право України. – 2006. – № 5. – С. 44–48.

129. Лескова И. В. Информатизация общества : правовые проблемы / И. В. Лескова // Государство и право. – 2007. – № 8. – С. 83–89.

130. Європейські стандарти в галузі свободи слова / М-во юстиції України. – К. : Ін Юре, 2002. – С. 232. – (Серія “Права людини в міжнародних актах”).

131. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

132. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. ; за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.

133. Данільян О. Г. Національна безпека України : структура та напрямки реалізації : навч. посіб. / Данільян О. Г., Дзобань О. П., Панов М. І. – Харків : Фоліо, 2002. – 285 с.

134. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1993. – № 4. – Ст. 20.

135. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

136. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – 1991. – № 30. – Ст. 379.

137. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення : Закон України від 24 лют. 1994 р. № 4004-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

138. Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань : Закон України від 14 січня 1998 р. № 15/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 22. – Ст. 115.

139. Лихова С. Правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних з поширенням продукції, що пропагує культ насильства, жорстокості та сексуальної розпусти / Софія Лихова // Вісник прокуратури. – 2008. – № 6 (84). – С. 115–120.

140. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. [для студ. вищ. навч. закл. освіти] / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Л. Тація. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2001. – 844 с.

141. Електронна комерція : правові засади та заходи удосконалення : монографія / [В. Брижко, А. Новицький, В. Цимбалюк, М. Швець]. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2008. – 149 с.

142. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – додаток до № 51. – Ст. 1122.

143. Оболонский А. В. Драма российской политической истории : система против личности / Оболонский А. В. – М., 1994. – 89 с.

144. Теория государства и права : курс лекций ; под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М., 1997. – 495 с.

145. Чичерин Б. Н. Избранные труды / Чичерин Б. Н.; [изд. подгот. А. В. Поляков, Е. В. Тимошина]. – СПб. : С.-Петербургский ун-т, 1998. – 553 с.

146. Проблеми та пріоритети розвитку е-уряду : зарубіжний та вітчизняний досвід [Електронний ресурс] / Урядовий Інтернет-портал України. – Режим доступу :

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/artkle&art_id.

147. Системна інформатизація законотворчої та правоохоронної діяльності : монографія / за ред. В. В. Дурдинця [та ін.] ; кер. авт. кол. Швець М. Я. – К. : Навч. книга, 2005. – 639 с.

148. Добрянський С. П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сергій Петрович Добрянський. – Львів, 2002. – 180 с.

149. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран – М., 2001. – 209 с.

150. Жаровська І. М. Доступність права : теоретико-правові проблеми : дис. ... кандидата юридичних наук : 12.00.01. / Ірина Мирославівна Жаровська. – К., 2005. – 204 с.

151. Губенко М. М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини і громадянина : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.12. / М. М. Губенко – К., 2004. – 448 с.

152. Прозорість у діяльності уряду та інформаційна політика. – К. : Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2005. – 19 с.

153. Картунов О. В. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій [Текст] : монографія / Картунов О. В., Маруховський О. О. ; за заг. ред. Картунова Олексія Васильовича ; Ун-т економіки та права "КРОК". – К. : Ун-т економіки та права "КРОК", 2012. – 378 с.

154. Ильин В. В. Философия : учеб. для вузов / В. В. Ильин. – М. : Академический проект, 1999. – 113 с.

155. Нижник Н. Постсоціалістична держава : теоретико-правові проблеми : монографія / Нижник Н., Лемак В. – Ужгород: УжНУ, 2003. – 104 с.

156. Лінецький С. В. Конституційне законодавство України (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення) : зб. нормативних актів / Лінецький С. В., Мельник М. І., Ришелюк А. М. – К. : Атіка, 2000. – 896 с.

157. Международное право : учебник / [отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова]. – М. : Международные отношения, 2000. – 720 с.
158. Дубовик О. Л. Экологическое право / О. Л. Дубовик. – М. : ТК Велби, ПРОСПЕКТ, 2006. – 584 с.
159. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право [Текст] : навч. посіб. / О. М. Кісілевич-Чорнойван ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом (МАУП). – К. : Персонал, 2011. – 159 с.
160. Про державну статистику : Закон України від 17 верес. 1992 р. № 2614-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 43. – Ст. 608.
161. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.
162. Про загальний військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 27. – Ст. 385.
163. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12 груд. 1991 р. № 1975-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
164. Коталейчук С. Реалізація та захист персоніфікованої інформації у законодавстві України : правове забезпечення / Коталейчук С. // Право України. – 2006. – № 1. – С. 46–50.
165. Йоффе О. С. Советское гражданское право / О. С. Йоффе. – М. : Юрид. лит., 1967. – 494 с.
166. Ботвінкін О. В. Інформація з обмеженим доступом, що не є державною таємницею, в законодавстві України : аналітичний огляд / Ботвінкін О. В., Ворожко В. П. – К. : Національна Академія Служби безпеки України, 2006. – 96 с.
167. Право и информационная безопасность : учебн. пособ. / [Фисун А. П., Касилов А. Н., Глоба Ю. А., Савин В. И., Белевская Ю. А.] ; под ред. А. П. Фисуна, Ю. А. Белевской – М. : Приориздат, 2005. – 272 с.
168. Марущак А. І. Правомірні засоби доступу громадян до інформації : наук.-практ. посіб. / А. І. Марущак. – Біла Церква : Буква, 2006. – 432 с.
169. Костецька Т. А. Право на інформацію в Україні : вища школа права / Т. А. Костецька – К., 1998. – 60 с.

170. Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу / [Соцький А. Б., Гуз А. М., Марушак А. І., Макаренко В. В.]; за заг. ред. Сідака В. С. – К. : КНТ, 2007. – 260 с.

171. Лушникова М. В. Право на інформацію суб'єктів трудового права / Лушникова М. В., Лушников А. М. // Государство и право. – 2004. – № 6 – С. 42–48.

172. Садовникова Г. Д. Комментарий к Конституции РФ. Постатейный / Г. Д. Садовникова. – М., 2001. – 428 с.

173. Коробкова Н. В. Цивільно-правова охорона таємниць особистого життя людини : наукове видання / Н. В. Коробкова. – Харків : ХДЕУ, 2004. – 120 с.

174. Інформаційне право та права інформатика у сфері захисту персональних даних : монографія / [В. Брижко, М. Гуцалюк, В. Цимбалюка, М. Швець] ; за ред. М. Швеця. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2005. – 334 с.

175. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації : організаційно-правові питання теорії і практики : монографія / [Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, В. Я. Швець, М. В. Гуцалюк та ін.]. – К. : Академія державної податкової служби, 2002. – 296 с.

176. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03. / Лариса Октябриевна Красавчикова. – Екатеринбург, 1994. – 394 с.

177. Коваленко Л. П. Стан і перспективи розвитку інформаційно-правової відповідальності [Електронний ресурс] / Л. П. Коваленко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 441–445. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13klpiv.pdf>.

178. Жорж М. Аналіз Закону України «Про захист персональних даних» / М. Жорж, Г. Саттон. – Страсбург. – 2012. – 70 с.

179. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1489-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2000. – № 19. – Ст. 143.

180. Марценюк О. Г. Режими доступу до інформації в системі українського права / О. Г. Марценюк // Юридична Україна. – 2006. – № 7. – С. 23–29.

181. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

182. Несторенко О. Право на доступ до інформації : теорія і практика / О. Несторенко, О. Северин. – Х. : Права людини, 2008. – 348 с.

183. Максимова С. В. Стан дотримання свободи слова та свободи інформації в Україні : права людини в перехідний період / Максимова С. В. – К., 2001. – 154 с.

184. Україна : права людини в перехідний період / [під ред. В. І. Євінтова]. – К. : Сфера, 2001. – 184 с.

185. Галянтич М. Захист комерційної таємниці відповідно до нових Цивільного та Господарського кодексів / М. Галянтич // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 1. – С. 26–28.

186. Про підприємства в Україні : Закон України від 27 берез. 1991 р. 436-IV (втратив чинність на підставі Господарського кодексу України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV) // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – 1991. – № 24. – Ст. 272.

187. Степанов А. Г. Защита коммерческой тайны / Степанов А. Г., Шерстнева О. О. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 180 с.

188. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. – М., 2001. – 679 с.

189. Носік Ю. В. Право на комерційну таємницю в Україні (цивільно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Юрій Володимирович Носік. – К., 2003. – 221 с.

190. Про перелік відомостей, що не становлять комерційну таємницю : Постанова Кабінету Міністрів України № 611 від 09 серпня 1993 р. // Зібрання законодавства України. – Серія 1. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. – 1993. – № 12. – Ст. 269.

191. Килясханов И. Ш. Информационное право в терминах и понятиях : учеб. пособ. / Килясханов И. Ш., Саранчук Ю. М. – М. : Издательство: ЮНИТИ-ДАНА, 2011 г. – 154 с.

192. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

193. В. Брижко. Електронний банкінг у контексті захисту персональних даних : наук. видання / В. Брижко, Ю. Бабанов, М. Швець ; за ред. М. Швеця. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2008. – 141 с.

194. Кіреєва О. Б. Державне управління розвитком інтелектуальних ресурсів в Україні : теоретико-методологічний аспект : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01 / Ольга Борисівна Кіреєва. – Дніпропетровськ, 2006. – 218 с.

195. Декларация руководящих принципов по использованию вещания через спутники для свободного распространения информации, развития образования и расширения культурных обменов (принята в Париже 15 ноября 1972 года на 17-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО) // Международные нормативные акты ЮНЕСКО – М., 1993. – С. 406–409.

196. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1587-III // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 2000. – № 24. – Ст. 183.

197. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування : Закон України від 17 січ. 2002 р. № 2953-III // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2002. – № 7. – Ст. 276.

198. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : Закон України від 6 верес. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – Ст. 410.

199. Родионов И. И. Мировой рынок электронной информации для предпринимателей / И. И. Родионов. – М., 2001. – 106 с.

200. Е. Тоффлер. Нова парадигма влади : знання, багатство й сила / Е. Тоффлер ; [пер. з англ. Н. Борсукова]. – Х. : Акта, 2003. – 688 с.

201. Арский Ю. М. Информационный рынок / Ю. М. Арский, А. Н. Колмогоров, В. С. Егоров. – М. : ВИНТИ, 1996. – 210 с.

202. Ковалева Н. Н. Информационное право России : учеб. пособ. / М. : Издательство: Дашков и К, 2009. – 233 с.

203. Дзьобань О. П. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти [Текст] : монографія / О. П. Дзьобань, В. Г. Пилипчук ; Нац. акад. прав. наук України, Н.-д. центр прав. інформатики, Ін-т дослідж. пробл. держ. безпеки. – Х. : Майдан, 2011. – 244 с.

204. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1992. – Ст. 382.

205. Організаційно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом : навч. посібник / [А. Б. Стоцький, О. І. Тимошенко, А. М. Гуз та ін.] ; за заг. ред. В. С. Сідака. – К. : Європейський ун-т, 2006. – 232 с.

206. Інформаційна відкритість органів державної влади України / [за заг. ред. М. Лациби]. – К. : Український незалежний центр політичних досліджень, 2005. – 156 с.

207. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – Ст. 93.

208. Громадські організації та органи державного управління : питання взаємовідносин / [заг. ред Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко]. – Хмельницький, ХУУП, 2007. – 236 с. – (Серія “Управління: від теорії до практики”).

209. Державне управління перехідних суспільств в умовах глобалізації : матеріали засідання міжнародного круглого столу. – К., 2001. – 69 с.

210. Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою : комунікативний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Наталія Костянтинівна Дніпренко. – Дніпропетровськ, 2005. – 23 с.

211. Казанська О. О. Механізми державного управління підприємствами сфери інформаційних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / О. О. Казанська. – Донецьк, 2006. – 20 с.

212. Загородников С. Н. Основы информационного права : учеб. пособ., / Загородников С. Н., Шмелев А. А. – М. : Академический Проект; Парадигма, 2005. – 192 с. – (“Gaudeamus”).

213. Иванов В. Н. Социальные технологии в современном мире / Иванов В. Н. – М., 1996. – 34 с.

214. Матвієнко О. В. Інформаційне забезпечення державного управління [Текст] : навч. посіб. : для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Матвієнко, М. Н. Цивін. – К. : Центр учбової л-ри, 2010. – 149 с.

215. Information society, globalization and sustainable development, 2nd annual report of working group 4 // Information society forum of the European Commission, 1998. – 57 p.

216. Селиванов В. Від “здорового глузду” до теорії державного управління / Селиванов В., Цветков В. // Право України. – 2001. – № 5. – С. 23–27.

217. Гонцяж Я. Адміністративна реформа : нездійсненні мрії та втрачені можливості. Як знайти конструктивний шлях для реалізації основних компонентів адміністративної реформи ? / Гонцяж Я., Гнидюк Н. – К. : Міленіум, 2002. – 136 с.

218. Француз А. Й. Конституційно-правові основи демократичного розвитку політичної системи сучасної України : (концептуальний та нормативний аналіз) / А. Й. Француз. – К. : Логос, 2006. – 516 с.

219. Опышко В. Ф. Народнохозяйственный комплекс : управление и право. / В. Ф. Опышко. – К. : Политиздат Украины, 1983. – 167 с.

220. Халфина Р. О. Право как средство социального управления / Халфина Р. О.; отв. ред. М. И. Пискотин. – М. : Наука, 1998. – 254 с.

221. Воронюк-Волошина Л. О. Державне інформаційне забезпечення європейської інтеграції України [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Леся Олександрівна Воронюк-Волошина ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2012. – 20 с.

222. Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 21–22 квіт. 2011 р. / Харк. держ. акад. культури ; [редкол. : В. М. Шейко та ін.]. – Х. : ХДАК, 2011. – 239 с.

223. Синєокий О. В. Високотехнологічне інформаційне право України: навч. посіб. для студ. юрид. та неюрид. спец. / О. В. Синєокий ; ДВНЗ "Запорізь. нац. ун-т" МОН України. – Х. : Право, 2010. – 358 с.

224. Аверьянов В. Адміністративна реформа і правова наука / В. Аверьянов // Право України. – 2002. – № 3. – С. 25–29.

225. Томенко М. Почерк невидимой руки / М. Томенко // Віче. – 2002. – № 12. – С. 3–5.

226. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 груд. 1993 р. № 3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

227. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

228. Чиж І. Перше і головне завдання – невідкладно сформува-ти і нормативно оформити парадигму розвитку інформаційної сфери / І. Чиж // Віче. – 2002. – № 4. – С. 18–22.

229. Про створення телеорганізації Суспільного мовлення України : Постанова Верховної Ради України від 21 лист. 1997 р. № № 667/97-ВР // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 1997. – № 49. – С. 3.

230. Про рекламу : Закон України від 03 серп. 1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1996. – № 39. – Ст. 181.

231. Про підприємництво : Закон України від 07 лют. 1991 р. № 698-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1991. – № 14. – Ст. 168.

232. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Х., 2001. – 431 с.

233. Аверьянов В. Проблеми реформування адміністративно-юрисдикційного процесу / В. Аверьянов // Право України. – 2002. – № 3. – С. 23–26.

234. Чубукова О. Інформаційний вибух?... Інформаційний голод / Чубукова О. // Віче. – 2000. – № 2. – С. 132–136.

235. Кобзар Ю. М. Основні напрями та проблеми розвитку нормативно-правової бази інформаційної діяльності : результати ро-

боти парламенту третього скликання / Ю. М. Кобзар // Статистика України. – 2002. – № 3. – С. 14–17.

236. Філософія політики : підручник / [авт.-упорядник В. П. Андрущенко]. – К. : Знання України, 2003. – 206 с.

237. Брижко В. Про упорядкування законодавства України із захисту персональних даних / В. Брижко // Правова інформатика. – 2008. – № 1 (17). – С. 20–34.

238. Кобзар Ю. Інформаційне законодавство : європейський вектор розвитку / Ю. Кобзар // Віче. – 2003. – № 2. – С. 51–53.

239. Європейська Конвенція про транскордонне телебачення (Страсбург, 5.V.1989). – Ст. 4. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

[http : // www. rada. gov. ua / iaws / pravo / new / cgi-bin / search.cgi.](http://www.rada.gov.ua/iaws/pravo/new/cgi-bin/search.cgi)

240. Разуваев В. Э. Правовые вопросы борьбы со спамом как средством ведения информационной войны / В. Э. Разуваев // Государство и право. – 2006. – № 7. – С. 83–89.

241. Лопатин В. Н. Информационная безопасность России. Человек. Общество. Государство / В. Н. Лопатин. – СПб., 2000. – 101 с.

242. Петренко С. Правовий захист комп'ютерних програм / С. Петренко // Право України. – 2003. – № 3. – С. 109–113.

243. Петренко С. Правовий захист програмного забезпечення в Україні / С. Петренко // Право України. – 2003. – № 6. – С. 62–65.

244. Петровский С. В. Категория “Интернет” в Российской правовой доктрине / [Электронный ресурс] / С. В. Петровский. – Режим доступа :

[http // www. pravo. lnet. Ru / comp. shtm?Pub/02/Law-DF-Internet.11/9/02.](http://www.pravo.lnet.ru/comp.shtm?Pub/02/Law-DF-Internet.11/9/02)

245. Сергеев А. Информационное право / А. Сергеев // Мир - nternet. – 2001. – № 12. – С. 16–18.

246. Конвенція про кіберзлочинність / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

[http : www. crimeresearch. org/library/Officially_cybercrime.htm. 12/30/02.](http://www.crimeresearch.org/library/Officially_cybercrime.htm.12/30/02)

247. Прусенко В. Интернет “под вопросом”? / В. Прусенко // Бизнес и политика. – 2000. – № 2–3. – С. 33–34.

248. Музика А. Про поняття злочинів у сфері комп'ютерної інформації / Музика А., Азаров Д. // Право України. – 2003. – № 4. – С. 86–89.

249. Тарасенко Р. В. Інформаційне право [Текст] : навч.-метод. посіб. / Р. В. Тарасенко ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 512 с.

250. Бачило И. Л. Право и закон: инфокоммуникационный аспект / И. Л. Бачило // Информационное право. – 2012. – № 3. – С. 97–102.

Наукове видання

**Калюжний Ростислав Андрійович,
Копан Олексій Володимирович,
Марценюк Олександр Геннадійович**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ:
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ**

Монографія

Підписано до друку 11.11.2013. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 14,0. Наклад 300. Зам. № 164.

Надруковано в «МП Леся».

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»

03148, Київ, а/с 115.

Тел./факс: + 38 050 469 7485, 044 407 6197

E-mail: lesya3000@ukr.net